د ټولنپوهنې له نظره:
په افغانستان کې د واک جوړښتونه

لیکوال

پوهنوال دوکتورم عثمان تره کي

ژباړن

محمداسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنپوهنې له نظره:

په افغانستان کې د واک جوړښتونه

لیکوال
ډاکټر م. عثمان روستار تره کی

ژباړن
محمد اسمعیل یون

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
لیکوال:	ډاکټر م.عثمان روستار تره کی
ژباړن:	پوهیالی محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ټوکه
لومړی چاپ:	۱۳۷۷ل کال
دویم چاپ:	۱۳۸۷ل کال
د ژباړن پرله پسې نومره:	(۱۲)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۱۲)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ!

هغو افغانانو ته، چې د سولې، ولسواکۍ او خپلواکۍ د اساسي ضمانت په توګه، د مرکزي او ملي حکومت د ټينګښت لپاره جنګېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	ددې اثر دويم چاپ	۱
۲	د خپرندوی یادښت	۳
۳	د لیکوال پېژندګلوي	۲
۴	سریزه	۹

لومړۍ برخه
د ټولنیزاو سیاسي ژوند ارزښتونه
لومړی څپرکی
د دولت د جوړښت بنسټونه

ګڼه	سرلیک	مخ
۵	الف- د اسلام دین	۱۴
۲	ب- جهاد او غزا	۱۲
۷	ج- قومي او قبیله يي اړیکي	۱۷
۷	د- لویه جرګه	۱۸
۸	یو- د قبیله يي ولسواکۍ د ستنو په ټینګښت...	۱۸
۹	دوه- د دولت د حقوقي ستنو په تثبیت...	۲۹
۱۰	هـ- سیمه پالنه او ملتپالنه	۴۳
۱۱	و- د سلطنت موسسه	۵۱
۱۲	یو- مذهب او دین	۵۱
۱۳	دوه- واکمن قوم او د هغه پر جوړښت باندې...	۵۲
۱۴	۱- جرګه	۵۳
۱۵	۲- مرکه	۵۴
۱۲	۳- ننواتې	۵۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	۴- تیره اینبو دل	۵۵
۱۸	درېـ- ځمکوالي	۵۶

دویم څپرکی

سیاسي واک

۱۹	الف- مذهب او دین	۵۸
۲۰	ب- قبیله او کورنۍ	۶۱
۲۱	ج- شتمني	۶۲
۲۲	د- عمر او د ژوند تجربه	۶۲
۲۳	هـ- بورو کراسي	۶۳
۲۴	و- د جهاد قومانده	۶۳
۲۵	ز- ټکنوکراسي او پوهه	۶۴
۲۶	ح- اردو	۶۵
۲۷	ط- ایډیالوژي	۶۵
۲۸	یو- ویښ زلمیان	۶۶
۲۹	دوه- خلق او پرچم	۶۷
۳۰	درېـ- د ملي ستم ډله	۶۹
۳۱	څلور- د شعله جاوید ډله	۷۰
۳۲	پینځه- د افغان ملت ګوند	۷۱
۳۳	شپږ- اسلامي ډلې، د سیاسي ژوند ځانګړنې او…	۷۳
۳۴	لومړی- جهادي تنظیمونه	۷۳
۳۵	۱- عمومیات	۷۳
۳۶	۲- د جلب او جذب سیمې او ډلبندۍ	۷۶
۳۷	الف- اخواني بنسټپال	۷۷
۳۸	ب- د تصوف خاوندان	۷۸
۳۹	ج- د مدرسې اهل	۸۰
۴۰	د اسلامي انقلاب حرکت	۸۱
۴۱	اسلامي وحدت ګوند	۸۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۲ دویم- طالبان ۸۸
۴۳ ۱- د طالبانو رامنځته کول ۸۸
۴۴ ۲- جمعیت العلمای اسلام او مدرسې ۹۰
۴۵ ۳- د طالبانو غورځنګ انقلابي خصلت لري ۹۲
۴۶ ۴- د طالبانو د راڅرګندېدو منطق ۱۰۲
۴۷ درېیم- د سیاسي ژوند ځانګړنې ۱۰۴
۴۸ څلورم- د جهادي مشرانو له خوا د جګړه ییزې... ۱۰۵

درېیم څپرکی

قهر او روغه

۴۹ الف- د قهر او زور کارول ۱۱۴
۵۰ یو- جغرافیایي لامل ۱۱۴
۵۱ ۱- جیوپولیټیک لامل ۱۱۴
۵۲ ۲- فزیکي لامل ۱۱۵
۵۳ دوه- ټولنیز لامل ۱۱۶
۵۴ درې- سیاسي لامل ۱۲۱
۵۵ ب- د ولسواکۍ د اصولو رعایت ۱۲۷

دویمه برخه

پر ټولنیز او سیاسي ژوند د ۱۹۷۸م کال د کمونیستي کودتا اغېز

لومړی څپرکی

د دولتي جوړښت د بنسټونو رنګونه

۵۶ الف- سلطنت او پارلمان ۱۳۴
۵۷ ب- له مذهب نه سیاسي ګټه اخیستل ۱۳۸
۵۸ ج- قومي او قبیله ییزې اړیکې ۱۳۹
۵۹ یو- په سیاسي برخه کې بې اتفاقي ۱۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶۰ دوه- په کلتوري برخه کې بې اتفاقي ۱۴۱
۶۱ درې- په پوځي برخه کې بې اتفاقي ۱۴۲
۶۲ د- ملتپالنه، پان اسلامیزم او د جهاد نړیوال کېدل ۱۴۲
۶۳ هـ- په هجرت کې د ملتپالو روښاندو د... ۱۵۴
۶۴ جغرافیایي لامل ۱۵۶
۶۵ پولي او مالي لامل ۱۵۷
۶۶ رواني او کلتوري لامل ۱۵۷

دویم څپرکی

د ناپېیلي حکومت غوښتنه او د ملي اردو د بیا جوړونې پر بنسټ د دولت د فزیکي لوړتیا بیا راژوندي کول

۶۷ الف- د ملي اردو بیا جوړونه ۱۶۱
۶۸ ب- وسلوالې ډلې او د بېوسلې کولو ربړه ۱۶۴
۶۹ ج- د درنو وسلو راټولول ۱۶۶
۷۰ د- د درنو وسلو د راټولولو لپاره... ۱۶۹
۷۱ هـ- لنډ مهالی حکومت او د مشروعیت ستونزه ۱۷۰

درېیم څپرکی

د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل او د هغه د نویو ملاتړو راڅرګندېدل

۷۲ الف- د واک د کلاسیکو بنسټونو ویجاړېدل ۱۷۴
۷۲ یو- قبیله او کورنۍ ۱۷۴
۷۳ دوه- شتمني ۱۷۷
۷۴ درې- عمر او د ژوند تجربه ۱۷۸
۷۵ څلور- ټکنوکراسي او پوهه ۱۷۹
۷۶ ۱- د پوهنتون د بنسټیزو ارزښتونو ویجاړول ۱۸۰
۷۷ د پوهنتون په تشکیلاتي برخه او درسي نصاب... ۱۸۲
۷۸ د علمي پرسونل په برخه کې بدلون ۱۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۹	۲- د پېژندنې کړکېچ او له هغه څخه...	۱۹۲
۸۰	لومړی- په افغانستان او ګاونډیو هېوادو کې...	۱۹۷
۸۱	دویم- په لویدیزو هېوادو کې افغاني ځوانان	۲۰۱
۸۲	ب- د واک د نویو ملاتړو راڅرګندېدل	۲۰۵
۸۳	یو- جهادي تنظیمونه	۲۰۵
۸۴	دوه- جهادي قوماندانان	۲۰۸

څلورم څپرکی

د جهاد په بهیر کې قهر او روغه

۸۵	الف- قهر	۲۰۹
۸۶	یو- د کلاشینکوف او ستنګر نسل	۲۰۹
۸۷	دوه- تروریزم په سیاست کې د جنایت...	۲۱۱
۸۸	ب- روغه	۲۲۱
۸۹	پایله	۲۲۷
۹۰	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۲۳۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې اثر دویم چاپ

دا اثر لومړی ځل له نن څخه لس کاله دمخه (پر ۱۳۷۷ل کال) د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا چاپ شوی و. ځینې محتویات یې د همغه وخت او حالاتو د پېښو څرګندونه کوي، خو څرنګه چې دا اثر په ډېر دقیق ډول لیکل شوی او د ټولنپوهنې د علم له معیارونو سره سم یې د افغاني

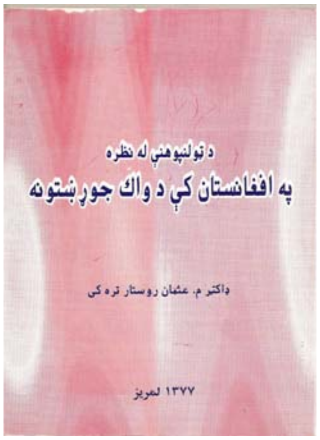

ټولنې د واک او ژوند جوړښتونه پر هر اړخیز ډول شنلي، نو ځکه خو که ډېر وخت پرې هم تېر شي، د کتاب اساسي محتوا خپل موثریت له لاسه نه ورکوي. دا کتاب نه یوازې د ټولنپوهنې مینه والو ته د زیات ارزښت وړ دی، بلکې هغه چاته، چې په سیاسي مسایلو کې ګوتې وهي؛ سیاستوال وي او که سیاستپوه، هغو ته هم د زیات ارزښت وړ دی، په تېره بیا سیاستوالو ته. دوی که چېرې دا اثر په ځیر سره ولولي، نو په اوسنیو او راتلونکو سیاسي چلندونو کې به له زیات احتیاط او دقت څخه کار واخلي او دا کار به نه یوازې زموږ د ټولنې په ګټه تمام شي، بلکې خپله همغه سیاستوال ته به هم تر هر چا زیات ګټور پرېوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې د دا ډول سیاسي اثارو د لیکنې ګټه ځکه زیاته ده، چې زموږ ټولنه سیاستوالو د همدې سیاسي تېروتنو له امله پر او سنیو بدمرغیو ککړه کړې ده.

استاد ډاکتر محمد عثمان روستار تره کی، د سیاستوالو د همدې تېروتنو قرباني شوی او نږدې شپږ کاله یې د زندان سختې شپې ورځې زغملي دي. دی د یو سیاستپوه او ټولنپوه او د هغه شخص په توګه، چې هم سیاسي بدمرغیو کړولی او هم یې د غمیزې ټول بهیر په زوره او زېړ سره له نږدې څارلی، تر ټولو زیات زموږ د ټولنو سیاسي او ټولنیزو ناروغیو ته متوجه شوی دی. ده دا هره ناروغي او نیمګړتیا له خپل علمي زره لید څخه تېره کړې، شنلې او ارزولې ده او په پای کې یې د علاج او درملنې نسخه هم وړاندې کړې ده. که دا کتاب د سیاست مینوال، لېوال او د عملي ډګر لوبغاړي په دقت ولولي او هغه هضم کړي، نو پوره باور دی، چې نه یوازې خپله به د زیاتو سیاسي تېروتنو مرتکب نه شي، بلکې د نورو سیاستوالو د تېروتنو او جنایتونو مخنیوی به هم وکړي.

د همداسې ورځې په هیله
په درنښت
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ، د جمهوري ریاست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۷۷ل کال د کب ۲۴مه نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپرندوی یادښت

زموږ ګران هېواد افغانستان نه یوازې د هېواد د سترو اتلانو او ساتونکو استوګنځی و، بلکې ستر تمدنونه یې هم رازېږولي، په دیني او دنیایي پوهنو کې یې ستر ستر پوهان بشریت ته وړاندې کړي دي. زموږ تاریخ له ډېرو لوړو ژورو ډک دی، یو وخت دا خاوره په سیمه کې د پوهې، هنر او سیاست مرکز و او ځینې وخت د نړیوالو ښکېلاکګرو او نړۍ نیونکو د لښکرکښیو قرباني شوې هم ده.

په داسې حال کې چې پخوا دا هېواد د پوهې او فرهنګ مرکز و، خو په معاصر تاریخ کې زموږ خلک تل د سیمې او نړۍ د ځواکونو له یرغلونو سره لاس او ګرېوان وو. خپل ټول ځواک یې د هېواد او ملي نوامیسو د دفاع په لاره کې لګولی او د دې وخت یې پیدا کړی نه دی، چې د پوهې او هنر ډیوه نوره هم روښانه کړي. بیا هم د هېواد پوهانو هڅه کوله له سترو مالي او سیاسي ستونزو سره سره د خپلو لاس لرلو امکاناتو تر بریده د پوهې دودولو او تدریس ته دوام ورکړي. زموږ په هېواد کې د پوهنیزو او کلتوري چارو وده، قناعت بښونکې نه وه، خو کلتوري انحطاط هم واکمن نه و، ددې هیله موجوده وه، چې د وخت له غوښتنو سره سم د پوهنیزو او کلتوري چارو پرمخبیولو کې سترې بریاوې زموږ د خلکو په برخه شي. خو په خواشینۍ سره چې پر ۱۹۷۸م کال کمونیستي کودتا او ورپسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ پر هېواد د سرو لښکرو يرغل د ټولنيز ژوند په ټولو برخو کې د ګډوډيو پېل و. کمونست ګوند او يرغلګرو ځواکونو غوښتل د زور او دولتي واک په واسطه د دې خاورې خپلواک ملي هويت له منځه يوسي، د هېواد تاريخ تحريف او ټولو اقتصادي، سياسي، کلتوري او ټولنيزو پديدو ته، له شوروي څخه راغلی سور رنګ ورکړي.

بې شمېره هېوادپال پوهان او متخصصين قرباني شول، له هېواد څخه د مغزونو فرار پيل شو، د هېواد زېربنا او اقتصادي بنسټ ويجاړ شو او په پای کې د دولتي اداري جوړښت له منځه لاړ، د پرديو او ګاونډيو هېوادونو له غرضه ډک لاسونه د هېواد ګوټ ګوټ ته ورسېدل. د پرچم، ملي ستم، وحدت حزب او اسلامي جمعيت ګډه کودتا، چې د روسيې او ګاونډيو هېوادو د جاسوسي کړيو له خوا پلان شوې وه او د نوموړيو هېوادونو عملي ملاتړ يې درلود، بشپړه سياسي، اقتصادي، کلتوري او اخلاقي ړنګونه يې رامنځته کړه، چې د هغو تشريح د دې سريزې له زغم نه وتلې خبره ده.

د ژوند د ټولو برخو بيا رغونه د اوسني او راتلونکي پېښت ستره او لويه دنده ده. په هېواد کې د سولې او حقوقي دولت له نشتوالي سره سره، ټول هېوادپال کسان مسووليت لري، چې په هېواد کې د عادي ژوند د بېرته راګرځېدلو لپاره، د خپلو امکاناتو تر بريده هڅې وکړي، د پوهنيزو او روزنيزو موسسو بيارغونه او د پوهنيزو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کلتوري چارو لپاره هلې ځلې هغه ستر مسوولیتونه دي، چې په دې لړ کې راځي.

دا کتاب په هېواد کې د نومیالیو ملي، سیاسي، علمي او ټولنیزو شخصیتونو څخه د یوه شخص اثر دی؛ پوهنوال استاد روستار تره کي دا اثر نه یوازې د جهاد په سختو شرایطو کې لیکلی، بلکې دی په خپله د افغاني او ملي هویت د بیا ځلونې د مبارزینو په مخکښانو کې دی. ده په افغاني خپرونو کې په حیرانوونکي جرئت او غوځ منطق سره د پردیو له دسیسو نه پرده پورته کړې او د افغانستان خلک یې له هغو سترو خطرونو څخه چې زموږ هېواد او خلکو ته متوجه وو، خبر کړي دي.

د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنه، چې پر دې وروستیو وختونو په المان هېواد کې د کلتوري انحطاط پر وړاندې د مبارزې لپاره جوړه شوې ده. د هېواد په دواړو ژبو پښتو او دري د دې کتاب د خپرونې ویاړ لري.

په درناوي

د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیکوال پېژندګلوي

پوهنوال ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د هېواد له لویو ملي، علمي او سیاسي شخصیتونو څخه دی. دی پر ۱۳۲۰ل کال د کابل ښار په یوې پوهنیزې او فاضلې کورنۍ کې زېږېدلی دی. ده خپلې منځنۍ زده کړې پر ۱۳۳۹ل کال په استقلال لېسه کې پایته ورسولې او پر ۱۳۴۳ل کال د کابل پوهنتون له حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي څخه فارغ شو. ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی پر ۱۳۴۶ل کال د لوړو زده کړو لپاره فرانسې هېواد ته لاړ او پر ۱۳۵۰ل کال د عامه حقوقو په څانګه کې د ډاکټرۍ پلوم په اخیستلو بریالی شو.

ډاکټر روستار تره کی پر ۱۳۵۱ل کال د کابل پوهنتون د حقوقو او سیاسي علومو پوهنځي د تدریسي کدر غړی شو.

نوموړی د ۱۳۶۱ل کال د غويي (ثور) پر میاشت د افغانستان د استادانو او ښوونکو د ټولنې په کدر کې د فعال غړیتوب له امله چې د شوروي یرغل پر ضد، د پوهنتون او معارف د ښوونکو د مقاومت لپاره جوړه شوې وه، ونیول شو. د لاسپوڅي کمونیست رژیم څارنوالۍ، د تش په نامه انقلابي محاکمې، د یوې ناڅرګندې غونډې په ترخ کې، ډاکټر محمد عثمان روستار تره کي ته، د اعدام سزا غوښتنه وکړه. محکمې په وړاندیز شوي سند کې نرمښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوست او دی يې په لس کاله زندان محکوم کړ. د دې حکم پانه به په راتلونکي مخ کې ولولئ.

ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د نړیوالو ټولنو، په ځانګړې ډول د ښځو نړیوال سازمان او د ملګرو ملتو د بشر حقوقو د کمیسیون راپور تر (ارمه کورا) په هڅو او اغېزو د ۱۳۶۶ل کال د وږي پر میاشت د پینځه کلن بند تر تېرولو وروسته، له زندانه خوشې شو.

د روڼاندو په باب له دود سره سم د خاد پالیسیو، دا غوښتل چې ډاکټر محمد عثمان تره کی باید له زندان څخه تر خلاصون وروسته تر څارنې لاندې وي، چې بهر ته يې د تلو مخه ونيول شي. نوموړي له زندان څخه تر راوتلو وروسته، د خپلې مبارزې دوام او بهر ته د تلو هدف پټ وساته، يو ځل يې په پوهنتون کې پر خپلې تدريسي دندې پيل وکړ. ډاکټر روستار تره کي د مبارزې د دوام لپاره زيات مجال پيدا نه کړ. دی يو ځل بيا د ۱۳۶۸ل کال د غبرګولي پر مياشت، د (واد) په اووم رياست کې زنداني شو او جسمي شکنجه ورکړل شوه. دا ځل د ناروغۍ او د پوهنتون د استادانو د هغې غونډې د درناوي په خاطر، چې د جمهوري رياست په مقر کې، د ډاکټر نجيب الله د وينا د اوريدلو لپاره جوړه شوې وه، تر يو مياشتني زندان وروسته خوشې شو.

ډاکټر تره کی، چې نږدې (۱۵) کاله يې په حقوقو پوهنځي کې تدريس کړی دی، د حقوقو او سياست په څانګه کې د ګڼو تاليفونو لرونکی دی، چې ځينې تر کمونيستي کودتا د مخه کلونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلازمېنې په خپرونو او ځینې یې ترکډوالۍ (مهاجرت) وروسته د هجرت په خپرونو کې خپاره شوي دي.

ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی د فرانسې، المان، ایټالیا، سویس، اتریش، یونان، ترکیې، یوګوسلاویا او ایران هېوادونو ته سفرونه کړي، پر ۱۳۶۸ل کال یې لومړی پاکستان او بیا پر ۱۳۷۰ل کال فرانسې ته هجرت کړی دی.

نوموړی څلور زامن لري.

په درناوي
خپرندوی

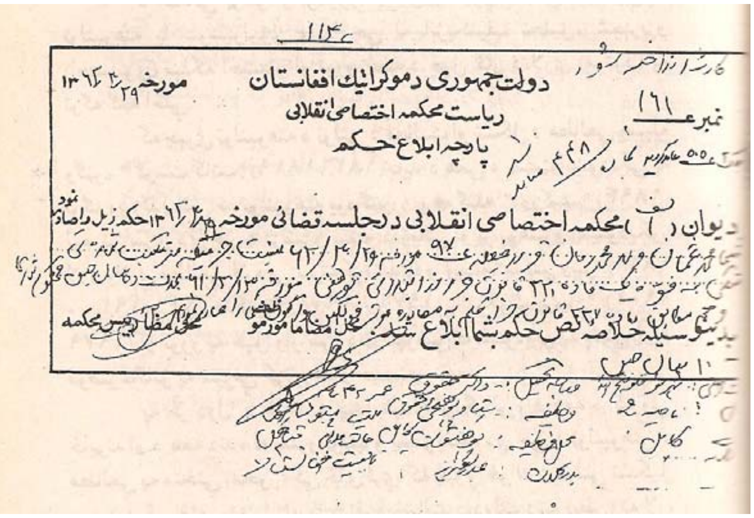

دولت جمهوری دموکراتیک افغانستان
ریاست محکمه اختصاصی انقلابی
پارچه ابلاغ حکم

نمبر ۶۱
مورخه ۲۹/۲/۱۳۶۲

دیوان ( ) محکمه اختصاصی انقلابی در جلسه قضائی مورخه ۱۳۶۲ حکم ذیل را صادر نمود

[illegible]

بوسیله خلاصه نص حکم بشما ابلاغ شد.

محل امضاء رئیس محکمه

۱۰ ساله حبس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د انسـاني ټولنـو او ټـولنيزو پېښـو پـوهنيزې مطـالعې تـه، ټولنپوهنـه يـا سوسـيولوژي وايـي، چـې لـه ابژيکتيـف تحليـل، شـمېريزو (احصـايه يـي) بېلګـو او نـورو څخـه د خپـل کـار د لارې (مېتود) لپاره ګټه پورته کوي.

کـه چېرې ټولنپوهنـه، د ټـولنې د فعاليت او تشـکل د مطـالعې وسـيله وګڼـو، نـو ((اګوست کانـت)) (۱۸۱۹-۱۸۲۲) بايـد د هغـې د بنسټ ايښودونکي په توګه وپېژندل شي. ده ټولنپوهنه يـوه ګټـوره پوهه ګڼله. ((دورکيهم)) (۱۸۹۴) لومړنی سړی دی، چې د ټـولنيزو پېښـو د څېړنـې لپـاره يـې د داسې مطـالعې لار ښېرتـه کـړه چـې پـر پـوهنيزو (ميتوديکـو) ولاړه وي. تـر ده وروسـته ((مـاکس ويبـر)) (۱۸۲۴-۱۹۲۰)، ((پول فلکس)) (۱۹۰۱-۱۹۷۲)، ((تلکوت پرسـان)) (۱۹۰۲-۱۹۷۹) او نورو په خپل وار سره د ټولنپـوهنې د ميتودونـو د پلټنې او د موضوعګانو د سپړنې په برخه کې کار وکړ.

پـه هر ډول! د ځـواک د پيـدا کېـدو څرنګـوالی، دهغـه د کـاروني ځايونه او د هغه دنده، له هغو سترو ټولنيزو پېښو څخه دي، چې د ټولنپـوهنې د مطـالعې منځی (محـور) جـوړوي. کـه چېـرې ځـواک د دولتي تشکيل په اډانه کې ځای شي او يـا د نفـوذ رسـالت د دولـت داخل ته لاره ولري، سياسي ټولنپوهنه يې مطالعه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر لاس لاندې اثر کې لیکوال هڅه کړې، د دولت د تشکیل له منځ څخه تر قاعدې پورې د ځواک جوړښتونه مطالعه کړي او همدارنګه د ځواک نښې نښانې له پورته څخه نیولې تر ولسي تیتو پرکو هغو پورې په مقدماتي توګه په لنډیز سره وڅېړي.

په افغانستان کې قهر (خشونت) او روغه د تاریخ په غېږ کې د پېښو زېږوونکو پدیدو په توګه، د ټولنپوهنې غوره موضوعګانې جوړوي. لیکوال په لنډیز سره په دوو برخو کې، د دغو دوو پدیدو یادونه کړې ده.

دا ټکی هم د یادونې وړ دی، چې د شننې (تحلیل) د اکاډمیکې طریقې رعایت تل د پام وړ دی، د شمېرنو او ارقامو منځپانګې یا محتوا ته د اخباري او ژورنالیستکو خبرو یو څه رنګ ورکړل شوی، له لیکوال څخه د ژور، ځیرمن او پراخ بحث مجال اخیستل شوی دی.

له نابشپړتیاوو او نیمګړتیاوو سره سره، دا لیکنه د افغاني ټولنپوهنې د یوې لنډې پیلامې په توګه، کولای شي، د نظر د څښتنانو د ژورو او پراخو پلټنو لپاره د هڅونې سبب شي.

د اثر په لیکنه کې د لیکوال له ذهني پانګې څخه ډېره ګټه اخیستل شوې، په هغو ځایو کې چې له سرچینو او اخځونو څخه بهر، د حافظې له یادښتونو څخه کار اخیستل شوی، هغو ته په لمنلیک کې اشاره شوې ده.

د یادونې بل ټکی دا دی، چې د دې رسالې ځینې برخې د هغو لیکنو را اخیستنه (اقتباس) دی، چې د لیکوال په قلم، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستيو کلونو د هجرت چاپېريال په افغاني خپرونو کې خپرې شوي او د رسالې تر بحث لاندې موضوع سره يې په يو نه يو ډول اړه پيدا کړې ده.

دا سريزه به نيمگړې پاتې شي، چې له خپلو هغو ننگياليو ځوانانو نه، چې د چاپ او خپرونې د فرهنگي کمېټې له لارې يې، په خپله خوښه، د دې رسالې د چاپ، خپرولو او وېشلو نوښت کړی، مننه او منښې ونه کړم. دا ښاغلي دادي: ښاغلی جمال رحمان او ښاغلی خليل رحمان رسولي.

فرانسه

د ۱۹۹۷ کال مارچ

پوهنوال ډاکټر محمد عثمان روستار تره کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه

د ټولنيز او سياسي ژوند ارزښتونه

لومړی څپرکی: د افغانستان تعاملي او دوديزه ټولنه، د ټولنيز او سياسي ژوند د ځانګړو (ضوابطو) درلودونکې ده. په دې ټولنه کې د اسلام دين، جهاد او غزا، قبيله يي اړيکي، کليوالي او ملي جرګې، ملتپالنه او سلطنتي دستګاه، د دولت د جوړښت بنسټونه جوړوي.

دويم څپرکی: له مذهب، قبيلې او کورنۍ، شتمنۍ، سن او د ژوند تجربې، بوروکراسۍ د جهاد قوماندې، ټکنوکراسۍ، اردو او ايډيولوژۍ څخه د سياسي ځواک د ملاتړو توکو په توګه ګټه اخيستل شوې ده.

دريم څپرکی: د دوديزې قبيله يي ديموکراسۍ رعايت، د افغاني ټولنې ستونزمنې او پېچلې څېرې او د هغې نامتجانس قومي او قبيله يي جوړښت ته تر يو حده ثبات او انډول ورکوي. خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولیز ډول زور او (قهر) د سیاسي لوبو واکمن توکي (عنصر) ګڼل کېږي.

افغاني ټولنه له خپلو کړکېچنو او جنجالیزو پېښو سره، چې ځینې وختان د هغې د ژوند دوام تر پوښتنې لاندې راولي، کېدی شي د وخت له ازمېښت څخه روغه رمټه راووځي؟

د ورځې ستره پوښتنه همدا ده، چې موږ د هغې د ځواب لپاره، له سیاسي ټولنپوهنې (Sociologie Politique) څخه مرسته غواړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ څپرکی

د دولت د جوړښت بنسټونه

الف- د اسلام دین: د افغانستان په تاریخ کې ملي پاڅونونه، چې د یو واحد ملي دولت د جوړېدو سبب شوي، تل له مذهبي ملاتړ څخه برخمن وو. د ۱۹مې پېړۍ په پای او د (۲۰)مې پېړۍ په پیل کې، د انګلیس د یرغل پر وړاندې، د افغانستان د خلکو پاڅونونو هم دغه مذهبي او ملي انګېرنې درلودلې.

په اتیایمو کلونو کې د روسي یرغلګرو پر ضد، زموږ د خلکو ملي او اسلامي جهاد، زیاتره د افغانستان د اسلامي هویت پر بنسټ ډډه لګوله. خو له دې سره سره د افغانستان په تاریخ کې اسلام او ملتپالنه له یو بل سره او بدل شوي دي. په دې کې شک نه شته چې موږ ان تر اسلام دمخه په خپل هېواد کې د سیمه ییزو (جبهو) لرونکي، ملي غورځنګونه درلودل، خو تر هغه وخت پورې چې دا غورځنګونه له مذهبي ارزښتونو سره یوځای شوي نه وو، ټینګې او پراخه اغېزې یې نه درلودلې. اسلام که له یوې خوا د افغانستان د خلکو د اسلامي او ملي هویت د دفاع اساسي خوځندوی و، له بلې خوا یې ګڼ قومیزې او نامتجانسې افغاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې ته تجانس او يووالی ورباښه. افغاني قومونه او قبايل د اسلام تر بيرغ او لارښوونو لاندې د روحانيت پر يو واحد مرکز ګرو همن (معتقد) شول او دې کار د ټولنې په سياسي ثبات، په ځانګړي ډول، هغه وخت چې سلطنت د سياسي خبرو پر (بلا منازع) مرکز بدل شو، ملي يووالی يې تامين کړ او د بيعت يوه سرچينه وګرځېده، نو په دې بهير کې اسلام ډېر موثر واقع شو.

په افغانستان کې مذهب او سياست يو له بله بېل شوي نه دي. د هېواد په تېرو قوانينو کې، د دولتي ځواک د نيولو لپاره، دا شرط و، چې واکمنان بايد مسلمانان وي. واکمنو د خپل واک د ساتنې لپاره، تل له اسلامي فقې کار اخيستی، له خلکو يې بيعت اخيستی او د مذهبي مناسکو د ترسره کولو پر وخت د خلکو ترڅنګ ودرېدلي دي.

په افغانستان کې د قوانينو زياته برخه د اسلامي شريعت (حنفي مذهب) پر بنسټ ولاړه ده. له ډېرې پخوا څخه د ځانګړو ديني مدرسو جوړول، د خلکو د دوديزو (تعاملي) حقوقو برخه ګڼل کېده او د دولت له خوا پرې هېڅ ډول بنديز لګول شوی نه و. د د دولت په تعليمي موسسو کې د ديني پوهنو تدريس د لومړنيو، منځنيو او لوړو زده کړو د پروګرام يوه برخه وه. په پايله کې ويلای شو، چې د يو اسلامي هېواد په توګه په افغانستان کې دين، ملتپالنه او سياست ګډ او څنګ په څنګ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- جهاد او غزا: جهاد او غزا سپېڅلې جګړې ته وايي. په افغانستان کې تر اسلام وروسته، د يو نامسلمان يرغلګر پر وړاندې د دين، هېواد او ملي نواميسو دفاع، د جهاد تر بيرغ لاندې ترسره شوې ده.

کله چې جهاد له افغاني ملتپالنې سره غاړه غړۍ شوی، نو افغانستان ګاونډيو هېوادو ته د اسلام دين، افغاني فرهنګ او ژبې د خپرېدو پر يوه محور بدل شوی او د حقوقي دولت د جوړښت د بنسټ کار يې ورکړی دی.

په داسې حال کې چې جهاد د ياد وړ سوبو او لويو امپراتوريو د جوړېدو لپاره وسيله وه، د اسلام دين په ښه توګه د دغو ګڼ قوميزه امپراتوريو تجانس او سياسي سمون تامين کړی دی.

د افغانستان خلک د ملي يووالي له هغه يوازيني ځواکمن احساس څخه، چې د جهاد په بهير کې يې لاره، د ژوند په عادي چارو کې ورڅخه يو څه بې برخې و.

تر هغه وخت پورې، چې جهاد د تاج و تخت د مدعيانو د سوداګرۍ او ګټې پر ناروغۍ نه و اخته شوی او په هېواد کې د نويو لوبغاړو د رانيولو لپاره، د بهرنيانو لاسوهنې زياتې شوې او پراخه شوې نه وې، د افغانستان بېلابېلو قومونو د يو واحد ملت په چوکاټ کې، د پاملرنې وړ يووالی درلود. پر هغه وخت د افغانستان خلکو، په جهاد کې تر برې وروسته په يو زړه او يوه غږ داسې سياسي او ټولنيز بنسټونه جوړ کړل، چې د يو نوي (عصري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت جوړښت ته یې لاره اواره کړه. په افغانستان کې د ۱۹مې پېړۍ په پای او د ۲۰مې پېړۍ په پیل کې د حقوقو یا حقوقي دولت ستر جوړښتونه، لکه مرکزي حکومت، پارلمان او د جهاد تر بري وروسته قضايي جوړښتونه، د خپلواکۍ ګټل او د انګرېزي ښکېلاک ماتې، زموږ د خلکو په برخه شوي دي.

د افغانستان د پښتني قبايلو ترمنځ جهاد له قبيله يي دود سره په ښه شان اوبدل شوی دی. خلک د جهاد اعلان په ملي اتڼ سره لمانځي، په ګرمو ولولو ډول او نغاره نر، ښځې او ځوانان د غزا ډګر ته رابولي.

ښځې د جهاد لپاره د نارينه وو په سرښندنه کې ستره ونډه لري، د پښتو حماسي لنډيو بيتونه ددې اند ښکارندويي کوي لکه:

که تور اوربل مې ميراتېږي

د دين غزا ده جانان نه منع کومه

او يا

که په ميوند کې شهيد نه شوې

خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

ج- قومي او قبيله يي اړيکي (مناسبات): په افغانستان کې بېلابېل قومونه او قبايل ژوند کوي؛ پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک او ترکمن يې غټ قومونه دي. پښتانه د افغاني ټولنې په جوړښت کې واکمن عنصر جوړوي. له ۱۸مې پېړۍ څخه يې د شوروي تر يرغله پورې، په افغانستان کې د نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قومونـو د نـږدې او صـميمانه ملګرتيـا پـه همکـارۍ، دولتـي او سياســي واک پــه لاس کــې لاره او د افغانســتان د دولــت بنســټ ايښودونکي ګڼل کېږي. ناپښتنو قومونو په تاريخ کې هيڅ وخت هم له دې واکمن عنصر سره د سياسي واک لپاره يو جدي وسلوال رقابت نه دی کړی او نه يې دا مورچل غوره کړی دی، تل يې د هېواد د ادارې په برخه کې دويم رول منلی و، دې وضعې د هېواد سياسي او ټولنيز ثبات تضمين کړی و.

د ۱۹۷۹م کـال د دسـمبر پـر مياشـت، کلـه چـې شـورويانو پـر افغانســتان يرغــل وکــړ، پــر همــدې وخــت ځينــې قــومي لږکــي (اقليتونه) د پښتنو د سياسي واک د قدرت يا د تاريخي چلوونکي (متصدي) پر ضد وښوربدل.

د- لويه جرګه:

يــو- د قبيلــه يــي ولســواکۍ پــه ټينګښــت کــې د لويې جرګې اغېز:

لويــه جرګــه چــې لــه ملـي، ټـولنيزو، مـذهبي شخصـيتونو او د قومونـو او قبـايلو لـه نـامتو مشـرانو څخـه جـوړېږي، د قبيلـه يـي ولسواکۍ د نظام په سيوري کې، د ژوند د دوام لپاره د افغان ملت د ارادې سياسي او حقوقي څرګندوی بلل کېږي.

(لويې جرګې) د افغاني ټولنې د ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او روانـي شـرايطو زېږنـدې دي، چـې دوديـزې او ځـاني ولسـواکۍ (ديموکراسۍ) هم په خپله لمن کې رانغاړي. همدا لويې جرګې دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د يو واحد ملي ارمان او يا هم د واکمنو د سياسي موضع د ثبيت لپاره يې تاريخي پېښې سره اوډلې دي. په داسې حال کې چې لېبرالي ولسواکۍ د ناسم پيوند په شان، د پرديو د تقليد څرګندونه کړې ده، خو لويه جرګه د دويزې ډيموکراسۍ په توګه، د هېواد په تاريخ کې ژورې ريښې لري.

(لويې جرګې) تر نورو جرګو لوړې دي او (د پارلمان په ګډون) د دولت تر ټولو برخو زيات حقوقي صلاحيت لري، ان په نامستقيم ډول (د واکمن له لارې) د افغانستان د معاصر دولت په جوړښت کې، د ملي واکمنۍ د ځواک وسيله ګرځېدلې ده.

لويو جرګو په دې لاندې چارو کې هم خپل اغېز شيندلی دی: د واکمن ټاکنه، د اساسي قانون تصويب، د عادي قوانينو تصويب او بدلون، د بهرني سياست په برخه کې، د سترو ملي مسئلو په باب، دولت ته د لارښوونې لپاره د کړنلارې صادرول او نور...

د افغانستان د معاصر دولت د موسسې لويې جرګې (۱۷۴۷م) د افغان او انګليس د لومړي جنګ د لويې جرګې (۱۸۴۱)، د غزنې د لويې جرګې [د افغان او انګليس دويم جنګ] (۱۸۷۸) او د پېښور [د شوروي پر ضد د جهاد سوق] (۱۹۸۰م) کال له لويې جرګې پرته، د نورو زياتو لويو جرګو جوړښت او په هغو کې د بحث او مطرح موضوعګانو عملي نوښت تل د واکمنو په لاس کې و. هغه وخت واکمنو ډلو، د وخت د حکومتونو او دولتونو د سياست او پاليسيو د توجيه لپاره، د لويې جرګې په ترکيب او د هغې د اجنډا په ترتيب کې، له خپل واک او اغېز څخه کار اخيستی دی. د زور له

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي اغېز سره سره، د واکمنو ډلو او د خلکو د استازو ترمنځ، په هغو شرايطو کې، چې واکمن د ملي يووالي ممثلين وو او مذهبي اتوريته يې درلودله او د ټولنې د سياسي شعور کچه ډېره ټيټه وه، ډېر زيات توپير نه و. په بله وينا په لويه جرګه کې ګډونوالو مخورو، ټولنيزو شخصيتونو، خانانو، لارښوونکو، مذهبي پوهانو او عالمانو بايد لږ تر لږه د خلکو باور درلودلای چې په دې ډول جرګو کې يې ګډون کړی وای. له دې پرته د دولت چلوونکي، د خلکو له خوا د دولت د غوښتنو د ملاتړ په لاره چاره کې له ستونزو سره مخامخېدل او د لويې جرګې له جوړېدو څخه د مقاماتو هغه هيله نه پوره کېدله چې د دوی په زړه کې وه.

په تېره نيمه پېړۍ کې، د وخت د حکومتونو له خوا، لويې جرګې ته د اساسي قوانينو وړاندې شوې مسودې او د لويو جرګو له خوا د تصويب شويو متنونو پرتلنه، دا په ډاګه کوي، چې لويې جرګې د مسودو په متنو کې لږ تر لږه له پنځه لسو څخه تر ډېرش فيصدو پورې بدلون راوړی، له دې څخه ښکاري چې دا جرګې په ټوليز ډول د حکومتونو تر اغېز لاندې نه وې او په ځينو برخو کې د واکمنو جرګو په توګه څرګندې شوې دي.

په افغانستان کې د شوروي له يرغل څخه، د رازېږېدلې جګړې دوام، لويه جرګه د کابل حکومت د سياسي لوبو لوړو ژورو ته ور دننه کړه او هغه يې د مقاومت په ځواکونو کې، د خبرو اترو يوه جنجاليزه موضوع وګرځوله. په داسې حال کې چې د مقاومت د ځواکونو زياتې برخې، لويه جرګه د يوې ټولنيزې کارېدونکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسې په توګه تایید کړې، د سولې نوښت د بري لپاره د هغې د رول پر تثبیت، د نظر اختلاف لري. د لويې جرګې دود د سیاسي، قومي او مذهبي مخالفینو پر نارو غیو هم اخته شو.

سیاسي: له دې پلوه هغه اشخاص او تنظیمي ډلې، چې له جهاد څخه نویو راپیدا شویو شرایطو، دوی د نوي سیاسي ځواک په توګه د پام وړ ګرځولي دي، لویه جرګه د واک د کلاسیکو او متروکو پدیدو، د بیا ژوندي کولو وسیله ګڼي. دې اند هغه وخت لار زور اخیسته، چې د لويې جرګې له نوم سره د پخوانې پاچا نوم یادېده.

قومي: ځینو قومي او مذهبي لږکیو ډلو او ډلګیو ته له دې کبله، چې په لویه جرګه کې د پښتنو قبایلو (اکثریت) ونډه، د افغانستان د معاصر دولت په جوړېدو کې د دوی رول او د دې ترڅنګ د ملت په لارښوونه کې د نورو قبایلو اغېز زیات و، لویه جرګه د اکثریت د حقوقي واکمنۍ د توجیه حربه ګڼله، چې په پای کې د دولت په اداره کې، لږکیو ته د دویم رول د ورکړې سبب کېدله. د جهاد د دوران بغاوت او د ولسواکۍ له موازینو لرې د زیاتو غوښتنو کړکېچ، د دې سبب شوی و، چې هغوی د دولت په اداره کې، په فرعي رول قانع نه شي.

دې ډلو د لويې جرګې پر وړاندې قومي چلند وکړ او ان د افغانستان په تاریخ کې یې د ((جرګه بزرګ ملی))، ((مجلس کبیر میهنی)) پر نومونو د لويې جرګې د نوم د بدلانه هڅه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهبي: له دې پلوه چې بنسټپال اسلام، په لويه جرګه کې د ولس د استازو ګډون، د مذهبي پوهانو د يوې اهل (حل و عقد) جرګې تر اعتبار کم ګڼي، نو دې نظر هم خپل اغېز درلود. بنسټپال چې نوي د اسلامي نړۍ په تصوررولو سره، د افغانستان چارو ته داخل شوي وو، لويه جرګه يې د افغان ملتپالنې څرګندوی بلله، فکر يې کاوه اسلامي انترناسيوناليزم د ملتپالنې له نوم سره، چې په هر ډول افاده شي، مخالف دی.

که چېرې د جګړې په شرايطو کې انتخابات، چې زموږ په چاپېريال کې يوه نا اشنا پديده ده، د يو سياسي توافق د لاسته راوړلو لپاره، چې د يو حکومت په چوکاټ کې راڅرګند بږي، منتفي وګڼل شي، د جګړې د ختمولو يا لږ تر لږه د کړکېچ د کمولو لپاره يوازې يوه لاره پاتې کېږي او هغه د لويې جرګې جوړېدل دي. په کړکېچن حالت کې د لويې جرګې د جوړېدو لپاره کېدی شي زيات شمېر دليلونه وړاندې شي. له دې جملې نه:

ـ د سولې او سياسي ثبات د تامين لپاره د افغاني قبيله يي ډيموکراسۍ پر اصولو برابرې، پر يوې داسې موسسې ډډه لګول چې د تاريخ په اوږدو کې يې د لېبرالې ولسواکۍ تر تجملي جوړښت څخه زيات، خپل قابليت په زبات رسولی وي.

ـ که چېرې لويه جرګه د يو انتقالي حکومت د ټاکلو لپاره موظفه شوې وي، انتقالي حکومت ته د سياسي او حقوقي ځواک ورکړه، هغه هم په داسې شرايطو کې، چې ځينې جهادي تنظيمونه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلوال جهاد د غوښتنې په پرمخبيولو سره يوازې او يوازې خپل ځان په هېواد کې د سياسي ځواک بلا منازع وارث وګڼي.

ـ په داسې شرايطو کې چې ټولې تنظيمي ډلې د جهاد د لسيزې په بهير کې، له بهرنيو لاسوهونکو هېوادو څخه اغېزمنې شوي، د دوديزې جرګې له لارې د سولې د ټينګښت په برخه کې، په خپله افغانانو ته د نوبت ورکړه.

ـ په افغاني ټولنه کې ((چوپ اکثريت)) ته د سياسي او حقوقي ملاتړ ورکړه، هغه اکثريت چې غږيې يوازې د جګړې له ډګر څخه د باندې او ربدل کېږي. د (بې پرې کسانو) د رول ټاکنه او د ننداري له حالت څخه د هغو را ايستل.

د ناپېيلو اشخاصو، سوله غوښتونکو جهادي قوماندانانو، بوروکراتانو، د معارف او پوهنتون استادانو او د منځلارو تنظيمونو د يو نوي ايتلاف د جوړېدو لپاره د لارې لټون، د سولې د ځواکونو دا ايتلاف چې د پراخه تفاهم پر بنسټ منځته راغلی، بايد ډاډه شي، چې جګړه مار ځواکونه به په راتلونکي سياسي ژوندانه کې تجريد او څنډې ته کړي.

ـ د سياسي تفاهم او سولې، لکه ټاکنې، رفرنډم او نورو د ټينګښت لپاره، د بل هر ډول پروسيجر په انډول د لويې جرګې د جوړېدو اسانتيا، په داسې شرايطو کې چې دلويې جرګې د ياد وړ جوړوونکي عناصر تر افغانستانه بهر ژوند کوي.

په کړکېچنو شرايطو (لکه د جګړې د اتلسو کلونو پر مهال) کې د لويې جرګې د جوړېدو ترکيب، د نويو غړيو غوښتنه کوي. په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانا چې نوي عناصر لکه د جهاد مشران، د جهاد قوماندانان، مخکښ اشخاص یا د ملي مقاومت د ځواک ځرګندوی اشخاص باید د لویې جرګې په ترکیب کې شامل شي. سربېره پر دې که بیا هم لویه جرګه تر ملي پولو د باندې جوړه شوه، له نویو دندو، لکه د سولې د نوښت تر لاسه کول او لارښود کدر له ټاکنې سره به مخامخ وي.

لویې جرګې د افغانستان د تاریخ د ټاکلو شرایطو زېږنده دي او په طبیعي ډول د هغو شرایطو له امله، چې دا جرګې په کې جوړې شوي دي، د ځومره والي او ځرنګوالي له پلوه یوه له بلې سره توپیر لري.

د جګړې د وخت لویې جرګې او د سولې د وخت لویې جرګې یو څه توپیرونه لري. د سولې د وخت لویې جرګې له اوسنیو ستونزو، چې افغاني ټولنه ورسره لاس او ګرېوان ده مخامخ نه وي. کله که د کړکېچ او جګړې د وخت لویه جرګه وغواړي، له ګډوډیو او بغاوتونو سره مقابله وکړي، باید فردي مشخصات او له ورځنیو مسایلو سره د مقابلې لپاره سم امکانات ولري.

د ګډوډۍ او ملي مشرتابه د نشتوالي په شرایطو کې، د لویې جرګې د جوړېدو غوره دلیل، یو داسې حکومت ته د مشروعیت او تمثیلي ځانګړتیاوو ورکول دي، چې د سولې او سیاسي ثبات د ټینګښت دنده پر غاړه ولري.

ددې حکومت مشروع صبغه به، ټولې هغه ډلې چې په سپین سترګۍ سره د سیاسي واک لپاره، د افغانستان د خلکو او ملت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمایندګۍ ادعا کوي، بېوسلې کړي او نړیواله ټولنه په ځانګړي ډول د ملګرو ملتو سازمان به، د لویې جرګې د باور وړ اجرایي ځواک د پېژندنې له واقعیت سره مخامخ کړي.

مهمه پوښتنه داده، چې د جګړې او سیاسي ګډوډۍ په شرایطو کې به څوک د لویې جرګې د جوړېدو واکمنه سرچینه وي؟ که د افغانستان د نوي دولت له موسسې جرګې او نورو لویو جرګو څخه، چې د بهرني یرغل پر وړاندې یې د ملي مقاومت لارښوونه کوله، په استثنایي توګه تېر شو، نورې لویې جرګې د افغانستان د واکمنو له خوا په هېواد کې د سولې او سیاسي ثبات په حالاتو کې جوړې شوې دي. په داسې حال کې چې هېڅ یوه جنګیالۍ ډله او د کابل اداره، د حقوقي دلایلو په وړاندې کولو سره نه شي کولای د مشروعیت مدعي شي. موږ باید د افغانستان د معاصر تاریخ په رڼا کې ماضي ته مراجعه وکړو دا سرچینه چې د لویې جرګې په شان یوه تاریخي پدیده او د یو ډول مشروعیت څرګندویه ده. د پخواني مشروعیت ځینې ممثل سیاسي شخصیتونه، له هغې جملې نه یو هم پخواني پاچا دی، د لویې جرګې په جوړېدو کې د پخواني پاچا، د واک د غوراوي لپاره کولای شو ګڼ شمېر دلایل وړاندې کړو، له هغې جملې نه:

ـ پاچا د لویې جرګې د جوړېدو په برخه کې د زده کړو (کسبي) حقوقو لرونکی دی، نوموړي د خپل سلطنت پر وخت لږ تر لږه درې لویې جرګې (۱۹۴۱، ۱۹۵۵، ۱۹۶۴) جوړې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ که د ۱۹۷۳م کال کودتا، چې د سلطنت د ړنګېدو سبب شوه، د نوي مشروعیت پیل وګڼو، د سلطنت پخوانی مشروعیت یې د جمهوریت د مشروعیت تر شعار لاندې راوست، اوس د جمهوریت د مشروعیت د ممثل واکمن د نشتوالي له کبله، پاچا د یو اغېزمن عنصر په توګه یو ځل بیا مشروعیت پیدا کوي.

د اروپا په تاریخ کې تر ټولنیزو او سیاسي کړکېچونو وروسته د پخواني مشروعیت د بیا اعادې لپاره کولای شو، لږ تر لږه دوه بېلګې وړاندې کړو:

ـ په فرانسه کې د لوی انقلاب (۱۷۸۹م) تر پېښېدو وروسته، چې سیاسي او ټولنیز کړکېچ یې منځته راوړ، اتلسم لویې د سلطنت مشروعیت د اعادې په ارمان او د انقلاب د تګلارو د ساتنې په هیله، د چارو واګې په لاس کې واخیستې (Rest- auration ریستوراسیون).

ـ په اسپانیا کې د فرانکو په مشرۍ د ملي متحدې جبهې او جمهوري حکومت ترمنځ تر خونړیو جګړو وروسته، چې د (۲۰۰۰۰۰) کسانو د وژنې سبب شوې، جمهوري حکومت سیاسي واک واخیست، د وراثت قانون پر ۱۹۷۴ کال، د سلطنت د مشروعیت اعاده تایید کړه، فرانکو پر ۱۹۷۵ کال لومړی جان کارلوس خپل ځای ناستی وټاکه.

خو په افغانستان کې پاچا یوازې په اوسنیو اضطراري شرایطو کې د مشروعیت وړ او د لویې جرګې د جوړېدو واکمنه مرجع ده. د راتلونکې سولې په شرایطو کې، له ډیموکراتیکو لارو چارو څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نوي مشروعیت په ټوکېدو سره به، د پخواني مشروعیت د پدیدې عمر پایته ورسېږي، یو دا وي چې خلک د ازادو ټاکنو له لارې پخوانی مشروعیت ومني. په هر حال! په افغانستان کې به هېڅکله د سلطنت د اعادې لپاره ملي او نړیوال شرایط مساعد نه وي.

په پایله کې په کړکېچونو شرایطو کې پر لیبرالي ډیموکراسۍ (لکه ټاکنو) ډېره لګول، چې زموږ ټولنه د هغې په ګټه بلده نه ده او پرله پسې جګړې، په سیاست کې تورې ته لاس اچول پر یو واکمن قانون بدل کړي، امکان نه لري. د جګړې د ۱۸ کلونو تجربې وښودله، چې د مقاومت د ځواکونو ترمنځ د یو تفاهم پر بنسټ د یو سیاسي ایتلاف جوړېدل په همغه اندازه مشکل دي، لکه پر ۱۹۹۲ کال د مقاومت د ځواکونو او د کابل د ایتلافي ادارې ترمنځ روغه جوړه.

د هر حکومت د اغېزمنتوب او اوتوریتې د تامین لپاره، چې غواړي په هېواد کې له سیاسي ثبات او په بهر کې له نړیوال باور څخه برخمن شي، باید مشروع صبغه، حقوقي او اخلاقي ځواک ولري. ددې ځواک د ورکړې مرجع لویه جرګه ده. د سولې نوښت باید لویې جرګې ته وسپارل شي. باید پرې نه ږدو، چې د افغاني قبیله یي ولسواکۍ او د افغانستان د معاصر دولت د ټوکېدو اصیله موسسه، د ځینو داسې خلکو د ولولو پر ناروغۍ اخته شي، چې د افغانستان د ټولنیز او سیاسي ژوند جوړښت او چوکاټ ته په لنډ فکرۍ، کینې او خیرنو سترګو ګوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که نن لویه جرګه دمشروعیت د اعادې، د سولې او سیاسي ثبات وسیله نه شي، د یوې تاریخي پدیدې په توګه به خپل ارزښت له لاسه ورکړي او هغه وخت به افغاني ټولنه د خپلو ستونزو د حل لپاره، له یوې نه جبرانېدونکې سازماني تشې سره مخامخ شي.

دوه- د دولت د حقوقي ستنو په تثبیت کې د لویې جرګې رول: د افغانستان په لرغوني تاریخ کې، د مرکې او جرګې دود ژورې ریښې لري. د لاسته راغلو اسنادو له مخې د مسیح تر زېږېدو نږدې درې زره کاله دمخه، لومړنۍ جرګه په بلخ کې جوړه شوه او ((یما)) یې د پاچاهۍ لپاره غوره کړ.

تر میلاد دمخه پر ۳۲۷ کال د هرات، بلخ، کندوز او فاریاب په ښارونو کې د سکندر مقدوني یرغلګرو لښکرو پر ضد د مقاومت لپاره ولسي جرګې جوړې شوې.

په ۱۳ میلادي پېړۍ کې د جلال الدین تر مشرۍ لاندې د بامیانو، غزنې او پروان، سیمه ییز مشران، د چنګېز د یرغل پر وړاندې جرګې ته سره کېناستل، خو د بهرني یرغل پر وړاندې د افغانستان د خلکو پاڅون تل د جرګې د پرېکړې پایله (نتیجه) نه وي. ددې پاڅونونو زیات شمېر د خلکو د ناڅاپي او په خپل سر عکس العمل له مخې منځته راغلي دي. لکه په ۱۲مه پېړۍ کې چې روښانیانو د مغلو د واکمنۍ پر ضد پاڅون وکړ، دې پاڅونونو ته د ایمل خان او خوشال خان په مشرۍ پښتنو قبایلو تر ۱۷مې پېړۍ دوام ورکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۷مې پېړۍ په پای کې د محمد زمان خان او ذوالفقار خان تر لارښوونې لاندې د هرات خلکو د صفوي واکمنۍ پر وړاندې جګړې ته را ودانګل.

بالاخره د ۲۰مې پېړۍ په پای کې د هېواد ټولو خلکو د شوروي اتحاد د یرغل پر وړاندې په زړورتیا سره مقاومت وکړ.

د مغلو پر ضد د روښانیانو، د صفویانو پر وړاندې د هرات د ابدالیانو او د شورویانو پر ضد د افغانستان د ټولو خلکو پاڅون، خپلواک او خپل سری غورځنګ و او د کومې مهمې جرګې له مخې، چې په تاریخ کې دې ثبت وي، نه دی تر سره شوی.

تر ۱۸ مې پېړۍ د مخه جرګو په عام ډول د بهرني یرغل پر وړاندې د تیت و پرکو سیمه ییزو مقاومتونو د لارښوونې دنده پر غاړه لرله او ډېرې سراسري او ملي صبغې یې نه لرلې؛ د لویې جرګې دا وروستۍ بڼه یې خپله کړې نه وه.

لویه جرګه د یوې ممثلې جرګې، ملي جرګې او د افغانستان د معاصر دولت د جوړونکې جرګې په توګه، پر ۱۷۴۷م کال د کندهار ښار په منځ کې جوړه شوه. دې لویې جرګې دنده لرله، چې له یوه پلوه د ایران د صفوي دولت پر وړاندې، د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وکړي او له بله پلوه د هېواد لپاره مشر وټاکي.

که چېرې د ۱۹۴۷ کال (د کندهار شیر سرخ لویه جرګه) په هېواد کې د تمثیلوونکو لویو جرګو پیل وګڼو، د ۲۵۰ کلونو په اوږدو کې پر ملي مسایلو، د خبرو اترو لپاره لږ تر لږه دولس لویې جرګې جوړې شوي دي. په دې شمېر کې د کمونیستي نظام لویې جرګې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تشریفاتي بڼه یې لرله او د وخت د حکومتونو د پالیسیو د تایید لپاره مخکې تر مخې دنده ورسپارل شوې وه، شاملې نه دي.

له پورتنیو خبرو څخه څرګندېږي، چې افغانستان په منځني ډول په هرو نږدې ۲۰ کلونو کې یوه لویه جرګې لرلې ده. لویې جرګې په هېواد کې د دودیزو (تعاملي) حقوقو زېرنديې دي او د قبیله یې دیموکراسۍ د نظام په سیوري کې، د افغان ملت د ارادې، سیاسي او حقوقي څرګندوی بلل کېږي.

کولای شو لویې جرګې د هغو دندو له مخې پر دوو ډولونو ووېشو:

لومړی- هغه لویې جرګې چې د مرکزي حکومت د نشتوالي په شرایطو کې، د بهرني یرغل پر وړاندې، د ملي مقاومت د لاربښوونې لپاره جوړې شوې دي.

دویم – هغه لویې جرګې چې د مرکزي حکومت په شتوالي کې، د ملي مسایلو په باب، د خبرو اترو لپاره جوړې شوې دي.

لومړی- ځینې لویې جرګې هغه وخت، چې هېواد د بهرني یرغل له خطر سره مخامخ او مرکزي حکومت موجود نه و او یا تر بهرني واک لاندې و، د ملي مقاومت د لاربښوونې لپاره جوړې شوې دي. دا لویې جرګې دا دي:

۱۷۴۷- د شیر سرخ مزار لویه جرګه: په دې جرګه کې له مغلي او صفوي واکمنۍ څخه، د افغانستان خپلواکۍ اعلان شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۸۴۱- د کابل لویه جرګه: چې د افغان او انګلیس د لومړۍ جګړې لارښوونه يې وکړه.
۱۸۷۸- د غزني لويه جرګه: چې د افغان او انګليس د دويمې جګړې په بهير کې يې، د ملي مقاومت لارښوونه وکړه.
۱۹۸۰- د پېښور لويه جرګه: چې له يو واحد مرکز څخه يې، د شوروي پرضد، د افغانستان د خلکو د جهاد د سوق او اداري نيت لاره، خو د بهرنيانو د لاسوهنې له امله په دې کار کې بريالۍ نه شوه.

نوموړې جرګې د ملي حاکميت او سراسري حکومت د نشتوالي په شرايطو کې جوړې شوي دي. دې لويو جرګو د ملي مقاومت د تيت و پرکو ځواکونو په يووالي، پيوستون او د ملي تفاهم د لارو چارو په برابرولو کې ډېره مرسته وکړه.

پورتنۍ لويې جرګې پر داسې وخت جوړې شوي، چې په هېواد کې مرکزي حکومت موجود نه و او دين د افغانستان د ګڼ قوميزه ټولنې د وصلوونکي توکي په توګه، د جهاد لپاره وکاربده او د ملي روحيې د ځواکمنۍ، سولې او سياسي ثبات لپاره يې لاره اواره کړه.

دې سره سره دې لويو جرګو د يو واحد ملت په چوکاټ کې، د بېلابېلو قومونو په يو ځای کولو سره، د افغان ملت جوړونې تاريخي لاملونه برابر او د ملي دولت د جوړېدو لپاره يې لاره اواره کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم- لږ تر لږه اته لویې جرګې په داسې شرایطو کې جوړې شوي، چې هېواد کې مرکزي حکومت موجود و. پر دې وخت لویې جرګو د واکمنې ډلې او خلکو ترمنځ د اړیکو تامینوونکی رول ترسره کړی او واکمنې ډلې ته یې د ټولنیز ځواک په ورکړې سره، د هغو پرېکړې تضمین کړې دي.

نوموړې لویې جرګې په خپل وار سره د دندو له مخې په دوه ډوله دي:

یو هغه لویې جرګې، چې د افغانستان د بهرني سیاست د اصولو د ټاکنې او بل د موسسانو لویې جرګې، چې د هېواد اساسي قوانین یې وضع کړي دي.

الف- درې لویې جرګې، چې د افغانستان د بهرني سیاست د کرښو د تثبیت دنده یې لرله، په لاندې ډول دي:

۱۹۱۲م کال د کابل لویه جرګه (د حبیب الله سلطنت) او **۱۹۴۱**م کال د کابل لویه جرګه (د محمد ظاهرشاه سلطنت). دا دوه لویې جرګې د لومړۍ او دویمې نړیوالې جګړې په اړه، د افغانستان د دریځ د ټاکنې لپاره جوړې شوي دي.

دریېمه لویه جرګه په کابل کې پر **۱۹۵۵**م کال (د ظاهرشاه وخت) جوړه شوه، په اجنډا کې یې د پښتونستان مساله، د افغانستان د دفاعي بنسټ پیاوړتیا او د ((سنټو)) د پکټ په باب، د دولت د دریځ څرګندول، شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړې درې جرګې، چې موږ يې نومونه واخيستل، د بهرنيو مسايلو په باب، د افغانستان د دولتي واکمنۍ د واک د حق د حقوقي ستنو د ټينګښت او تثبيت تمثيلوونکې دي.

له هغو لارښوونو څخه چې دې لويو جرګو، د افغانستان د بهرني سياست په باب، د وخت حکومتونو ته کړي، داسې څرګندېږي، چې لويې جرګې د هېواد د بهرني سياست د ټاکنې، تر ټولو لوړې مرجعې دي.

سربېره پر دې لويې جرګې د افغانستان د ناپېيلي سياست د ټاکنې لوړ مقام او هم نوښتګرې ګڼل کېږي. د افغانستان د ټولو حکومتونو له خوا، چې له خپلواکۍ څخه د شوروي تر يرغل پورې (۲۰) کاله يې د چارو واګې په لاس کې اخيستې، د لويې جرګې له خوا، په دوديز ډول، د ټاکل شوې ناپېيلي تګلارې، درناوی کېده.

ب- د موسسانو لويې جرګې، چې د اساسي قوانينو د تدوين او بدلون (تعديل) لپاره جوړې شوې دي، په لاندې ډول دي:

- ۱۹۲۸م کال د پغمان لويه جرګه (د اعليحضرت امان الله خان وخت).
- ۱۹۳۱م کال د کابل لويه جرګه (د نادرشاه وخت).
- ۱۹۶۴م کال د کابل لويه جرګه (د محمد ظاهرشاه وخت).
- ۱۹۷۸م کال لويه جرګه (د سردار محمد داود خان وخت).

هغه قوانين چې د پورتنيو لويو جرګو په وسيله تصويب شول، د افغانستان د دولت حقوقي بنسټونه يې ټينګ کړل.

د ۱۹۲۳م کال جرګه پر داسې وخت جوړه شوه، چې د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو يوازې څلور کاله تېرېدل او شاه امان الله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروطه غوښتونکو د کړې، چې د محمود طرزي له خوا يې لارښوونه کېدله، د اصلاح غوښتونکو تلقيناتو تر سخت اغېز لاندې و.

خپلواک افغانستان بايد د ملي ژوند د اصولي تنظيم او هم په نړيواله کچه د پېژندنې لپاره په خپلو پولو (حاکميت) کې د حقوقو دولت ETAT DE DROIT ستنې ټينګې کړې واى. دا کار د ۱۹۲۳م کال د اساسي نظامنامې په واسطه ترسره شو. دې نظامنامې د لومړي ځل لپاره، په هېواد کې د پارلماني نظام د بنسټ ډبره کېښوده. د اساسي نظامنامې په واسطه، د دولت د شورا په نوم د جرګې (مجلس) وړاندوينه وشوه، چې په هغې کې د حکومت او خلکو استازي راټول شوي وو. شورا غالباً د مشورې واک درلود، خو کله کله يې د نظامنامو په اوډنې (تدوين) هم لاس پورې کاوه، د دولت شورا په واسطه نږدې دولس نظامنامې وضع شوې.

که څه هم د دولت شورا د يو مډرن (عصري) پارلمان په شان حکومت ته د باور رايې د ورکړې او د اجرائيوي ځواک د کنټرول، دود واکونه نه لرل، خو له کومه ځايه چې دا د ملي ژوند د تنظيم لپاره، د لومړنيو مډرنو نظامنامو اصلي مرجع ګڼل کېږي، کولاى شو هغه د پارلماني او شاهي نظام د بنسټ لومړۍ ډبره وبولو.

حکومت له هغو وزيرانو څخه جوړ شوى و، چې نېغ په نېغه د پاچا له خوا ټاکل کېدل او پاچا ته يې مسووليت درلود، نه د دولت شورا ته، چې په خپله د اجرايي او مقننه ځواک ترکيب و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه امان الله د وخت اساسي نظامنامې په حقیقت کې په یوه ناوړه ټولنیز چاپېریال کې د مشروطیت، دیموکراسۍ او د قانون حکومت، د ځوانو پلویانو د ټینګو تګلارو ښکارندوی بلل کېږي، چې په ملي کچه یې د بنسټیزو سمونونو رامنځته کول، د یو ځواکمن او اغېزمن مرکزي دولت د جوړېدو غوښتنه کوله. هغه ارتجاعي بدلونونه، چې ۱۹۲۳م کال د اساسي نظامنامې په متن کې د ۱۹۲۸م کال د پغمان د لویې جرګې له خوا رامنځته شول، په څرګند ډول په ډاګه کړه، چې د اساسي نظامنامې روحیې، د خلکو له روحیې سره سمون نه درلود.

پر ۱۹۲۹م کال د سقاو زوی حبیب الله اړو دوړ، دا ټکی نور هم زبات کړ، چې د مشروطیت او د قانون حکومت اصول لا دومره ټینګ شوي نه وو، چې د دولتي نظام د ستنو د ګډوډۍ او ړنګېدنې مخه ونیسي.

د ۱۹۳۱م کال (د نادر شاه وخت) لویې جرګې، نوی اساسي قانون رامنځته کړ، دا اساسي قانون د شاه امان الله د وخت د اساسي نظامنانو په پرتله پرمختللی و او د ټولو هغو موسسو جوړښت، چې په نوي دولت کې یې باید یو اساسي قانون یادونه وکړي او د واک پولې یې وټاکي، په دې قانون کې یې وړاندوینه شوې وه، د دې اساسي قانون په رامنځته کېدو سره په حقیقت کې افغانستان د اماني پېر له ټاکلي سلطنت څخه، مشروطه سلطنت ته ولېږدېده.

له دې اساسي قانون سره سم د درې ګوني دولتي ځواک ترمنځ پولې وټاکل شوې. د قانون جوړولو جرګه (مجلس) له حکومت څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېله او د دوو خونو لرونکې شوه. پارلمان د قانون جوړولو دنده پر غاړه واخيسته او کولای يې شول په ځينو برخو کې د حکومت څارنه وکړي. پارلمان حق لاره هغه نړيوال تړونونه، چې د حکومت له خوا لاسليک شوي وو، تصويب او يا رد کړي.

حکومت د شاه له خوا ټاکل کېده او بايد له پارلمان څخه يې د باور رايې اخيستلای. حکومت د کورني او بهرني سياست لارښوونه کوله او له بهرنيو هېوادو سره يې تړون لاسليک کولای شو.

شاه د لوړ حاکم په توګه د دولتي جوړښت په سر کې په يو ډول د عامه موسساتو د کړنو څارنه کوله. سکه د شاه په نوم جوړېدله او خطبه د شاه په نوم لوستل کېده. ده د لويې جرګې او پارلمان د پرانيستو واک درلود او عادي قوانين يې توشيح کول.

د ۱۹۳۱م کال په اساسي قانون کې يو څپرکی د خلکو حقوقو او دندو ته ځانګړی شوی و.

د ۱۹۶۴م کال (د ظاهر شاه د سلطنت وخت) لويې جرګې بل اساسي قانون تصويب کړ. دا اساسي قانون د منځپانګې (محتوا) له مخې بډای او د قانون جوړولو د جوړښت له پلوه تر ټولو دقيق او اساسي قانون دی، چې افغانستان ورڅخه تر خپلې خپلواکۍ وروسته برخمن شوی دی.

د دغه اساسي قانون له حکمونو سره سم، په دقيقه او څرګنده توګه، له حکومت څخه د سلطنت په تفکيک سره په انګلو- ساکسون ډول د پارلماني نظام وړاندوينه وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پارلمان له دوو خونو سره پاتې شو. د پارلمان د قانون جوړولو ساحې زياتې څرګندې شوې او د پارلمان له خوا د حکومت د څارنې چارې ډېرې مشخصې شوې. پارلمان په داسې حال کې، چې حکومت ته يې د باور رايه ورکوله، له حکومت څخه د باور د بېرته اخيستو واک پيدا کړ. پارلمان کولای شول په ځينو برخو کې له حکومت څخه پوښتنې وکړي.

د حکومت او سلطنت توپير وشو او له سلطنتي کورنۍ څخه په حکومت کې د ګډون حق واخيستل شو. د لومړي ځل لپاره د اساسي قانون په واسطه د سلطنتي کورنۍ غړي تعريف (وپېژندل) شول.

صدراعظم د شاه له خوا ټاکل کېده. نوموړي د کابينې وزيران ټاکل او وروسته يې له پارلمان څخه د باور رايې غوښتنه کوله. صدراعظم په حقيقت کې د سلطنت او نورو عامه اورګانونو ترمنځ د وصل کړۍ ګڼل کېدله. نوموړي د وزيرانو جرګې رياست پر غاړه درلود.

شاه له هغو اجرايي واکونو څخه، چې په پخواني اساسي قانون کې يې ورڅخه ګټه اخيستله، بې برخې شو. سلطنت زياتره تشريفاتي بڼه غوره کړه. دشاه واک هغه ته را لنډ شو، چې معمولاً په پارلماني نظامونو کې د دولت په رياست پورې اړه نيسي. (د قوانينو توشيح، د اضطراري حالت اعلان، د لويې جرګې او پارلمان پرانيستل او نور...).

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اساسي قانون کې د لوړې قضايي مرجع په توګه، د سترې محکمې جوړېدل منځته راغلل. قاضي القضات د شاه له خوا ټاکل کېده. د دې اساسي قانون بل نوښت، د اساسي قانون په متن کې د لويې جرګې د جوړښت داخلول و، د لويې جرګې جوړښت، د ولايتونو او جرګو د رئيسانو، د شورا د غړو او د شاه له خوا د انتصابي اشخاصو په ګډون جوړ شو.

لويه جرګه، خپل منل شوي قانوني جوړښت سره سم هېڅکله جوړه نه شوه. د ۱۹۷۴م کال اساسي قانون د يوې پوځي کودتا په څرګندېدو سره لغوه شو. افغانستان په خپل تاريخ کې د لومړي ځل لپاره د جمهوري نظام تر سيوري لاندې راغی. د دې نظام ارکان د هغه اساسي قانون په واسطه تنظيم شول، چې د ۱۹۷۸م کال د لويې جرګې له خوا تصويب شوی و.

د لومړي ځل لپاره د پارلمان د دوو خونو دوديز سيستم پر يو اتاقه سيستم واوښت. دا لومړی ځل و، چې په دولتي جوړښت کې د صدارت مقام له منځه لاړ او د دولت د رياست او د حکومت د رياست دندې سره يوځای شوې.

جمهور رئيس د لويې جرګې له خوا ټاکل کېده، نوموړي د ملي انقلاب د ګوند د مشر په توګه د دولت، حکومت او ملي شورا د لارښوونې واګې په لاس کې لرلې. د واکمنو طرحه دا ډول وه، چې د ټاکنو په صورت کې بايد د ملي انقلاب ګوند د يوازيني رسمي او پېژندل شوي ګوند په توګه، د يو اتاقه پارلمان زياتې څوکۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونیسي او هغه حکومت ته د باور رایې ورکړي، چې ستره برخه یې په خپله له همدې رسمي ګوند څخه جوړه شوې وي.

د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون په حقیقت کې د جمهوریت لارښود یانې سردار محمد داود ته د ټول دولتي واک د راټوکېدو تمثیلوونکی و. سردار محمد داود په خپل لاس د ټول واک د اخیستلو له لارې د کمونیستانو پر وړاندې، چې د مېړیانو په شان یې د دولت په اورګانونو کې لارې کړې وې، خپل ځان جګړې ته تیار اوه.

✵✵✵

لکه څنګه چې یادونه وشوه، لویو جرګو د وروستیو ۲۵۰ کلونو په اوږدو کې د دولت د حقوقي ارکانو په تنظیم کې له ډېرو لومړنیو اساسي قوانینو څخه نیولې بیا د بشپړو اساسي قوانینو تر تدوین پورې او په ځینو برخو کې د دې قوانینو د وضع کولو له لارې ستر رول لوبولی دی.

د شاه امان الله له اساسي نظامنامې پرته، نورو ټولو اساسي قوانینو د عبارت په بدلون سره واکمني په ملت پورې تړلې ګڼلې.

د ۱۹۶۴م او ۱۹۷۸م کلونو اساسي قوانینو په خپلو متنونو کې لویې جرګې د ملي او دولتي واکمنۍ تر ټولو لوړې ممثلې ګڼلې دي. ټولو اساسي قوانینو د دولت د سیاسي نظام بڼه یا شاهي او یا جمهوري ټاکلې ده او ځینو یې د واک د لېږد لاره تثبیت کړې ده. ګردو اساسي قوانینو د مرکز او ولایتونو ترمنځ د واک په وېش کې مرکزي سیستم غوره بللی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د دوه نیمو پېړیو په بهیر کې د لویو جرګو تر جوړښت وروسته، لومړی ملي دولت راوټوکېده او وروسته دې دولت پورې تړلې رژیمونه له ټاکلي (محدود) سلطنت څخه مشروطه او پارلماني او په پای کې د جمهوریت نظامونو ته پورته شول.

دې پورته لویو جرګو د تاریخ په اوږدو کې د برحالو حکومتونو د واک په شرایطو کې، د سولې او جګړې، کورني او بهرني سیاست په برخو کې د واکمنو پرېکړو ته مشروعیت ورکړی دی.

پر کوم وخت، چې په هېواد کې مرکزي حکومت موجود و، د افغاني ټولنې د حقوقي نظام په طرح کې د لویې جرګې رول د هغه باور په معیار پورې تړلی و، چې د واکمنو ډلو له خوا د لویو جرګو پرېکړو ته ورکړ شوی دی. دا باور د وخت او ځای او د واکمنو د سیاسي مزاج تر اغېزو لاندې یو شان نه و، خو په هرحال! واکمنو ډلو له دې کبله، چې خپلو پرېکړو ته اجرایي بڼه ورکړي، ناچار وو، په پراخه معیار د لویو جرګو پرېکړو ته، چې په هغو کې د خلکو رایې او زیات نظرونه منعکس شوي وو، درناوی وکړي. له دې پرته واکمن د دولت د هیلو او غوښتنو په برخه کې، د خلکو له خوا له ستونزو سره مخامخېدل او د لویې جرګې له جوړېدو څخه، د مقاماتو لرلې هیله نه پوره کېدله.

سره له دې چې لویو جرګو په هېواد کې د حقوقو د دولت په جوړېدو کې بنسټیز رول لرلی دی، خو کله داسې هم پېښ شوي، چې د واکمنو ډلو اجراات، د لویې جرګو له خوا د تصویب شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساسي قانون د څرګندو کرښو او يا د لويو جرګو د لارښوونو خلاف وي. په ځانګړي ډول د اساسي قوانينو هغه برخې، چې د خلکو حقوقو او ازاديو تنظيم ته ځانګړې شوې وې، يوازې د تيورۍ او روښنفکرۍ د هيلې تر بريده پاتې شوې او د اساسي قانون له متن څخه يې د ټولنې عملي ژوند انه ته لاره پيدا نه کړه.

سربېره پر دې د لويو جرګو له خوا تصويب شوي اساسي قوانين، د واک د سوله ييزې او قانوني لېږدونې په برخه کې، پر **۱۹۲۹**م کال (د سقاو د اړ دوړ)، پر **۱۹۷۳**م کال (د سردار داود کودتا) او پر **۱۹۷۸**م کال (د کمونيستي کودتا) په واسطه ناکام شول.

خو دې سره سره په افغاني ټولنه کې د ملي مسالو د حل لپاره، د يو عمومي او سراسري ارمان په توګه، د لويې جرګې د جوړولو دود او س هم خپله ځواکمني لري. کمونيست رژيم، د ملي هويت له دښمنۍ سره سره دوه ځله پر **۱۹۸۵**م او **۱۹۸۷**م کال په مسخه شوي ډول لويې جرګې جوړې کړې او اوس تر شلکلنې جګړې وروسته اسلامي ډلې، چې له ملي دودونو سره پر جګړو اخته وې، د هېواد د اوسني کړکېچ د حل، د حقوقو د دولت او د قانون د واکمنۍ د ټينګښت لپاره تر هر چا زيات د لويې جرګې د جوړېدو خبرې کوي.

هـ- سيمه پالنه او ملتپالنه:

په ۱۹مه پېړۍ کې د فرانسه يي مورخ او ټولنپوه ((ارنست رنان)) په اند ، په يوه بشري ټولنه کې د يو ملت زېږېدنه د هغه ((د واحد ټولنيز وجدان)) او ((ګډ ملي روح)) له يو ځای کېدو څخه رامنځته کېږي. دا ګډ روح، چې کله په يوه واحد ټولنيز تن کې راټول شي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ په لوړو ژورو کې د خپلې شتمنۍ لپاره، د ملت د دفاع د هڅو سرچینه ګرځي او د ملت د ژوند دوام له تېر څخه نن او له او سمهاله راتلونکي ته تضمینوي.

د افغانستان د تاریخ لوستنه دا پوره په ډاګه کوي، چې نه بهرني لامل (پردی یرغل) او نه کورنیو عواملو (د ژبې، قوم او مذهب بېلوالي) د افغان ملت واحد تن ټوټې کړی دی.

افغانستان ته له شوروي یرغل څخه راپیدا شوې جګړه او کړکېچ په هېواد کې د بنسټیزو سیاسي اختلافونو د څرګندېدو سبب شول. ددې اختلافونو په لړ کې له یو ډول انترناسیونالیزم نه د دفاع لپاره، د جګړه مارو ډلو ترمنځ، پټ او ښکاره رقابتونه موجود وو، ددې جنجال په یوه خوا کې مارکسست انترناسیونالیزم، چې د هېواد پالنې او ملتپالنې له ((بند)) څخه یې د ازادو انسانانو دیوې نړۍ د جوړېدو ادعا کوله، ولاړو او بل پلو یې اسلامي انترناسیونالیزم ولاړو، چې د وطن د مینې له وسوسې څخه د باندې یې له اسلامي امت نه د فاضلې مدینې د جوړولو ادعا کوله.

دې انترناسیونالیزم که مادي سرچینه لرله او که روحاني، په افغانستان کې د زیاتو سیاسي ډلو پام، بهرنیو هېوادونو ته واړاوه، نه د واکمنۍ د چلونکي په توګه افغان ملت ته.

بهرنیو هېوادو ته د جنګي ډلو د لېوالتیا لامل څرګند دی: له یرغلګرو سره د تودې جګړې او خپل منځي جګړو په شرایطو کې، کېدی شي له بهر څخه د جګړې د خړوبېدو پوره سرچینې ترلاسه شي، نه له داخل څخه. ملت ته دواک د همېشني ځواک په توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې د سولې او روغې او د هغو دیموکراتیکو معیارونو په شرایطو کې، د ټاکنو له لارې پاملرنه کېدی شي.

د سیاسي ډلو بهرني لېوالتیا په داسې حال کې، چې افغان ملت یې د خپلې ارادې د ځرګندولو، له سیاسي وسایلو څخه ځه نا څه بې برخې کړ او د ټولنیز پیوستون مزي یې یو څه سست کړل، بهرنیو هېوادو ته یې په افغانستان کې د اوضاع د څارنې او لاسوهنې پوره وسایل په واک کې ورکړل؛ افغانستان د پردیو او دښمنو هېوادونو د متضادو ګټو د ټکر پر سیمه بدل شو. په داسې حال کې، چې کمونیست انترناسیونالیزم وروسته ماتې وخوړه، اسلامي انترناسیونالیزم هم له خپلې مذهبي او انقلابي ولولې نه په مالامال څېرې په زبات ونه رسېد: د سیمې اسلامي هېوادو د افغانستان خاوره د خپلو حسابونو د پاکولو لپاره ښه مناسبه وسیله وګڼله او په ډېرې چټکې سره ((د انترناسیونالیستو تنظیمونو)) په واسطه، د خپلو ((ملي ګټو)) ((د دفاع لپاره)) په افغانستان کې یو د بل پر ضد اخته شول.

دا خبره هم باید له پامه ونه غورځول شي، لکه څنګه چې تنظیمونو دعوه لرله، هغومره انترناسیونالیست نه وو. د هغو زیاتره د قوم او قبیلې په منځ کې جوړ شوي وو، نه د ملي او نړیوال محور په چوکاټ کې. له انترناسیونالیزم څخه دفاع، تنظیمونو ته د هغوی د تنظیمي یانې قومي مواضعو د ټینګښت لپاره، د بهرنیو او نړیوالو مرستو د لاسته راوړلو وسیله وه. د وطن نومونه (اصطلاح) په ولسي فرهنګ کې د سیمې او ځای په مانا کارېدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، له وطن څخه دفاع له سیمې څخه د دفاع مانا ورکوي، له همدې کبله پر افغانستان باندې د شوروي یرغل په بهیر کې، په داسې حال کې، چې ملي اردو له ملي اشخاصو څخه تصفیه شوه او څه چې پاتې شول هغه د ښکېلاک په خدمت کې کښېوتل، د هرې سیمې خلکو له هماغه سیمه ییز وطن څخه دفاع وکړه.

د سیمې په کچه، د سیمه ییزو قوماندانانو څرګندېدل، د دفاع د حیاتي موضوع د پولو د څرګندونې او ارزونې نښه ده. په افغانستان کې کورني لاملونه په لړ اغېز او بهرني لاملونه په ډېر اغېز، د داسې یو ملي مشر د راټوکېدو پر وړاندې، چې وکړای شي د ټولو په ژبه وګړېږي او د ټولو باور خپل کړي، خنډ وګرځېدل.

په هر حال! سیمه پالنې ته د تنظیمونو له پاملرنې څخه زموږ منظور دادی، دا ټکی څرګند کړو، چې د تنظیمونو له خوا هغو خلکو ته، چې تراوسه لا د یو واحد ملت په بڼه کې پاخه شوي نه دي، د اسلامي انترناسیونالیزم د شعارونو ورکول، په هماغه اندازه سرسري او نندار یز ښکاره کېدل، لکه د افغاني کمونیستانو (د نړۍ پرولتاریا سره یو موټی شئ) شعار.

خو بیاهم په افغانستان کې سیمه ییز استوګنځي ته لېوالتیا او نږدې کېدنه څه د مبالغې خبره نه ده. خپل اصلي استوګنځي سره مینه او لېوالتیا یوه طبیعي غریزه ده، چې په یوې لویې دایرې یانې ملت پورې د وګړیو پیوستون، له منځه نه وړي. سیمه ییزه لېوالتیا ان د اروپا د زړو ملتو ترمنځ هم په ډاګه کېږي: کله چې د مارسي (په فرانسه کې د ولایت نوم) د فوټبال ټیم د ګرونوبل (د فرانسې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولایت نوم) پر ټیم بری ومومند، ټول ډګر، د مارسي د خلکو د سندرو او ولولو په اثر، په لړزه و، دا خبره له سیمه ییزو عواطفو او ولولو پرته بل کوم تعبیر لرلای شي؟

په افغانستان کې که سیمه ییزه لېوالتیا تر اروپايي هېوادونو څخه لږه نه وي، زیاته هم نه ده. هغه څه چې دا لېوالتیا ډېره ځرګندوي، د جګړې شرایط دي. تر جګړې دمخه، سیمې له خلکو سره په ننني ډول جاذبه نه لرله. په باوري توګه د جګړې له پای ته رسېدو سره به د پوهېدنې ښه زمینه برابره کړي، د ملي ارمانونو د عملي کولو لپاره د پیوستون او یووالي په لار کې به د ټولو ولولې یو ځای کړي او د سیمې جاذبه به راکمه شي.

څو عوامل دي، چې د افغانستان د خلکو د ټولنیز رغښت په ټینګښت او د ملت تر بنې پورې یې په دې جوړښت کې مرسته کړې: دین، د قومونو ترمنځ د خپلوۍ اړیکي، ګډ دود و دستور او ګډ تاریخي ویاړونه له دې جملې عواملو څخه دي. د تاریخ په بهیر کې د افغان ملت له جوړونکو توکو سره باید سلطنتي نظامونه هم زیات شي. د سلطنت موسسه په حقیقت کې د ټولو پورتنیو لاملونو وصلوونکی اولارښوونکی عنصر ګڼل کېږي. د شاه واک د الهي واکمنۍ تمثیل ګڼل کېده. شاه او کورنۍ یې د بېلابېلو قومونو له غړو سره د خپلوۍ (مزاوجت) له کبله خپل ځان د قومي یووالي محور ګرځاوه. دی د ګډو دودونو (له هغې جملې نه د لویو جرګو) ساتونکی و، د بهرني ځواک پر وړاندې د سولې او جګړې عملي نوښت د ده په لاس کې و، د خلکو د کینې او سوله ییزې ولولې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه واحد چینل ته برابرولې او کله یې د هغو ویاړونو، چې د ملت په وینو لاسته راغلي وو، ساتنه کوله. (د شاه شجاع یانو حساب له دې قاعدې نه مستثنی دی).

په دې کې شک نه شته، چې د افغانستان ځینو واکمنو له ټولنیزې او سیاسي زمینې څخه د استبدادي او ارستوکراتیک واک د راټولېدو لپاره ډېره زیاته ګټه واخیسته او د خلکو د روښانولو په لاره او ملت ته د پوهې او شخصیت په ورکړه کې یې سست ګامونه پورته کړل، خو دلته زموږ د خبرو موخه د سیاسي ثبات د ټینګښت په برخه کې د شاه د رول څرګندول دي، چې خپله د ټولنیز پیوستون زمینه برابروي.

افغانستان د ملوک الطوایفي نظام لرونکي هېواد په توګه، تر هغه وروسته د ټولنیز او سیاسي ثبات له نشتوالي سره مخامخ شو، د سلطنت موسسه چې له ځمکوالي (فیوډالي) رژیمونو سره سمون خوري. په داسې شرایطو کې یوې خوا ته کړ، چې د جمهوریت په چوکاټ کې لا د ډیموکراسۍ موازینو منلو ته تیار شوی نه و.

خو دې ټکي ته مو باید پام وي، چې که چېرې په راتلونکي افغانستان کې شاه (نه سلطنت) ته سیاسي رول ومنو، هغه رول به له ګډوډۍ څخه د امن، سولې، ازادۍ، ډیموکراسۍ او ملي واکمنۍ پر لورې د یو پُل د جوړولو تر بریده وي.

که له مطلب څخه لرې لاړ نه شو، په افغانستان کې د ډېرو زیاتو ناخبره او غرضي بهرنیو ژورنالیستانو او ډیپلوماتانو د نظر خلاف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لرغوني تاريخ لرونكي يو ملت پخواني جوړښت شته. هغه څه چې د يو ملت په توګه، د خلكو پېژندنه ناممكنوي، په مذهبي او قومي جګړه كې يو بل سره د اخته وسلوالو ډلو شتوالى دى، ځكه نو د افغانستان خلك د هويت د تثبيت لپاره دوه لارې په مخكې لري:

ـ يو د جګړه مارو ډلو تر بېوسلې كولو وروسته مستقيمې، سري، عمومي او ازادې ټاكنې دي، د دې ټاكنو له لارې به مشر او ملي حكومت ټاكل كېږي او خلك به د كينه ګرو ډلو له حساب څخه خپل حساب بېلوي. په دې ټاكنو كې به په باوري توګه هغه شخصيتونه او ډلې ګټونكي وي، د هغه ملت ارمان، چې بې اتفاقي پرې تپل شوې وه، منعكس كړي.

په دې ترڅ كې به افغاني ناسيوناليزم ((ګډ ملي روح))، د بيا را ژوندي كولو او د انترناسيوناليزم له سيستم څخه، د ازاد ملي حكومت د ټينګښت لپاره، د لوى ازمېښت له خطر سره مخامخ وي.

د وسلې لېږد او د جګړې حالت څخه ټاكنو ته مخه كول، چې زموږ په هېواد كې عامو خلكو ته يوه نا اشنا پديده ده، عملاً څه نا څه د ځو كلونو لپاره ناممكن كړي دي. له نېكه مرغه زموږ ټولنه د ډيموكراتيكو او ځرګندو دوديزو بنسټونو له نشتوالي سره، چې په اضطراري شرايطو كې ملي اراده ځرګنده كړي، مخامخ نه ده:

ـ لويه جرګه چې تاريخ يې د نوي افغانستان له راټوكېدو سره غوټه شوى، په هېواد كې د ملي واكمنۍ د ستونزې د حل لپاره منطقي ځواب دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويې جرګې د هېواد د تاريخ په اوږدو کې، د قومونو د يو ځای کوونکي لوښي او د يوه واحد ملت په چوکاټ کې د ژوند لپاره د خلکو د ډول ډول ارادو ځرګندويې دي. نن ورځ د افغانستان خلک تر بل هر وخته، د لويې جرګې راټولوونکي رول ته اړتيا لري. بايد د افغاني ديموکراسۍ تمثيلوونکې دې اصلي موسسې سره لاس يو شي او هغه د اخواني انترناسيونالیزم له جفا څخه وژغورل شي. افغان ملت د خپل لاسه تللي ځواک، د بيا ترلاسه کولو لپاره، دوديزو ډيموکراتيکو پديدو ته چې لويه جرګه له هغې جملې څخه ده، زياته اړتيا لري. دې پديدو ته په پاملرنې سره، دا پديدې هغه ملت ته، چې په سوسيولوژيکه مانا همدا اوس ژوندی دی، په سوله کې د ژوند ځواک او مشروعيت وربښي.

د افغانستان د خلکو هوښياری او ځواکمن ملي احساس، په پای کې، Olivier Roy (فرانسه يي افغانستان پېژندونکی)، په افغانستان کې د ملت د شتوالي په باب، د ترديد له حالت څخه بهر کړ. دی د ((ډيپلوماتيک لوموند)) مياشتنۍ خپرونې په ۴۷۲ مه ګڼه کې د افغانانو د ژوندي ملي احساس شتوالي ته داسې اشاره کوي: ((يو له هغو ټکو څخه، چې په افغانستان کې شخړه له نورو نژادي شخړو څخه، چې په نړۍ کې د کمونيزم تر ړنګېدو وروسته راپيدا شوي، بېلوي، دا دی، چې په افغانستان کې يو ګوند هم د قومي ناسيوناليزم مدعي نه دی، د کورنۍ خپلواکۍ غوښتنه نه کوي او د خپلواکۍ او يا بهرنيو هېوادو پورې د خپل تړښت خبرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه کوي)). د یوه بهرني له خولې، نو تر دې زیات غوځ او پراخ بل اعتراف ته اړتیا نه شته.

و- **د سلطنت موسسه:** پر مذهب، واکمن قوم او ځمکوالۍ (فیوډالیزم) ډډه لګوي.

یو- **مذهب:** د افغانستان پخوانیو اساسي قوانینو څرګندوله، چې شاه باید مسلمان او حنفي مذهبی وي. په افغانستان کې اولی الامر د اسلامي شریعت د ساتنې او پالنې مسوولیت پر غاړه درلود. تاج په مذهبي مراسمو سره د شاه پر سر ایښودل کېده. خطبه د ده په نوم ویل کېدله او سکه د ده په نوم جوړېدله. شاه ته بیعت کول، له شرعي پلوه، په یو ډول، د ده واک ته د مشروعیت ورکولو مانا ورکوله.

دوه- **واکمن قوم او د هغه پر جوړښت باندې واکمن تعاملات:** واکمنان (معمولاً شاه) به تل د افغاني ټولنې په جوړښت کې اکثریت او واکمن قوم ته منسوب و او همدې قوم له شخړې پرته، د واک تمثیل کړی دی، دا واکمن او اکثریت قوم پښتانه وو، چې د افغانستان د ۱۸مې پېړۍ حماسي او سیاسي تاریخ یې جوړ کړ او د افغانستان د معاصر دولت بنسټ یې کېښود. دوی د ۱۹مې او ۲۰مې پېړۍ په اوږدو کې د خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتیا د ساتلو لپاره د هېواد د نورو قومونو د مبارزې لارښوونه وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان پښتانه شاهانو د دې لپاره، چې د هېواد ګڼ قوميزه ټولنې ته سمون او يو رنګي ورکړي، (د نورو قومونو؛ اغېزمنو قومونو او قبايلو ته منسوبو بېلابېلو ښځو سره يې په منکوحه او صيغه يي ډول ودونه کول او په دې ډول د لويو کورنيو د جوړښت په منځ کې پاتې کېدل. کله هم د شاه تر مړينې وروسته د سلطنت د واک د ترلاسه کولو لپاره د وراثت د مدعيانو ترمنځ لويې جګړې کېدلې او د ملي يووالي، قومي انډول او سياسي ثبات د تامينوونکې وسيلې په توګه يې، د سلطنت رول يو څه کموه.

اکثريت او واکمن قوم د ځينو ګټورو ټولنيزو تعاملاتو په لرلو سره، په هېواد کې له نورو قومونو او قبايلو څخه بېلېده، دا تعاملات د قبيله يي ژوند چوکاټونه ګڼل کېږي، له جرګې، مرکې، ننواتې او تيږې څخه عبارت دي.

۱- **جرګه:** د سيمه ييزو او ملي مسايلو د حل د وسيلې په توګه د افغاني ديموکراسۍ تر ټولو اصيله پديده ده. که چېرې جرګه په يوه محدوده جغرافيايي سيمه کې د يوې قومي (قبيله يي) ستونزې د حل لپاره جوړه شي. قومي يا قبيله يي جرګه بلل کېږي او په هغې کې د يوې سيمې، سيمه ييز استازي ګډون کوي. په داسې حال کې که جرګه د يو ملي او د ټولو د علاقې وړ موضوع په باب، د پرېکړې لپاره جوړېږي ((لويه جرګه)) ګڼل کېږي.

د قومي جرګې جوړېدل هغه وخت رامنځته کېږي، چې د دوو لوريو، اشخاصو يا ډلو ترمنځ د يوې ستونزې حل په پام کې وي. جرګه په افغاني دود او عنعنه کې لوړ ټولنيز مقام لري. د جرګې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېکړه او حکم د قانون حیثیت لري، د جرګې له حکم غاړه غړونکي له (عامه) اخلاقي غندنو او سزا سره مخامخېږي.

جرګه د شخړې له دواړو غاړو څخه لازم واک اخلي او د خپل حکم دعملي کولو د تضمین په توګه، د دواړو لوریو په لګښت، یوه اندازه پیسې او وسلې (او یا یو له هغو څخه) د ((میچلګه)) په نوم ټاکي. میچلګه له هغه لوري څخه، چې د جرګې له حکم څخه سرغړونه کوي، اخیستل کېږي او جرګه له هغو سره د ټولنیزو اړیکو په شلون ، خپله پرېکړه صادروي، یانې سرغړونکی لوری په یو ډول یوازې کوي.

په جرګه کې د ګډون سن ټاکلی نه دی، په جرګه کې زاړه او ځوانان، دواړه ګډون کوي. خو د زړو خبرې ډېرې درنې وي. جرګه د خپلو غړو له منځه هغه شخص، چې د نورو په انډول د زیات عمر، تجربې او پوهې لرونکی وي، د جرګې د رئیس په توګه ټاکي. د جرګې غړي غالباً د متلونو او روایاتو په ویلو سره، نور قانع کوي او خپله خبره په زبات رسوي. په جرګه کې پرېکړه غالباً د اکثریت رایو له مخې ترسره کېږي. خو پر ځینو وختونو ، چې تر خبرو اترو لاندې موضوع د ځانګړې اهمیت لرونکې وي، د رایو په اتفاق پرېکړه کېږي.

په جزایي او حقوقي چارو کې، د جرګې د جوړېدو لګښت، د ګټندویو غاړو له خوا ورکول کېږي.[1]

---

[1] رښتین، صدیق الله، پښتني دودونه، سباوون مجله، د امریکا چاپ، ۱۹۹۴کال اکتوبر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- مرکه: ورې جرګې ته وايي، چې له درېو يا څلورو تنو جوړېږي او ورې چارې لکه (د واده غوښتنه) ترسره کوي. د مرکې غړي (مرکچيان) غالباً له پوهو او ځيرمنو اشخاصو څخه ټاکل کېږي.

۳- ننواتې: د يو چا کور ته د معذرت غوښتنې يا ګناه بښنې لپاره تګ ته، ننواتې وايي. ننواتې د لويو ګناهونو (جنايت او سپکاوي) د بښلو وسيله ګڼل کېږي. پښتانه د ننواتې د درناوي په خاطر، ان د وژنې له ګناه څخه تېرېږي.

د ننواتې په ډله کې سپين ږيري، روحانيون، مشران او ښځې ګډون کوي. د ننواتې په ډله کې د ښځو ګډون د هغو د لوړ ټولنيز مقام د تثبيت ممثل او د ټولنيزو کړکېچونو په کمښت کې د هغو د ونډې څرګندوی دی.

د ننواتې له دود سره سم پر هر چا، چې د ملامتۍ پړه پرته وي غالباً له پسه سره د مقابل لوري کور ته ورځي او پسه همالته حلالوي، د قرآن مجيد د وړلو دود هم شته.

۴- تيره ايښودل: تيره ايښودل هغه وخت منځته راځي، چې د دوو کورنيو او قومونو ترمنځ جګړه يا اخ و ډب پېښ شي. هغه وخت د دواړو خواوو د غوښتنې له مخې او يا د ولسي جرګې په نوښت، د تيږې ايښودلو له لارې، د سولې او سلامتۍ موضوع منځته راځي. د تيږې ايښودل د سولې او روغې د بنسټ ډبرې د ايښودلو، د اور بند او ډزبندۍ د اعلان مانا ورکوي. تيره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قومي مشرانو، سپین ږیرو او ملایانو له خوا، چې د سولې د ډلې دنده لري، اینښودل کېږي. د تیرې د اینښودلو پر وخت یوه ناغه هم ټاکل کېږي. هغه لوری، چې د تیرې له لوز نه سرغړونه وکړي، د ((ناغې)) په ورکړه مکلفېږي.

جرګه، مرکه، ننواتې، تیره، سوله او روغه په داسې ټولنه کې، چې د موضوعه قوانینو میکانیزم یې تراوسه د ټولنیزو مناسباتو د اوډنې لپاره ثابت او ډاډمن ځای پیدا کړی نه دی، د ټولنیزو شخړو د کمونې او په پای کې د له منځه وړنې، ګټور دودونه او چوکاټونه دي.

یاد شوي چوکاټونو په داسې حال کې، چې د حقوقو د دولت ستنې لا ټینګې شوې نه دي، د دود قانون په توګه، په افغانستان کې د پښتنو قومونو او قبایلو خپل منځي اړیکي سره تړلي او اوډلي دي.

یاد شوي قبیله يي دودونه (تعاملات) چې له غچ اخیستنې او ټولنیز کړکېچ نه، د یوې خلاصې ټولنې د جوړېدو موخه تعقیبوي، په پرېکنده ډول یې د حقوقو د دولت ټوکولو لپاره، ټولنیزه زمینه برابره کړې ده.

درې- ځمکوالي (فیوډالیزم): په داسې حال کې چې سلطنت په افغانستان کې د ارضي ارستوکراسۍ (اشرافیت) څرګندوی و، حاصلخېزه ځمکه او ملکیتونه یې په لاس کې وو. شاه مخورو اشخاصو ته د دولتي ځمکې په ورکولو سره، له سیاسي پلوه، هغوی د سلطنت د ارزښتونو په دفاع کې ودرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر ډول ! د سلطنت موسسه د افغانستان په شان يو هېواد کې د مذهبي، ټولنيز او سياسي پيوستون رول درلود ، شاه د مختلفو مذهبونو او بېلابېلو قومونو او قبايلو د يووالي محور و او له سياسي پلوه د واک د ګڼ شمېر مرکزونو او ځمکنۍ ارستوکراسۍ په سر کې واقع و. د سلطنت دستګاه په ځانګړي ډول هغه وخت د واکمن قوم او ارستوکراسۍ ملاتړ درلود او پر مذهب باندې يې د يو مانيز او روحاني ځواک په توګه ډډه لګوله، چې د سياسي ثبات او د يووالي پر لامل بدله شوې وه، له دې سره سره د افغانستان په تاريخ کې کله چې د سلطنت موسسه د تاج و تخت د مدعيانو د رقابتونو له خطر سره مخامخ نه وه، څه نا څه يې د ټولنيزې روغې او سياسي قضاوت د مرکز په توګه، خپل اعتبار ساتلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

سیاسي واک

په افغانستان کې د واک مهمې سرچينې دادي: دين، قبيله او کورنۍ، شتمني، عمر او د ژوند تجربه، بوروکراسي، اردو، تکنوکراسي او ایډیولوژي.

الف- مذهب او دين: د ټولنيز ژوند تر ټولو بنسټيزه ستن ده. روحانيون، مذهبپوهان او ملايان تل د عام ولس د درناوي وړ وي او په ډېرو برخو کې يې د سياسي پېښو په ټګلوري کې بنسټيز رول لوبولی دی. د افغانستان واکمنو تل د روحانيونو ټولي د ملاتړ خپلولو ته خپل پام اړولی او له هغو څخه يې د خپلې واکمنۍ د دوام لپاره، د وسيلې په توګه کار اخيستی دی. هر کله چې شاه د ((کفر او الحاد)) په تور، د روحانيونو د اعتراض له خطر سره مخامخ شوی، د سلطنت دستګاه لړزېدلې او يا ړنګه شوې ده. د انګلستان ښکېلاککر او يرغلګر هېواد، د نولسمې پېړۍ په اوږدو او د شلمې پېړۍ په پيل کې، تل خپلې سياسي موخې د مذهب په پرده کې تاوې کړې او د يوې داسې زهرجنې دوا په څېر يې، چې په خواږه پوښ کې تاوه شوې وي، د خلکو تر ستوني تېره کړې ده.د انګرېز له دې ګوډاګيانو څخه ځينو يې د هند د نيمې وچې د ديوبند

(c) ketabton.com: The Digital Library

په انګرېزي مدرسه کې سياسي مذهبي زده کړې ترسره کولې او د مدرسې تر فراغت وروسته، د دين د سياسي تبليغ لپاره افغانستان ته رالېږل کېدل، چې د افغانستان په کورنيو چارو کې د ښکېلاکګر انګلستان، د ځانګړو ګوډاګيانو په واسطه د ارامې، ناڅرګندې، خو اغېزمنې لاسوهنې څرګندوی و. پر افغانستان باندې د شوروي تر يرغل وروسته، د پېښو په ډلبندۍ کې مذهب پر يوې اغېزمنې سياسي وسيلې بدل شوی دی. د کابل کمونيست حکومت د افغان مسلمان ولس د غوسې د کمولو لپاره خپل ځان د مذهب تر شا ودراوه او جهادي تنظيمونو (مسلمانو ډلو) د خلکو د مذهبي ولولو د زياتې راپارونې له لارې خپل سياسي مورچلونه ټينګ کړل. په هرحال ! د تنظيمي اسلام تر پيېنځه لسو زياتو ډولونو (په داسې حال کې چې د اسلام دين خپل پلويان د عقيدې او عمل يووالي ته رابولي) څرګندېدل دا په ډاګه کوي، چې ديني ارزښتونه د سياسي کتنو تر اغېز لاندې راغلي دي.

د جهاد بهير تجربې په ډاګه کړه، چې د افغانستان مسلمانان، د عقيده يي څرګندونو له مخې پر درېو برخو وېشل کېږي:

ـ هغه کسان چې د کينې تر بريده پر مذهبي موازينو ګروهمن دي. دا کسان مذهبي مناسک د خپل ذهن له اخيستنې او کينې سره سم ټکي پر ټکي عملي کوي. دې ډول خلکو ته اسلام يوازې د خپلو توجيهاتو په چوکاټ کې د پوهېدنې وړ دی او تر دې چوکاټه بهر بيا د شريعت پولې مسخه ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شریعت ټینګو پلویان د دې لپاره، چې خپل ځان او منځلارو مسلمانانو ترمنځ یې د بېلتون کرښه راکاږلې وي، خپل عقیده یې آرونه (اصول)، د اسلام له لومړنیو لارښوونو سره سم ګڼي او خپل ځان ته د مکتبي مسلمانانو په سترګه ګوري. مکتبي مسلمانان دین او مذهب له سیاست سره یوځای کوي، په دې ډول چې سیاست د مذهبي موخو د پر مخبیولو وسیله ګڼي.

دویمه ډله؛ اسلام ته په دې نړۍ کې د نفس د پاکولو او په هغې نړۍ کې د اخروي اجر د ګټلو د وسیلې په سترګه ګوري او په ملي او نړیوال کچه د اسلام دندې ته (هغه ډول چې د مکتبي اسلام لارویان یې تصور کوي) پام نه لري. مکتبي مسلمانان دویمې ډلې ته له مکتب نه د بهر ډلې په سترګه ګوري، چې د دوی په اند د شریعت آرونه په ټینګه نه عملي کوي.

ـ دویمه ډله اسلام ته د ځاني (فردي) عقیده یې ارزښتونو په سترګه ګوري، نه د یوې ایډیالوژۍ په توګه. د مومنانو دویمه لیکه د شریعت د آرونو په تعبیر او شننه (تفسیر) کې د پراخ نظر او د مخالفینو پر وړاندې د زغم او اوسېلې لرونکې ده.

ـ ټکنوکراتان، بوروکراتان د معارف او پوهنتون اهل کسان، په ځانګړي کته ګورۍ کې شاملېږي. د بنسټپال اسلام دفشار له کبله، سیاسي اسلام ته پاملرنه ددې سبب شوه، چې د مومنانو دا ډله نه یوازې د مذهبي مناسکو پر ترسره کولو ټینګه شي، بلکې د مجاهدینو په ډله کې د باور ګټلو لپاره، په مذهبي ځادر کې خپل ځان تاو کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول ځيني بوروکراتان، د ښوونځيو او پوهنتون فارغان، د ريږې په پرېښودلو د جاينماز، تسبيح او خولۍ په کارونې سره د جګړې ډګر ته راووتل. دا موسمي (اقتضايي) ږيرې، چې په باوري ډول به د وخت په بدلون سره وخريل شي، د دې ډلې پر ګروهمنتيا (اعتقاد) باندې د بنسټپالو مسلمانانو شک راپيدا کړی دی. د ((حل و عقد)) له اهل جرګې څخه په ښکاره او کله هم د پټې جګړې په واسطه، د معارف او پوهنتون د اهل اشخاصو ايستل، چې په ځينو برخو کې د تروريستي غچ اخيستنې سبب کېږي، ټکنوکراتان او بوروکراتان د روحانيت له ټولي څخه لرې کړي دي.

ب- قبيله او کورنۍ: د ټولنپوهانو په اند قبيله او کورنۍ په افغاني ټولنه کې د واک غټ مرکزونه دي. د قبيله يې ژوند ارزښتونه تر عقيده يې ارزښتو تل ډېر ټينګ او ډېر څرګند وي. لکه کمونيستي ايډيالوژۍ، چې د يووالي له خپلو ټولو امکاناتو سره يې ونه کړای شول د افغانستان کمونيست ګوند ته يووالی ور وبښي. دا ګوند پر دوو قومي ډلو خلق (اکثريت پښتنو) او پرچم (قومي لږکيو) ووېشل شو. د اسلام دين د خپل يووالي له لارښوونې سره سره په عملي ډول ونه کړای شول د يووالي يوې مستقيمې لارې ته د جهادي تنظيمونو لارښوونه وکړي. زياتره دا تنظيمونه د قومي او قبيله يي لېوالتياوو له مخې جوړ شوي دي او د دې تمايلاتو ټکر د اختلافونو سرچينه ګرځېدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوو جهادي ډلو (اسلامي حزب او اسلامي جمعیت) ترمنځ د پښتنو او تاجکانو د قومي او قبیله يي غوښتنو پر بنسټ وسلوالې جګړې شوي دي.

کورنۍ زیاتره په ښارو کې د مانیز ځواک سرچینه ګڼل کېږي او له لويو قبیلو او قومونو سره نږدې اړیکي لري. نامتو کورنۍ په ځانګړي ډول، د افغانستان له پخوانیو واکمنو څخه پاتې کسان او روحاني کورنۍ د ټولنیز اعتبار خاوندان دي او خپل مانیز ځواک په ارثي ډول پښت په پښت خپلو پاتې کسانو ته لېږدوي.

ج- شتمني: ځمکه، پولي او مالي پانګه، د ټولنیز واک نورې سرچینې دي، خو د ځمکوال او پانګوال واک هغه وخت د هغو د شخصي ځمکې او پانګې تر بریده د باندې خپل اغېز شیندي، چې د واک له نورو سرچینو یانې اشرافیت، مذهب، قبیلې او کورنۍ سره یوځای شي. ځکه نو په افغانستان کې د پرمختللو پانګوالو هېوادو پر خلاف، د واک مادي او اقتصادي ملاتړ، د هغه د سرچینې د ټولنیز ملاتړ له اړیکو پرته، زیات اعتبار نه لري.

د- عمر او د ژوند تجربه: د قوم او قبیلې سپین ږیري د لوی اخلاقي حیثیت څښتنان وي او ځوانان تل په شخصي او رسمي ژوند کې له هغو څخه مشوره اخلي. د اسلام سپېڅلی دین د با تجربه سپین ږیرو ټولنیز موقعیت ته د ځانګړي ارزښت په سترګه ګوري او د هغوی سپکاوی ګناه ګڼي. د باتجربه سپین ږیرو ټولنیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتبار هغه وخت د زيات اخلاقي واک سرچينه گرځي، چې له روحاني اغېز څخه برخمن وي.

هـ - بوروکراسي: په بوروکراسۍ او دولتي دستگاه کې د مقام نيول، په افغاني قبيله يي ټولنه کې د واک نوې سرچينې گڼل کېږي. دا سرچينه يوازې د مرکزي دولت د حيثيت په خپرولو او د قبايلو د مشرانو او مذهبي لارښوونکو د مقاومت په ماتولو سره څرگنده شوه. واليان، ولسوالان او حاکمان د واک له کلاسيکو سرچينو سره پر رقابت اخته شول. پر ۱۹۷۸م کال د کمونيستانو کودتا د سياسي واک کلاسيکو مرکزونو ته يو ځل بيا پام را واړاوه.

و - د جهاد قومانده: وسلې له ډېرې پخوا څخه په افغاني ټولنه کې د سياسي واک د گټلو او ټولنيزو ستونزو په حل کې رول لرلی دی. د کمونيستانو کودتا او افغانستان ته د وسلو د سېلاب په راتگ سره، د ټولنيز او سياسي واک د سرچينې په توگه، د هغې اهميت لا زيات څرگند کړ. په وروستۍ لسيزه کې مختلفو سياسي ډلبنديو د زياتو او نويو وسلو د لاسته راوړلو لپاره له يو بل سره پر رقابت لاس پورې کړ. په دې ترڅ کې د اسلامي تنظيمونو قوماندانانو د جهاد د سوق او ادارې د بنسټيزو عناصرو په توگه ځان څرگند کړ.

د سياسي حالت پرمختيا هم څه ناڅه د افغانستان د پېښو په تگلورې کې، د جهاد د قوماندانانو تفاهم ته، د زياتې پاملرنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

 څرګندویــه ده. ځکــه نــو قومانــدانان د افغــاني ټــولنې پــه سوسیولوژیکه شننه (تحلیل) کې د ځواک د یوې نوې سرچینې په توګه د محاسبې وړ دي.

ز- ټکنوکراسي او پوهه: د شعرونو ځینې بیتونه، د لویانو ویناوې او سیمه ییز متلونه، په داسې حال کې، چې د یو ملت د ژوند د فلسفې غوره ممثل ګڼل کېږي، کولای شي خپل ځان له هېرېدو څخه وژغوري، د تاریخ په حافظه کې وي او له یو پښت څخه بل ته ولېږدي، علم او پوهنې ته د درناوي په باب او له ((ټولنیز ځواک)) سره د هغو د اړیکو په باب، دري فرهنګ کې تر ټولو غوره بیت دادی:

توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود

ټکنوکراسي او پوهه زموږ په ټولنه کې د واک نوې پدیدې دي چې د معارف او پوهنتون د نوي تعلیم په راټوکېدو، له بهرنۍ نړۍ سره د افغانستان د خپلواک دولت د کلتوري اړیکو له پراختیا څخه رامنځته شوي او زموږ د ټولنې په منځ کې یې لا مناسب دریځ تر لاسه کړی نه و، چې کمونیستانو زموږ د هېواد د مسلمان ولس پراخه پرګنې، د هغو په مخالف لوري کې ودرولې.

ح- اردو: په افغانستان کې د سیاسي بدلونونو په رامنځته کېدو کې د اردو رول، تر ټولو لومړی، د روسانو د پاملرنې وړ وګرځېد، دوی د خ.د.ګ (وروسته وطن ګوند) په واسطه په وسلوال پوځ کې نفوذ وکړ. د کمونیستي ډلې له خوا تر پنځوسمو میلادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو وروسته، د اردو د منسوبینو په منځ کې کار پیل شو. پر ۱۹۷۳م کال د سردارمحمد داود پوځي کودتا، د نیمې پېړۍ د سیاسي چوپتیا طلسم مات کړ او اردو یې د سیاسي واک د ترلاسه کولو پر یوې اغېزمنې وسیلې بدله کړه. په دې کودتا کې کمونیستو ګوندونو هم ګډون کړی و.

کمونیستانو پر ۱۹۷۸م کال د یوې بلې پوځي کودتا له لارې دا وسیله وکاروله. دا د افغانستان د معاصر تاریخ د غمیزې پیل دی.

ط- ایډیولوژي: ایډیولوژي او سیاسي ګروهه (عقیده) په افغاني ټولنه کې د واک په چارو کې نوي او تریو حده لوکس عناصر ګڼل کېږي. د ډیموکراسۍ له ارزښتونو، لکه ټولنیزه خپلواکي، د خپرونو ازادي، د رایې حق، د ټاکنو ازادي، د مساوات تامین، د زبېښناک له منځه وړل، د ملي واکمنۍ حق او نورو څخه دفاع، له نړیوالې ټولنې سره د افغانستان د دولت د اړیکو د پراختیا پایله ده. ددې اړیکو ټینګښت په ځانګړي ډول له دوو لارو په افغانستان کې د ختیځ او لویدیځ د پرمختللې صنعتي نړۍ فکرونو او سیاسي ګروهو د اغېز زمینه برابره کړه: د ډله ییزو ارتباطي وسایلو (ماس مډیا) له لارې او له بهرنیو تعلیمي مرکزونو او پوهنتونونو نه د افغاني فارغ التحصیلانو د بېرته راتګ له لارې.

له بهر څخه رالېږل شوې ایډیولوژۍ، د افغاني ټولنیز چاپېریال له ټینګو واقعیتونو سره په جګړه کې، تل ماتې خوړلې ده. دا د دودیز او تعاملي ژوند هغه واقعیتونه دي، چې ملي عمومي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانـاوې او ان نړیـوالې سیاسـي ګروهـې، لکـه د رایـې ورکـول، خپلواکي، زېښاک (استثمار) انترناسیونالیزم او نور یې تر سیمه ییزو، قومي او قبیله یي لېوالتیاوو (تمایلاتو) څخه واړه کړي دي.
د افغانسـتان د سیاسـي ګونـدونو د جوړېـدو تـاریخ څـو بېلګـې وړاندې کوو.

یـو- ویښ زلمیـان: پـر ۱۹۴۷م کـال د ویښ زلمیـانو ګونـد پـه کندهار کې جوړ شو او د هغـه پـه جوړښت کې پښـتنو ډېر زیـات اکثریت درلود. پر ۱۹۵۰م کال د خپرونو د لېبرال قـانون پـه رامنځتـه کېدو سره (انګار، نیلاب، اولس، اینه او نـورو) پـر خپرونـو پیـل وکـړ. څینـې دا جریـدې وروسـته د سیاسـي ډلـو د جوړېـدو بنسـټ وګرځېدې. لږ تر لږه د افغانستان د قومي او مذهبي لړکیو څخه دوه ډلې یوځای شوې وې او د ویښ زلمیـانو د مقابـل لـوري وزنـه ګڼـل کېدلـه. د خپرونـو پـه مـنځ کـې د غـلام محمـد غبـار د (وطـن) او د عبدالرحیم محمودي (ندای خلق) جریدو پر سیاسي فعالیت لاس پورې کړ. ځکه نو قومي پولو عمومي سیاسي ایډیالونه تر سیوري لاندې راوستل.

دوه- خلق او پـرچم: پـر ۱۹۶۴م کـال د لېبـرال اساسـي قـانون د تدوین او د صدارت له څوکۍ نه د محمد داود استعفی، د سیاسي فعـالیتونو لپـاره ښـه زمینـه برابـره کـړه. د ۱۹۶۵م کـال پـر جنـورۍ د افغانستان د خلکو دیموکراتیک ګوند جوړ شو، نورمحمد تره کی یې د منشي او ببرک کارمل د هغه د مرستیال په توګه وټاکل شول. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوند د جوړېدو له همغه پيل څخه د نوموړو دوو لاربښوونکو شخصيتونو ترمنځ د مشرتوب د نيولو لپاره پټ رقابت پيل شو، دا رقابت په ګوند کې د بې اتفاقۍ او د دوو ډلو د رامنځته کېدو بنسټ وګرځېد او دا ډلې د قومي او قبيله يي اړيکو له مخې، له يو بل نه جلا شوې. روسانو يو موټي او متحد کمونست ګوند ته اړتيا لرله، چې له هغه څخه په افغانستان او سيمه کې د خپلو هيلو د پرمختېبولو لپاره، د يوه بې رقيبه ځواک په توګه کار واخلي. په همدې مقصد يې ګوند تل د نظر او عمل يووالي ته هڅاوه. وروسته دې ته متوجه شول، چې د افغاني ټولنې قومي او قبيله يي جوړښت تر دې څخه ډېر زيات سخت دی، چې وکړای شي د ايډيولوژۍ په تصنعي چوکاټ کې يو واحد او متجانس ګوند جوړ کړي.

دې ټکي ته په پاملرنې سره، چې د يو واحد ګوند څرګندېدل به د خپلواکۍ د احتمالي لېوالتيا په لرلو سره، د مرکز يانې ماسکو کنټرول له ستونزو سره مخ کړي، د خلق او پرچم د دوو کمونيستو ګوندونو د جوړښت لپاره، له قومي او قبيله يي اختلافونو څخه، د روسانو د پروخت ګټې اخيستلو په کار کې، يو بل لامل زيات شو.

پر ۱۹۶۸م کال د خلکو ډيموکراتيک ګوند د خلق او پرچم پر دوو ډلو ووېشل شو. نورمحمد تره کی او ببرک کارمل د يوې يوې ډلې مشران شول. نورمحمد تره کي ته د اکثريت پښتنو قومونو او قبايلو په منځ کې د جلب او جذب دنده وسپارل شوه، په داسې حال کې، چې کارمل د افغانستان د قومي او قبيله يي لږکيو، په ځانګړې ډول د تاجکانو په منځ کې د اغېز لپاره په کار لاس پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ او په دې کار کې يې د ملي ستم (ستم ملي) له ډلې سره نږدې ملګرتيا پيل کړه. ځکه نو د مارکسيزم لينينزم ايډيولوژي، له خپلې ظاهري يو رنګۍ او ټينګښت سره سره، پر دې بريالۍ نه شوه، چې د افغاني ټولنې قومي کينې تر سيوري لاندې راولي او د افغانستان د زيار کښانو د مخکښانو په اصطلاح، عقيده يې سمون (هم اهنګي) د هغه څه په منځ کې، چې دوی طبقاتي ګټې ګڼلې، تضمين کړي. افغاني مارکسيستانو په داسې ټولنه کې، چې د يو ملت په چوکاټ کې د هغې د قومونو يووالی په پوره توګه نه و بشپړ شوی ((د نړۍ پرولتار سره متحد شئ)) شعار پورته کړ.

دری- د ملي ستم ډله: پر **۱۹۷۵**م کال جوړه شوه او طاهر بدخشي يې مشر شو، دې ګوند د روسانو تر ملاتړ او د مارکسيزم د ايډيالوژۍ تر پردې لاندې، د قومي او قبيله يي بې اتفاقۍ د راپارولو لپاره هلې ځلې کولې. دې ډلې د افغانستان په شمالي سيمو کې د تاجک، ازبک، ترکمن او هزاره لږکيو قومونو په منځ کې د پښتنو پر ضد د ((جهاد)) د مفکورې په پرمخبيولو سره سياسي کار کاوه.

حفيظ الله امين د طاهر بدخشي او دهغه د مرستيال قومي او سياسي حساب ته ځان ور ورساوه او دواړه يې د مرګ کندې ته ټيل وهل.

خلق، پرچم او ملي ستم له ايډيولوژيک پلوه له يوې سرچينې څخه خړوبېدل. يوه هيله يې تعقيبوله او د شوروي له خوا ورسره پولي، مالي، سياسي، تبليغاتي او د وسلو مرستې کېدلې. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلابېلو سیاسي نومونو او نښانونو ، د مختلفو ډلبندیو له ملاتړ څخه د روسانو موخه دا وه، چې د هغو عمومي عقیده یي ارزښتونو د پراختیا مخه ونیسي، چې افغاني ټولنې ته یې یو رنګي (تجانس) وربښه. دوی هڅه کوله د بېلابېلو شخصیتونو او قومونو په راجلبونې سره د خپلو بې اتفاقه او پر دښمنۍ اخته پلویانو په مرسته، ځان د افغانستان پوځي اشغال ته نږدې کړي. د سیاسي واک نیول او بیا د دولت په اداره کې د زیاتې ونډې اخیستل، ماسکو ته د نږدې کېدو او له هغه هېواد څخه د زیاتو مرستو راجلبول د خلق، پرچم او ملي ستم د ډلو ترمنځ د رقابت د څرګندېدو سبب شول. دې رقابت د ښکېلاک پلان بشپړ کړ.

څلور- د شعله جاوید ډله: پر ۱۹۲۸م کال د ((د نوي ډیموکراتیک جریان)) په نوم راڅرګند شوه. دا ډله وروسته د شعله جاوید په نوم یاده شوه. شعله جاوید د هغې جریدې د نوم راخیستنه وه، چې عبدالرحیم محمودي یې د امتیاز خاوند و. شعله جاوید د ټولو لپاره د ژوند د سیاسي او مادي شرایطو د تساوي پر تیوریکي ادعا، چې د هېواد په اداره کې یې قومي او قبیله یي لړکیو ته د زیاتو امتیازاتو او برخې اخیستنې د ورکړې هیله لرله، د مارکسیزم، ماهویزم تګلاره تعقیبوله. شعله جاوید د مارکسیزم له دروغجنې ایډیالوژیکي جذبې نه په ګټې اخیستو سره، په لړکیو او د عقدې پر ناروغیو اخته هزارګانو او تاجکانو کې پلویان پیدا کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټوليز ډول کيڼ لاسو ګوندونو ته منسوب د افغانستان قومي لړکيو، د سياسي واک د ترلاسه کولو لپاره، ان د انترناسيوناليزم له اصل سره د مارکسيزم، لينينزم فلسفه، (ملي ستم، پرچم) ته د شوروي د کمونستو دولتونو او (شعله جاويد، پيکار، ساما، اخګر، سازا، فازا، ګوافز او نورو ته) د چين د مرستو د راجلبولو وسيله ګڼله. د واکمنۍ د تاريخي چلوونکي په توګه د پښتنو د اکثريت د يوې خوا ته کولو لپاره په کورنۍ کچه بله هېڅ قهرجنه يا سوله ييزه لار موجوده نه وه. د روسانو لښکرکشۍ او ببرک کارمل ته د واک ورکړه، ځينو دې ډلو (د روسانو پلويانو) ته دا خوب پر واقعيت بدل کړ.

پيپنځه- د افغان ملت ګوند: هغه سخت ټولنيز کړکېچ، چې له ۷۰مو کلونو څخه د جهاد تر لسيزې (اتيايمو کلونو) پورې افغاني ټولنې ته بدلون ورکړ، د ځينو سياسي ګوندونو د ناڅرګندتيا سبب شو، په داسې حال کې چې نور نوي ګوندونه راڅرګند شول. پر دې وخت له افغاني ملتپالنې (ناسيوناليزم) څخه، چې سخت د تهديد له خطر سره مخامخ وه، دفاع د يوې تاريخي دندې په توګه پاتې شوه. د افغان ملت ګوند چې د ۱۹۶۶م کال د مارچ پر ۸مه نېټه، د غلام محمد فرهاد په واسطه په کابل کې، د کمونيستي انترناسيوناليزم د توطيې د غبرګون په توګه منځته راغی، د افغاني ناسيوناليزم د دفاع لپاره ګروهمن پاتې شو او په دې ډول يې د کړکېچ په لوړو ژورو کې د خپل ژوند دوام تضمين کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغان ملت ګوند د ګوتو په شمېر هغو ګوندونو له جملې څخه دی، چې د مدرنو تشکیلاتو ،له هغې جملې نه، د دارالانشاء، عالي شورا، اجرائیوي شورا، ګڼ شمېر کمېټو او مهالنۍ کنګرې لرونکی دی او خپل فعالیت د کړنلارې او تګلارې له مخې ترسره کوي.

د افغان ملت ګوند د وخت په تېرېدو سره د مخالفو قوتونو د یرغل پر وړاندې، چې د بهرنیو هېوادو د ملاتړ په سیوري کې، د توطیې له لارې د سیاسي واک د لاسته راوړلو په لټه کې وو، د بېلابېلو پښتنو قبایلو (او څه نا څه د نورو قومونو) پر مورچل بدل شوی دی. پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل وروسته، د افغان ملت ګوند د ملي لېوالتیا او له بهر سره د نه پیوستون له امله، له مادي پلوه د یو ضعیفه منځلاري او له اخلاقي پلوه د یو ځواکمن ګوند تر بریده، د روڼ اندو په منځ کې پاتې شو.

دې ګوند له کینهو او ښې افکارو سره په مخالفت کې، ځان د سوسیال دیموکراسۍ پر منځنۍ لیکه ودراوه، د خدای ج، هېواد او ملت تر شعار لاندې یې د افغانستان د خلکو په جهاد کې برخه واخیسته. هغه وخت نو پر پښتنو سربېره، د اعتقاد له پلوه د زیاتو خلکو، له هغې جملې نه د ځینو نورو قومونو د روښنفکرانو د جلب او جذب پر مرکز بدل شو.

انترناسیونالیستو پرچمي کمونیستانو، پر افغاني ملتپالنې (ناسیونالیزم) باندې د باور له امله د افغان ملت ګوند له سخت ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره مخامخ کړ. پر ۱۹۸۲م کال دا ګوند د پرچمي حکومت د برید له خطر سره مخامخ شو او ځینې مشران یې زندان ته ولېږل شول.

په داسې حال کې، چې ددې ګوند ځینې مشران پاکستان ته کډوال شوي وو، د پاکستان حکومت هغوی ته د لوی افغانستان د جوړېدو لپاره د عقیده یې لېوالتیا له کبله، په خپله خاوره کې د فعالیت اجازه ورنه کړه. دا ټکی د افغان ملت؛ په ګوند کې د فعالیتونو د پاشلتیا او انشعاب یو لامل وګرځېد.

افغان ملت سوسیال ډیموکرات ګوند د **۱۹۹۵**م کال په جولای کې د ګڼ شمېر تیت و پرکو سیاسي فعالیتونو د مرکزونو د یوځای کولو لپاره خپله څلورمه کنګره جوړه کړه. په دې کنګره کې دوکتور انوارالحق احدي د ډاکټر محمد امین واکمن پر ځای، د ګوند د مشر په توګه وټاکل شو.

شپږ- اسلامي ډلې، د سیاسي ژوند ځانګړنې او د جګړه ییزې ستراتیژۍ غوراوی.

لومړی- جهادي تنظیمونه:

۱- عمومیات: ((پر **۱۹۲۴**م کال د مسلمانو ځوانانو غورځنګ جوړ شو او لاندې اشخاصو یې مشري کوله:

سلام نیازي، برهان الدین رباني، محمد کبیر، موسی توانا، عبدالرب رسول سیاف، وروسته ځینې نور اشخاص له لومړنۍ کړۍ سره یوځای شول، هغه اشخاص دادي: عبدالرحیم نیازی، مولوي حبیب الرحمن، غلام رباني، ډاکتر عمر، سیف الرحمن،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګلبدين حکمتيار، محمدجان احمدزی، فاروق، سيد نورالله عماد او نور.

د مسلمانو ځوانانو غورځنګ تر خپل جوړښت وروسته په ډېرې چټکۍ سره د منځني ختيځ د اخوان المسلمين له شبکې سره اړيکې پيدا کړل او تر هېواده بهر اخواني ټولنو کې يې ځانته رسميت ورکړ. مولانا مودودي، چې پر ۲۰مو کلونو په بېروت کې استوګن و، د مسلمانو ځوانانو له غورځنګ سره منظم اړيکې ټينګ کړل.))[1]

تر هغه وخته پورې، چې سياسي مبارزه له تيورۍ څخه په عمل کې پلې شوې نه وه او له غورځنګ څخه د بهرنيو هېوادونو ملاتړ مطرح نه و، اخواني مشرانو بشپړ تيوريک تفاهم درلود. د ۲۰مو کلونو تر بدلونونو او په ځانګړي ډول پر افغانستان باندې د شوروي تر پوځي يرغل وروسته، مسلمان ځوانان پر مختلفو ډلو ووېشل شول. دا ډلبندۍ د سيمې، قوم، ژبې او مذهب ځانګړنو يوه له بلې بېلولې.

دا ټکی هم د يادونې وړ دی، چې د اتيايمو او نويمو کلونو د پېښو جبر هم ځينې اسلامي ډلې مجبوره کړې، چې د خلکو ډيموکراتيک له کمونيستو ډلو سره سازش او ايتلاف وکړي، دې کار د هغوی سوچه اعتقاد راکم او کينه ييز چلند يې لا ښه راټيټ شو.

---

[1] فضل غني مجددي، اميد جريده، ۱۹۹۲م کال فبروري، ۲۰۱ ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژبې او کلتور له پلوه دوه ډلو جهادي تنظيمونو پر افغانستان باندې خپل کنټرول ټينګ کړ: (له تاجکانو او هزاره ګانو څخه جوړ) دري ژبي جهادي تنظيمونه او (له پښتنو قومونو څخه جوړ) پښتو ژبي جهادي تنظيمونه.

په جنوب کې پښتنو قبايلو د قبيله يي ژوند له دودونو سره د همغاړو تنظيمونو لکه د مجددي، محمدي او ګيلاني تنظيمونو سره پيوستون پيدا کړ. د مرکزي برخو کنټرول، چې زياتره هزاره وګړي پکې ژوند کوي، د شيعه ګوندونو په لاس کې پرېوت. په شمالي سيمو کې چې تاجکان، ترکمنان او ازبکان ژوند کوي، د جمعيت تنظيم او د دوستم ملي غورځنګ اغېز لري.

د ګوندونو جغرافيايي وېشنه اغېزمنونکې ده: د مقاومت پر لومړنيو کلونو په شمالي سيمو کې د اسلامي انقلاب حرکت او اسلامي حزب مقاومت د يادونې وړ دی. پورتنيو دوو تنظيمونو د بغلان، غوربند او بادغيس په پښتون مېشتو سيمو کې پلويان درلودل.

کوچيانو، بلوڅانو د قبيله يي دود پلوي تنظيمونو تابعيت کاوه. مخور نورستاني شخصيتونه د قبيله يي ژوند ملاتړ ته لېواله وو، له همدې کبله د دوديزوالو تنظيمونو پلويان وو، په داسې حال کې چې نورستاني ملايان، اسلامي بنسټپالنې او بنسټپالو اسلامي تنظيمونو ته متعقد وو. د هېواد په لويديځ کې د تنظيمونو د غړيتوب په لېوالتيا کې د قومي وېش په پرتله د محاورې ژبې ډېر رول درلود. (د شينډنډ او فراه په اوږدو کې) دري ژبي شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورزیان اسلامي جمعیت پورې وتړل شول. د ختیځ پښتو ژبي نورزیان، د اسلامي انقلاب حرکت پلویان وګڼل شول.

د حکمتیار د اسلامي حزب له انشعاب څخه، د مولوي خالص اسلامي حزب منځته راغی. دې ګوند د جهاد پر لومړیو کلونو د ((ننګرهار) خوګیاڼي قبایل، د کابل د جنوب او د پکتیا پښتانه سره متحد کړل.

په ډېرو برخو کې ګډ کلتور، مذهب، ژبه او دین پر دې نه دي بریالي شوي، چې د یو واحد قوم د بېلابېلو ډلو ترمنځ د سیاسي یووالي او پیوستون موجبات برابر کړي، ان سیمه ییز او محلي اړیکي پر نوموړو څیزونو بریالي شوي دي. له همدې کبله بېلابېل پښتانه قبایل د یوې واحدې ژبې، کلتور او مذهب په لرلو سره، د بېلابېلو سیمو له مخې، په مختلفو تنظیمونو کې تیت او پرک شول.

پښتانه په ځینو سیمو، لکه د هېواد په شمالي سیمو کې د قبیله یي ژوند د چوکاټ له اغېزه بهر ژوند کوي او له سترو سیاسي بدلونونو سره لاس او ګرېوان دي.

د شمال سیمو اسلام، چې نه دودیز حقوق او نه یې کومې ځانګړې موسسې پر وړاندې ولاړې وې، د جنوب په اندول اعتدالي او نرم ښکاري.

۲- د جلب او جذب سیمې او ډلبندي: افغاني مسلمانان د عقیده یي لېوالتیا له مخې، کولای شو پر درېو ډلو ووېشو: اخواني بنسټپال، د تصوف خاوندان او د مدرسو فارغان (طالبان).

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته پورتنۍ ډلبندۍ کله نا کله يوه پر بلې اغېز ښندي، لکه د مجددي کورنۍ چې د مدرسه يي او تصوفي اړيکو لرونکې ده.

د هېواد په شمال کې بنسټپالې او تصوف پلوه ډلبندۍ د يو بل تر اغېز لاندې راځي. سربېره پر دې د يو سياسي مشر قوم له هغه څخه ملاتړ کوي، که څه هم له نومړي مشر سره عقيده يي او سليقه يي اختلاف ولري.

الف- اخواني بنسټپال: پوهنتونونه، ښوونځي او تر يوې کمې اندازې مدرسې، د بنسټپالو د جلب او جذب ځواکمنې سيمې دي. په بله وينا اخواني بنسټپالو د ښارونو په کلتوري مرکزونو کې د جلب او جذب له امکاناتو څخه زياته ګټه اخيستې ده.

د مقاومت پر لومړنيو کلونو، په شمال لويديزو سيمو کې، د تصوف د پلويانو (اهلو) په منځ کې چې بنسټپالنې ته لېواله وو، د جمعيت تنظيم جلب و جذب تر سترګو شوی دی.

په شمال لويديزه حوزه کې د ښوونځيو او مدرسو فارغانو د فعالينو زياته برخه جوړوله. د هرات د جامعې مدرسې ځينې استادانو، د سيمه ييزه جبهو لارښوونه کوله.

د ښوونځيو او مدرسو له فارغانو سره، وروسته د اردو صاحب منصبان (لکه اسمعيل خان) او دولتي مامورين هم يوځای شول.

په شمال ختيزو سيمو کې اخواني روښانفکران که اسلامي حزب پورې تړلي وو که په جمعيت پورې معمولاً له پوهنتونو څخه راپورته شول. هغه کسان، چې د **۱۹۷۵**م کال (د سردار داود د حکومت وخت) له شورش څخه روغ پاتې شول، د شوروي ضد

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاځون پر لومړنيو کلونو يې په شمال ختيځ کې د مقاومت سيمه ييز کدر جوړ کړ.

بدخشان، تخار، کندز او پروان د جمعيت تر کنټرول لاندې راغلل. د فيض اباد په شاوخوا کې (د يفتل قوم ته منسوب) د رباني شخصي اغېز ستر رول لرلی دی.

په پنجشېر دره، مزارشريف، بغلان او غوربند کې په ډېر شدت سره د بنسټپالو اغېز څرګند شو. بغلان، کونړ او لغمان د حکمتيار د اسلامي حزب تر کنټرول لاندې راغلل.

ننګرهار د مولوي خالص، د سياسي اغېز په کړۍ کې راغی. په لغمان او د هغه په شاوخوا سيمو کې سياف خپل اغېز ټينګ کړ.

ب- د تصوف خاوندان يا لارويان: درې مهمې فرقې لري، نقشبنديه فرقه، قادريه فرقه او چشتيه فرقه.

له دې فرقو څخه نورې لړۍ راپورته شوي دي. داسې دود دی چې دوی خپل لارويان يوې لړۍ پورې تړي، لکه په هرات کې د خواجه احرار، خواجه محمد اصفهاني، شيخ نمک پوش، شيخ سبزي پوش، عبدالرحمن ابن عوف سلسله او نورې نوميالی لړۍ ګڼل کېږي.

پيران خپل سيمه ييز اغېز لري. د اغېز معيار د هر پير د شخصيت په انډول توپير لري. د پيرانو ترمنځ د مرتبو لړۍ وي. مثلاً ممکنه ده يو سيمه ييز پير خپل ځان پر تېر وخت د يو بل مخور پير ځای ناستی (خلف) وګڼي. د جهاد په بهير کې متصوف مريدان د دوو پيرانو پر شاوخوا راټول شول: دا پيران يو سيد احمد ګيلاني

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملي اسلامي محاذ موسس او بل حضرت صبغت الله مجددي د ملي نجات جبهې مشر و. عامه ذهنيت دا سې دی چې حضرت صبغت الله مجددي پير نه دی، خو د کورنۍ له لوی اعتبار څخه برخمن دی. د مجددیانو د لړۍ وروستی پیر محمد ابراهیم مجددي نومېده. ملي اسلامي محاذ او ملي نجات جبهه، د اعتدالي (منځلاري) اسلام ملاتړ کوي. اسلامي محاذ د سلطنت د نظام د بيا ټينګښت ملاتړ کاوه. شايد يوه وجه يې دا هم وي، چې سلطنتي نظام او د پير مريدان د پښتون له واحدې قومي چينې څخه اوبه څښي.

په ټوليز ډول غلزي مريدان د دراني (ټبر) پلوي کوي. کورنيو اړيکو دا پيوستون ټينګ کړی دی. د امان الله خان مېرمن د ګيلاني او محمدزي له پښتنه وه. د سيد احمد ګيلاني مېرمن محمدزۍ وه.

صبغت الله مجددي هم د عثمان د کورنۍ له لارې له پخواني سلطنتي کورنۍ سره اړيکي پيدا کړي دي. ((د ګيلاني او مجددي تنظيمونه، د مذهبي پوهانو له کينې سره مخالف دي او له اخواني بنسټپالو سره بشپړ ضديت لري. دا دوه تنظيمونه Laicisme ته د يو ډول متمايل اسلام پلوي کوي.[1]

د ګيلاني او مجددي تنظيمونه د سياسي ځواک له پلوه کمزوري پاتې شول. خو دې سره سره د لوګر د احمدزيو په قوم او کندهار په شاوخوا کې د هغوی اغېز څرګند و.

[1] افغانستان Le Roy Olivier، پاريس، ۱۹۸۴م کال، ۱۲۳مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د مدرسې اهل: مدرسه د مدرس او طالب ترمنځ د مانيزو اړيکو بنسټ اېښودونکې ده. د هغو اړيکو په شان، چې د يو پير او مريد ترمنځ کېدى شي، موجود وي.

سره له دې چې په افغانستان کې د مجددي کورنۍ له سياسي (انقراض) سره، د مذهبي علماوو د لارښوونې جغرافيايي يا سياسي مرکز له منځه لاړ، خو اوس هم د مذهبي پوهانو پراخ قشرونه پاتې دي. دا پوهان غالباً له مدرسو څخه فارغ شوي دي.

ځينو پښتنو مذهبي پوهانو په پېښور کې زده کړه کړې ده. هغوى په قبايلي سيمو کې با اعتبار شخصيتونه دي. د جهاد په بهير کې د مولويانو نا رسمي شبکه د کابل په شاوخوا کې (مولوي شفيع الله)، ننګرهار (مولوي خالص)، غزني او ګرديز (مولوي نصرالله منصور) او کندهار کې فعاله وه.

په جنوب لويديځ کې تيت و پرک مولويان پاتې شول او په شمال او زابل کې يې په ټاکلو سيمو کې اغېز پاتې شو او فراه کې د تصوف له پلويانو سره ګډ شول.

له مدرسې نه په راټوکېدلو ګوندونو کې د اسلامي انقلاب حرکت او اسلامي وحدت ګوند درېيځ پياوړى دى.

ـ د اسلامي انقلاب حرکت: د مقاومت پر لومړنيو کلونو يې له مدرسو څخه د فارغانو مذهبي علماوو زياته برخه په خپلو ليکو کې جذب کړې وه. له دې کبله د مقاومت په غورځنګ کې د ځواکمن اکثريت لرونکى و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې مولوي محمد نبي د غزني او لوګر په مدرسو کې د ښوونکي (مدرس) دنده لرله. نوموړو مدرسو اسلامي انقلاب حرکت ته زیات کدرونه روزلي وو، دغه راز محمدي په هلمند کې د کرنې ځمکه لرله او له دې پلوه د خپل سیاسي اغېز د شیندلو لپاره په ښه دریځ کې و.

مذهبي عالمانو، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم کې یو ناسیاسي ګوند یا د سنیانو یوه ټولنه تر سترګو کوله. په حرکت تنظیم کې د مرکزي جوړښت، ټینګ سازماني تشکیل او ایډیولوژۍ د نشتوالي له کبله په خپله سطحه، د مذهبي عالمانو د جلب او جذب لپاره یو اعتدالي او منځلاری غورځنګ دی.

د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم په داسې حال کې، چې د شریعت د پلي کېدو ملاتړ کوي، د اسلامي جمهوریت د ټینګښت خبره نه یادوي. د حرکت تنظیم له اخواني بنسټپالو (چې د حکومت د واک لاسته راوړل یې د پروګرام په سر کې ځای لري) او د سلطنت له پلویانو سره (چې د Laique دولت د ټینګښت پلوي کوي) یو شان مخالف دی.

له دې سره سره د حرکت تنظیم، له لومړنۍ ډلې سره د شریعت په پلي کېدو او له دویمې سره د سلطنت او اسلام د سمون په باب سر خوځوي. له اخواني لېوالتیا پرته، بنسټپالې تګلارې، د شوروي د یرغل پر لومړنیو کلونو، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتدالي مسلمانانو د پراخه قشرونو د جلب او جذب پر مرکز بدل کړ.[۱]

د اسلامي انقلاب حرکت په سيمه ييزو جبهو کې غالباً د ناحکومتي مذهبي مدرسو په منځ کې د فعاليت لاربښوونه کوله. هلته نو مدرس مولوي، عموماً د لوستونکو طالبانو سياسي مشري کوله. په دې ډول د هېواد په زياتو سيمو کې، د اسلامي انقلاب حرکت تنظيم تر اغېز لاندې، د ديني مدرسو د طالبانو جبهې راڅرګندې شوې.

په فارياب کې مولوي غفور (يو ازبک چې د نقشبنديې مريد هم و) پر **۱۹۷۳**م کال يې د خواجه عبدالروف په نوم يوه مدرسه جوړه کړه. نوموړی د شوروي يرغل پر لومړيو کلونو، د اسلامي انقلاب حرکت او وروسته د اسلامي جمعيت تنظيم د يوې سيمه ييزې فرقې مشر و او له طالبانو څخه يې يوه جبهه جوړه کړه، چې د جبهې قوماندانې ملا غوث ته ورکړل شوه. د مقاومت پر لومړيو کلونو دا ډول جبهې په بادغيس، نيمروز، فراه او زابل کې منځته راغلې.

په هرحال! سره له دې چې ټول مذهبي عالمان له حرکت تنظيم سره يوځای نه شول، خو هغو ټولو تل له سياسي ترېښتونو پرته د جمعيت العلما او يا د عالمانو د يوې شورا په چوکاټ کې، له يو بل سره د سازماني اړيکو د ساتلو لپاره خپله لېوالتيا ښکاره کړې ده، چې له دې لارې د سياسي اسلام پر وړاندې خپله خپلواکي

[۱] افغانستان Le Roy Olivier، پاريس، ۱۹۸۴م کال، ۱۲۲مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وساتي او د خپلو واحدو ليکو په واسطه د اسلام د وحدت بېلګه وړاندې کړي.

اسلامي وحدت ګوند (حزب وحدت اسلامي): د G.Doronosoro فرانسه يي خبريال په وينا[1] د ايران ((پاسداران انقلاب)) د ګټو د ساتنې لپاره لږ تر لږه يوه سياسي ډله نېغ په نېغه د ايراني مقاماتو په نوښت جوړه شوه. په دې مانا چې پر ۱۹۸۱م کال هزاره جاتو ته د جعفر زاده او هاشمي (په ټوله نړۍ کې د امام د ليکې له پلوي ډلو نه د هغه وخت د دفاع مسوولين) تر يو سفر وروسته، د ايران انقلاب له ګېډې نه د افغانستان په خاوره کې د ساتونکو (پاسدارانو) ماشوم وزېږېد. پر هغه وخت ايران خپلې پلوي ډلې دې ته هڅولې، چې په انقلابي ډول سياسي واک ترلاسه کړي.

دې تګلارې د شيعه ګانو بنسټپالې ډلې، د منځلارو شيعه-ګانو، چې لويه برخه يې د محسني د حرکت او ((شورا)) په واسطه تمثيلېدله، له ټينګ مخالفت سره مخامخ کړې. له ۱۹۸۱م کال نه تر ۱۹۸۴م کلونو پورې د افغاني شيعه ګانو ترمنځ نښتې د هغو اختلافونو څرګندوي وې، چې ورو ورو پر دښمنۍ واوښتل. د شيعه مجاهدينو ترمنځ ټکر په داسې حال کې، چې د ايران د دولت لپاره د خواشينۍ سبب و، د يو بل پر وړاندې د هغوی کړنې، د خپلواکۍ څرګندوی بلل کېدې. د ايران دولت د دې بېلابېلو ډلو د

---

[1] د افغانستان اخبار مجله، پاريس چاپ، ۱۹۹۱م کال جون.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرۍ د لاسته راوړلو لپاره، په دوو پړاوونو کې اغېزمنې هڅې پیل کړې:

لومړی، د ایتلاف پړاو: ایراني مقاماتو پر ۱۹۸۷م کال د ((نیش و نوش)) په تګلارې سره د افغانستان اسلامي ایتلاف شورا (اته ګوني ایتلاف) رامنځته کړه. تهران ددې شورا مقر وټاکل شو. د شورا غړو په داسې حال کې، چې په ځینو برخو کې له یو بل سره اختلافونه درلودل، د امام خیمني د روحاني مشرۍ په منلو متفق وو.

د ۱۹۸۸م کال پر فبرورۍ له افغانستان نه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، دوه ټکي د ایراني مقاماتو د زیاتې پاملرنې وړ وګرځېدل:

ـ د ایران په ګاونډ کې د سنیانو د یو بنسټپال اسلامي حکومت د ټینګښت مخنیوی او له همدې کبله:

ـ تر ایتلافه د باندې د سیاسي مذهبي ډلو په جلب او جذب سره د ایتلاف د جبهې پیاوړتیا.

دویم ټکی پر ۱۹۸۹م کال د ایتلاف شورا کې د (بهشتي) تر مشرۍ لاندې د یووالي شورا د رامنځته کېدو سبب شو. په دې ډول نهه ګونې شورا رامنځته شوه. دا شورا د هزاره جاتو د شیعه ګانو په بېلابېلو لیکو کې د ایران انقلاب د پلویانو د سیاسي او پوځي سمون په نوښت، د بامیانو ولایت د کنټرول او لاسته راوړلو سبب شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران دولت د یوې سرسري او ساده ریاضي د شمېرنې له مخې هڅه کوله، د پېښور اووه ګوني ایتلاف پر وړاندې، چې له سني ګوندونو او ټولنو څخه جوړ و، که نهه ګوني ایتلاف ته د راولپنډۍ په مشورتي شورا او په پاکستان کې د مجاهدینو په موقت حکومت کې دوه زیات امتیازونه لاسته رانه وړي، نو لږ تر لږه خو به یې په پېښور کې د مقاومت په غورځنګ کې د یو څو ضلعي متحد په توګه څرګند کړي وي.

تر ۱۹۸۹م کال وروسته هغه وخت، چې د افغانستان د لنډ مهالي اداري په اورګانونو کې د ایران پلوه افغاني مجاهدینو (لوړې او ژورې) غوښتنې، د اووه ګوني ایتلاف له سخت مخالفت سره مخامخ شوې، د هغوی غوښتنې ورو ورو لږ څه کمې شوې. د خبرو اترو د ناکامۍ د نښو نښانو څرګندېدل، د دې سبب شول، چې د ایران دولت له یوې خوا له کابل حکومت سره د یو سازش له مخې معامله وکړي او له بلې خوا شیعه ډلې له یو بل سیاسي ازمېښت سره مخامخ کړي. هغه وخت د هغو د یووالي پلان طرحه شو.

دویم- د یووالي پړاو: د ۱۹۸۹م کال پر جولای له شیعه افغاني مجاهدینو سره د ایراني مقاماتو تر پرله پسې خبرو اترو وروسته د نصر، پاسدارانو او شورا ډلو ترمنځ ((د وحدت چوکاټ)) لاسلیک شو. د دې چوکاټ له مخې موتلفینو ژمنه وکړه، چې په ایتلاف کې داخل ګوندونه به منحلوي او د وحدت ګوند تر بیرغ لاندې به خپل جهاد ته ادامه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تشکيلاتي پلوه د نظارت شورا، د وحدت ګوند په راس کې راغله، چې په هغې کې ايران ته ژمنو د افغاني شيعه ګانو مذهبي مشرانو غړيتوب درلود. شورا ټولواکه وه او په ورسپارل شويو چارو کې يې له مرکزي شورا څخه، چې ظاهراً له منتخبو استازو جوړه وه، مشوره اخيسته. باميان د مرکزي شورا مقر وټاکل شو.

د وحدت ګوند د مشرۍ مقام په ټاکلو کې د ايران لاسوهنه، د شيعه ګانو د مشرانو، چې لږ و ډېر د افغاني او ملي تمايلاتو لرونکي وو، د غم او خفګان سبب شوه: شيخ محمد اصف محسني د اسلامي حرکت مشر له نوي سياسي ډلبندۍ نه، (پښتنو او هزاره ګانو) د مذهبي او قومي نښتو د مسوولينو د نيولو او سزا ورکولو د نه څارنې له کبله څان ارزګان ته وکښنه او د ځينو ملاحظاتو او احتياط له مخې يې د خپلو سياسي فعاليتونو مقر له ايران نه پاکستان (اسلام اباد) ته ولېږداوه. د ايران دولت د ۱۹۹۰م کال پر سپټمبر په ټول ايران کې د اسلامي حرکت د نمايندګيو دفترونه وتړل او د دفترونو پانګه يې په ايراني بانکونو کې ضبط کړه.

د **۱۹۹۵**م کال د مارچ پر **۱۳**مه علي مزاري د نصر ګوند پخواني مشر او وروسته د وحدت ګوند رئيس له طالبانو سره په يو ټکر کې مړ شو، خليلي د هغه پر ځای کېناست.

پر **۱۹۹۵**م کال د کابل جنوب په جګړو کې، چې د طالبانو د پرمختګونو وخت و، د وحدت ګوند د ايران د مرستو په هيله و. د ايران دولت، چې د کابل اداري سره د اړيکو د ښه کېدو په درشل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې و، وحدت ګوند ته يې له مرستې نه ډډه وکړه. دې کار د ايراني مقاماتو او وحدت ګوند ترمنځ اړيکي سست کړل.

د ۱۹۹۴م کال پر اوړي د ايراني مقاماتو په لارښوونه، د اکبري په نوم يو شخص له وحدت ګوند نه ځان رابېل او له کابل ادارې سره يې ايتلاف وکړ. ايران غوښتل له وحدت ګوند سره د اړيکو د خرپړتيا په صورت کې، د اکبري ډلې څخه د خپلو هيلو د پرمخبيولو لپاره ګټه واخلي.

د وحدت ګوند د افغانستان د جهاد د وخت د ګوندونو په کورنۍ کې له دې کبله ګوښه دی، چې يوازې له هزاره قومونو او شيعه ګانو څخه جوړ شوی او تېنګه قومي او سکتاريستي لېوالتيا لري.

دويم- طالبان:

۱- د طالبانو رامنځته کېدل: ابو ذهاب د افغانستان اخبار په مجله کې ليکي: ((د ۱۹۹۴م کال د نومبر په پيل کې د پاکستان د سوداګرۍ پر مالونو بار د ۳۰ ګاډو يو کاروان، د پاکستان د کورنيو چارو وزير نصير الله بابر په لارښوونه، دکويټې او چمن له لارې د کندهار او هرات پر لوري حرکت وکړ، چې خپل مالونه د منځنۍ اسيا جمهوريتونو ته ورسوي. د پاکستان د کورنيو چارو وزير، ددې هڅې د توجيه لپاره د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ۱۹۶۵م کال د ترانزيت تړون او همدارنګه د افغانستان، پاکستان او ترکمنستان ترمنځ پر تړون استناد کاوه.[1]

[1] د افغانستان اخبار مجله، ۲۸ګڼه، ۱۹۹۵م کال، پاريس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

I.S.I (د پاکستان پوځي استخبارات) ددې ډول پخوانيو معاملو د ماتې له کبله، د نصيرالله بابر هڅه تر وخت دمخه ګڼله او له هغې سره موافق نه و.

له افغانستان سره د متقاعد جنرال نصيرالله بابر علاقه، له ډېرو لرې وختونو سره اړه پيدا کوي: نوموړی پر ۱۹۷۳م کال د شمال لويديځ سرحد ايالت والي و. دا هغه کال دی، چې د افغانستان ځينې اخواني مشران (حکمتيار، رباني او مسعود) د سردار محمد داود د امنيتي مقاماتو د څارنې له کبله، پاکستان ته وتښتېدل. دې فراريانو په هغه شورش کې برخه واخيسته، چې د پاکستان د حکومت په ملاتړ په لغمان او پنجشېر کې رامنځته شوی و او د کابل حکومت رنګونه يې موخه وه.

په هرحال! د پاکستان د سوداګريز مال کاروان، چې د ځلوېښت تنو پوځيانو له خوا بدرقه کېده، د مجاهدينو د يوې ډلې له خوا ودرول شو. (۲۵۰۰) تنه بشپړ وسلوال افغانان چې د ((طالبانو)) په نوم ياد شول، دا کاروان د يرغلګرو له منګولو څخه خلاصوي. کاروان په داسې حال کې، چې د پخواني پاچا د زرګونو پلويانو له خوا يې ملاتړ کېده، د منځنۍ اسيا د جمهوريتونو پر لوري خپله لاروهي او د دسمبر پر مياشت په بيا راګرځېدو کې، له ترکمنستان څخه اخيستل شوی مالوچ لېږدوي.

ګڼ شمېر طالبانو په بلوچستان او پښتون مېشتو سيمو کې د جمعيت العلمای اسلام په مدرسو کې زده کړه کړې ده. له ښېو نښانو څخه څرګندېږي، چې افغانستان ته د طالبانو د راتګ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅونه کې نصیرالله بابر له جمعیت العلمای اسلام (د پاکستان د خلکو ګوند موئتلف، چې د ۱۹۹۲ م کال تر اکتوبر پورې یې حکومت په لاس کې و) سره ضمني توافق درلود.

طالبانو د نومبر پر ۵مه د کندهار تر نیونې وروسته د هلمند (د چرسو او تریاکو لوی تولیدونکی)، زابل، غزني او لوګر ولایتونو کنټرول ترلاسه کړ او په هرځای کې یې خلکو ته د سولې او اسلامي عادل حکومت د ټینګښت وعده ورکوله.

((طالبان او پاکستان لږ تر لږه د افغانستان په جنوب او شمال لویدیځ کې د سولې په ټینګښت کې یو بل سره ګډې ګټې لري. په دې توګه طالبان تر هغه وخته پورې، چې د پاکستان د اقتصادي ستراتیژۍ د تامین لپاره اهمیت لرونکي دوه متحدین، یانې په شمال کې دوستم او په هرات کې اسمعیل خان یې له خپل ځان خفه کړي نه وي، کولای شي د پاکستان پر روغ نیتۍ حساب وکړي.))[1]

طالبان د پاکستان د جمعیت العلمای اسلام په شان، د سنیانو له بنسټپالنې څخه، چې په ټینګه د شیعه ګانو له معتقداتو سره کینه لري، دفاع کوي. له دې کبله ایران د شیعه ګانو بر خلیک ته خواشینی دی.

۲- جمعیت العلمای اسلام او مدرسې: جمعیت العلمای اسلام د هندوستان د جمعیت العلما وارث دی. نوموړې ټولنه پر ۱۹۱۹م کال د انګلیس د ښکېلاک پر وړاندې، د اسلامي خلافت د

---

[1] دا نظر د طالبانو له خوا د هرات تر نیونې دمخه څرګند شوی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاع په نیت، د دیوبند د عالمانو د یوې ډلې له خوا جوړه شوه او مولانا مفتي محمود یې مشري کوله.

پر ۱۹۴۵م کال مولانا شبیر احمد عثماني د هندوستان د جمعیت العلماء ټولنه، د پاکستان د جمعیت العلمای اسلام د جوړېدو په نیت پرېښودله.

د جمعیت العلمای اسلام زیاتو پلویانو د پښتنو له سیمو سر راپورته کړ. جمعیت العلمای اسلام پر ۲۰ میلادي کلونو د شمال ختیځ سرحد او د بلوچستان د پښتنو سیمو په ډېرو دودیزو کلیو او باندېو کې زیاته وده وکړه. جمعیت العلمای اسلام، د ۱۹۷۰م کال په انتخاباتو کې د پښتونستان (د شمال ختیځ سرحد ایالت) په سلو کې ۲۵ او په بلوچستان کې په سلو کې ۲۰ رایې لاسته راوړې. دې ګوند په نومړو دوو ایالتونو کې له نیشنل عوامي ګوند سره ګډه حکومتونه جوړ کړل.

د ۱۹۷۷م کال پر مارچ د جمعیت العلمای اسلام د پلوي مدرسو زرګونه شاګردان، د پاکستان د ملي یووالي له غورځنګ سره، چې د ذوالفقار علي بوټو د حکومت پر ضد جوړ شوی و، یو ځای شول، چې د ۱۹۷۹م کال د جولای پر میاشت د جنرال ضیاءالحق په واسطه د واک د نیونې لپاره لاره هواره شي.

وروسته جمعیت العلمای اسلام، د پاکستان د ملي یووالي له غورځنګ سره خپل اړیکې پرې کړل او پر ۱۹۸۱م کال د ولسواکۍ د ټینګښت له غورځنګ سره یوځای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ۱۹۷۹م کال مولانا فضل الرحمن، چې پر ۱۹۵۳م کال زېږېدلی، د خپل پلار (مولانا مفتي محمود) پرځای د جمعیت العلمای اسلام مشري واخیستله. له جمعیت العلمای اسلام څخه یوه رابېله شوې ډله، چې مولانا عبدالحق او د هغه زوی مولانا سمیع الحق یې مشران وو او د ((اکوړه خټک)) د لویې مدرسې پالنه او اداره یې کوله، د افغانستان د داعیې د ملاتړ لپاره راپورته شول.

پر وروستیو کلونو د پنجاب په جنوب او د بلوچستان د بلوڅو په سیمو کې د جمعیت العلمای اسلام اغېز زیات شوی دی. په بلوچستان ایالت کې د ۱۹۹۰م او ۱۹۹۳م کلونو په ټاکنو کې د جمعیت العلمای اسلام دریځ په ډاګه کړه، چې د دې ګوند تر اداري لاندې مدرسې له سیاسي پلوه په پوره ډول فعالې دي. د یادونې وړ ده، چې په بلوچستان کې استوګن ګڼ شمېر افغان پښتانه، چې لږ ډېر یې له اصولي لارو پاکستاني تابعیت تر لاسه کړی، د جمعیت العلمای اسلام له فعالو مبارزینو څخه شمېرل کېږي او په انتخاباتو کې د جمعیت العلمای اسلام د سرېو د ډاډ وړ برخه جوړوي.

په بلوچستان کې ټول فعال سیاسي ګوندونه، د هغې شمېرنې او پېژند کارت مخالف دي، چې تر ۱۹۸۰م کال وروسته افغانانو ته ورکړل شوي وو.[1] د ضیاءالحق د واکمنۍ پر وخت د مدرسو د

[1] په بلوچستان کې یو ملیون افغانان ژوند کوي. د دې شمېر نیم یې په کویټه کې استوګن دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا او ودې زیاته ګټه د جمعیت العلمای اسلام په برخه شوه. په داسې حال کې، چې پر ۱۹۴۷م کال په پاکستان کې ۱۳۷ مدرسې وې، خو اوس یې شمېر نږدې ۱۷۵۰۰ مدرسو ته رسېږي.

ددې مدرسو په سلو کې ۲۰ مه برخه د زکات په واسطه خړوبېږي او له ګوندونو سره تړاو نه لري. نږدې ۲۰ زرو طالبانو د جمعیت العلمای اسلام په مدرسو کې خپل نومونه لیکلي دي. له هغې جملې نه ۲۰۰۰ تنه په افغانستان کې اوسېږي. د جمعیت العلمای اسلام له خوا ورکړل شوي شمېره تر هغه رقم څخه ډېره اوچته ده، چې یاده مو کړه. د دې شمېر مطابق د هغو طالبانو شمېر چې په دیني مدرسو کې یې نومونه لیکلي له (۴۰) زرو څخه تر (۵۰) زرو پورې رسېږي. له هغې جملې نه یوازې له کچه ګړۍ او ناصر باغ کمپونو څخه له ۵ تر ۲ زرو تنو پورې په افغانستان کې اوسېږي.

په مدرسو کې درسونه په داسې حال کې، چې ټوله مذهبي جنبه لري، له سیاسي تملایلاتو هم بې برخې نه دي. پوځي مضمون هم ددې مدرسو د نصاب برخه ده. د دې علت دا هم دی، چې پر افغانستان باندې د شوروي یرغل پر وخت پاکستان غوښتل د طالبانون له لښکر څخه په افغانستان کې د جهاد د پوځي فعالیتونو د ځواکمنۍ لپاره ګټه واخلي او بیا د شوروي یرغل تر دفعې وروسته، د طالبانو له ملېشو څخه په کشمیر کې د ملیشایي عملیاتو لپاره کار واخلي. د مدرسو په پراختیا کې باید درې لاملونه دخیل وګڼل شي. د ضیاءالحق له خوا د مذهبي بنسټونو ځواکمني، د افغانستان جګړه او د ایران مذهبي انقلاب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایـران انقـلاب او پـه ځـانګړې ډول د خلـيج د جګـړې پـر وخـت (اسـلامي جماعـت د عـراق ملاتـړ وکـړ)، لـه اسـلامي جماعـت سـره د سعودي عربستان د اړيکو تر خرابېدو وروسته نو موړي هېـواد د جمعيـت العلمـای اسـلام د مدرسـو د زيـاتې برخـې مـالي لګښـت پـر غاړه اخيستی دی.

دا مرستې چې سعودي عربستان او يا د خلـيج نـور هېـوادونـه يـې سـرچينې دي، کـه لـه ځـانګړو سـرچينو او يـا هـم لـه عامـه (دولتـي) سرچينو څخـه لاسـته راتلې، د جمعيـت العلمـای اسلام تـر کنټـرول لاندې، هغـو مدرسـو تـه ورکـول کېـدې، چـې د پښتونسـتان (شـمال ختـيځ سـرحد ايالـت) او د بلوچسـتان د پښـتنو اسـتوګنو سـيمو (پښين، ژوب، لورلايي، سيف الله قلعه او زيارت) کې پرتـې دي او په حقيقت کې د ايران د پراختيا غوښتنې خطر پـر وړانـدې يـوازېنی کمربند جوړوي. هغه سيمې چې د سند سيند پر غـاړه پرتـې دي، پـه ځانګړې ډول ديره اسمعيل خان، چې هلته د جمعيت العلمای اسلام مفتي مولانا فضل الرحمن مدرسه جوړه ده، له همدې مدرسې څخـه ګټه اوچتوي.

جمعيت العلمای اسلام په بشپړ ډول د شيعه ګـانو مخـالف دی. د شيعه ګانو پر ضد سازماني جګړه، چې ګمراه عناصر ګډون کـېږي لـه لسو کلونو را په دېخوا د پاکستان د سپاه صحابه په واسطه، چې د جمعيـت العلمـای اسـلام لـه خـوا يـې لارښـوونه کـېږي، پرمخـوړل کېږي. هغه نښتې، چې ۱۹۹۴م کـال د جګـړې سيمې (د پنجـاب پـه جنـوب) کـې راڅـولې وې، پـر دې تـازه وختـونـو پـه کراچۍ کـې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

راڅرګندې شوې دي. ګڼې پر ورو ستيو کلونو د پاکستان په خاوره کې د ايران او سعودي عربستان ترمنځ رقابت ډېر راڅرګند شوی دی.

افغان پښتانه په دوديز ډول د پاکستان د پښتنو سيمو په مدرسو کې شامليږي. ګڼ شمېر طالبانو له مجاهدينو سره په جهاد کې تر ګډون د مخه، په همدې مدرسو کې زده کړه کړې ده. طالبان د نجيب الله د حکومت تر رړنګېدو او د مجاهدينو د مختلفو ډلو ترمنځ د اختلاف تر څرګندېدو وروسته، په نهيلۍ سره بېرته خپلو مدرسو ته وګرځېدل. د طالبانو زياته برخه د ټولنې له غريبو قشرونو راپورته شوې وه او غالباً د جګړې بې سرپناه يتيمان وو. د ياد وړ ده، چې د پاکستان د سرحدي مقاماتو په واسطه د شمال ختيزو پولو په اوږدو، په ځانګړي ډول په ((دال باندين)) کې د زده کړې کمپونه جوړ شوي دي، چې د طالبانو لپاره اسانتياوې ولري. د پاکستاني مدرسو افغان طالبان، ټيک مخکې تر هغې، چې د پاکستاني سوداګريزو مالونو کاروان، د افغاني مجاهدينو د قوماندانانو له خوا ودرول شي، د خپلو مدرسو په پرېښودلو پيل وکړ. نږدې (۴۰۰۰) طالبانو د پښتونستان (د شمال غرب ايالت) مدرسې، په ځانګړي ډول هغه مدرسې چې په اکوړه خټک، مردان، بنو، چارصده او پېښور سيمو کې پرتې وې، کندهار ته د تلو په نيت خوشې کړې. په دې ډول د ډېرو مدرسو دروازې وتړل شوې.

۳- د طالبانو غورځنګ انقلابي خصلت لري: انقلاب د يوې ټولنې د سياسي، ټولنيز او اقتصادي نظم ناڅاپي بنسټيز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون دی. دا بدلون د واکمنې ډلې د واک او اتوریتې پر وړاندې د یوې ډلې د غړو د بغاوت په واسطه پلی کېږي. د طالبانو پاڅون د بڼې او مانا له پلوه یو ټولنیز اوښتون (انقلاب) دی.

ـ د شکل له پلوه په دې مانا، چې د وګړیو یوې ډلې د خلکو له ملیوني پرګنو سره په پوره سمون او همغږۍ کې د واکمن فساد د واک پر وړاندې د پاڅون مشرۍ پر غاړه واخیسته. په دې پاڅون کې کارګرانو، بزګرانو، روحانیونو، د قوم مشرانو او لنډه دا چې ټولو ټولنیزو قشرونو ګډون کړی دی.

ـ د منځپانګې (محتوا) له پلوه په دې مانا، په هغو شرایطو کې چې ملي واکمنۍ، قانون، امنیت، مصونیت، خپلواکي، مدني حقوق او بالاخره ټولنیز نظم موجود نه وي، د دغو ارزښتونو د لاسته راوړلو لپاره پاڅون، یو بشپړ مترقي او انقلابي حرکت دی.

هغه انقلاب، چې پرګنې یې لارښوونه کوي، ممکن په خپله محتوا او متن کې محافظه کارانه او ان ارتجاعي افکار منعکس کړي او ښې پلوه ښوېدنې ولري. دا احتمال هم شته، چې انقلابي حرکت له کینږ لاسو تمایلاتو نه اغېزمن شي.

په سترو ټولنیزو انقلابونو لکه (۱۷۸۹) م کال د فرانسې لوی انقلاب او پر (۱۹۶۲) م کال د چین کلتوري انقلاب کې ډېر ځله داسې پېښې شوي، چې کینږ لاسو او ښي لاسو تمایلاتو د موخې پر لوري د انقلاب د عرادې د پرمختګ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په فرانسه کې پر (۱۷۹۲) م کال د مظنونینو د قانون پر نافذېدو سره د انقلاب له اصولو انحراف پیل شو. د دې قانون پر بنسټ همدا چې پر یو چا د انقلاب ضد اشتباه پیدا کېدله ګیوتین (وژنځي) ته راکښل کېدل.

د فرانسې لوی انقلاب ان پر خپلو رښتینو زامنو لکه روبسپیر، دانتون، بابوف او نورو هم رحم ونه کړ او ټول یې په اعدام محکوم کړل. یوازې پر ۱۹۷۵م کال د بېنوایانو تر بغاوت او په هغه پسې د مظنونینو د قانون او د انقلابي محکمې تر لغوې او حذف وروسته، د انقلاب تاو لږ څه کېناست.

د جمهوریت او دیکتاتورۍ په شان د انقلابي نظامونو جفاوو خلک دومره تر پوزې راوستي وو، چې د (۱۸۳۰) م کال په یو شاګرز سره د پخواني حکومت (سلطنت) د ټینګښت په مقصد یې په نامستقیم ډول د انقلاب ټینګې کړنې محکومې کړې. په دې ډول د سلطنتي نظام مشري لومړي لویي فلیپ ته وسپارل شوه او تاریخ بېرته شاته مخ وګرځاوه.

د روسیې د انقلاب په پیل کې په پټو سترګو د سوسیالیزم د ایډیالوژیکو آرونو پلي کولو، اقتصادي وده ورو کړه. له ۱۹۲۱م څخه تر ۱۹۲۹م کال پورې نوی اقتصادي سیاست (NEP) پلی شو، چې د لیبرالو اقتصادي اصولو ښکارندوی یا نې ښې پلو ته متمایل و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خونړۍ ګوندي پاکونه (تصفیه)، چې ستالین له ۱۹۳۴م څخه تر ۱۹۳۸م کال پورې تر لاس لاندې ونیوله، کیڼ پلو ته، د کمونیست ګوند ښویېدنه ښکاره کوي.

پر ۱۹۵۲م کال د کمونیست ګوند د شلمې کنګرې د پرېکړې له مخې، د ستالیني تګلارې له منځه وړل او د کمونیستي مشرانو له هدیرې څخه، د ستالین د جسد ایستل، منځنۍ (اعتدالي) تګلارې ته د ګوند د بیا ګرځېدنې ښکارندوی دی.

د چین په کلتوري انقلاب کې کیڼ پلو ته تر ټولو غټه ښوېدنه د ماهو په څرګندېدو سره منځته راغله. ماهو د هغو شیانو ملاتړ ته را ودانګل، چې افراطیونو هغه د انقلاب آرونه بلل. له دغو آرونو د دفاع له کبله د ښارونو او کلیو د خلکو ترمنځ خونړۍ نښتې رامنځته شوې. روڼاندي او هنرمندان په ډله ییزه توګه اعدام شول او (لرغوني او لیکلي) تاریخي، هنري اثار په بې رحمۍ سره له منځه لاړل.

په ټولنیزو انقلابونو کې کیڼ پلوي او ښي پلوي تمایلات په دې ډول توجیه کېږي، چې د انقلاب مخکښي د پرګنو په لاس کې ده. پرګنې د ټولنیزو ارزښتونو د سمبالښت لپاره ورته نظر نه لري او د سازماني او ایډیولوژیکي آرونو تابع نه دي. د انقلاب په بهیر کې ممکن د خلکو مختلفې ډلې په نوبت سره د انقلاب مشري ترلاسه کړي. هغه وخت به انقلاب په احتمالي توګه ښي یا کیڼ پلو ته ښویېدنې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو انقلاب د خپل مضمون په یوه برخه کې د بشر (په ځانګړې ډول د ښځو) د حقوقو په ځینو برخو کې ښي پلوی او ان ارتجاعي خصلت لري، خو د جګړې او کړکېچ په حالاتو او اوضاعو کې مورږ د بشر تر حقوقو د افغانستان سلامتیا (د طالبانو د مبارزې مرکزي ټکي) ته زیاته اړتیا لرو. د هېواد په لرلو، د افغانستان په لرلو سره به مورږ هر څه ولرو، خو خدای مه کړه د هغه په نه لرلو سره به له هر څه څخه بې برخې شو.

طالبان د مرکزي حکومت ټینګښت او د ځمکنۍ بشپړتیا ساتنه خپله دنده ګڼي، د همدې ټکي په پام کې نیولو سره ښي پلو ته د هغوی د ښويېدنې، هغو کسانو ته، چې له تجزیې څخه د افغانستان د ژغورنې مبارزې ته لومړۍ درجه اهمیت ورکوي، د زغم وړ ګرځولې دي. په هغو سیمو کې چې اداره یې د طالبانو په لاس کې ده، د خلکو د پرګنو ملاتړ د دې واقعیت ښکارندوی دی، چې خلک د طالبانو د پاڅون د ارتجاعي تمایلاتو په انډول د هغو مثبتو لاسته راوړنو (د ملي خپلواکۍ او ځمکنۍ بشپړتیا ملاتړ، د سولې راوستلو، د تنظیمونو ړنګولو، د مرکزي حکومت جوړولو او نورو) ته زیاته پاملرنه کوي. خلک د طالبانو ښي لاسي او ارتجاعي تمایلات د ټینګو او تېزو احساساتو او ولولو زېږنده ګڼي، چې د نوي ژوند له سختو واقعیتونو او د انقلاب له عمومي ستراتیژۍ سره سمون نه لري او ژر یا لرې به خپل ځای واقعیت ته پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبان چې د کومو ولایتونو اداره په لاس کې لري، د خلکو له بالفعل ملاتړ او هغه ولایتونه، چې د دوی په کنټرول کې نه دي، د خلکو له بالقوه ملاتړ څخه برخمن دي.

له طالبانو سره د خلکو ملګرتیا او په پخواني حکومت پورې د تړلیو قوماندانانو پیوستون، د طالبانو د ښکاره پرمختګ زمینه برابره کړې ده. د طالبانو د راتلونکي بریالیتوب نښې، د افغانستان د اداري یووالي په تامین کې ښکاره کېږي.

له دې سره سره له کومه ځایه چې انقلاب ضد کسان خپل مقاومت ته دوام ورکوي، طالبانو تراوسه پورې د پېژندنې وړ حکومت جوړ کړی نه دی او د افغانستان پر ټوله خاوره یې خپل واک ټینګ کړی نه دی، کېدی شي، داسې وانګېرل شي، چې د طالبانو انقلاب د خپل بریالیتوب په لومړي پړاو کې دی. د طالبانو د انقلاب وروستی بریالیتوب په لاندې لاملونو پورې اړه لري:

ـ د انقلاب له ارزښتونو نه د دفاع لپاره د خلکو د زیات ملاتړ راجلبول. طالبان باید د دې مقصد لپاره لومړی خپلو عقیده یي ارزښتونو ته د نوي ژوند له غوښتنو سره سمون ورکړي او بیا د چارو په اداره کې ټولو خلکو ته د ګډون حق ورکړي.

ـ د ملګرو ملتو د موسسې د ملاتړ راجلبول. طالبان باید د دې مقصد لپاره د خپل فعالیت سوله ییز اړخونه، د ملګرو ملتو د موسسې د سولې له پلان سره همغاړي کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د ټولو ګاونډیو هېوادونو د ملاتړ راجلبول او یو د بل په چارو کې د نه لاسوهنې د غوښتنې له تضمین سره هغو ته د دپلوماتیکې پېژندنې غوښتنلیک وړاندې کول.

ـ له روسانو سره تر جګړې وروسته مسایلو باندې د چلند لپاره د ملي ګټو پر بنسټ د یوې غوڅې تګلارې رامنځته کول.

ـ په افغانستان کې د ملي خاینانو او د جګړې د جنایتکارانو په باب د مجددي او رباني د حکومتونو د بښنې د اعلان لغوه کول، د محاکمې مېز ته د اوسنیو بدمرغه حالاتو د لومړۍ درجې مسوولینو راکشول.

ـ د ملي مسلکي اردو بیا جوړول.

ـ د اضطراري لویې جرګې د جوړولو لپاره د بېړنیو تدبیرونو پیلول.

ـ پوهو کسانو ته د حکومت د چارو واګې سپارل، روڼاندي او بوروکراتان، همدارنګه د طالبانو د اتلولۍ قدرداني او د چارو په اداره کې د هغو د ګډون تضمین، دولتي عالي شورا باید په دولتي تشکیلاتو کې ځای شي. دا شورا به د مشورتي واک لرونکې وي.

ـ د اساسي قانون تدوین او د ټاکنو دایرول.

۴- د طالبانو د رامنځته کېدو منطق: طالبان په حقیقت کې د کابل اسلام ډوله ایتلافي ادارې، چې تر ۱۹۹۲م کال وروسته یې واک ترلاسه کړ، د زور او زورواکۍ پر وړاندې د خلکو عکس العمل ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکابل اداره د تخت او یا تابوت له شعار سره، چې د غلو په ژبه تاوېده، سیاسي ډګر ته داخله شوه، ټولې سیاسي ډلې یې له ځانه لرې کړې او د اهل حل و عقد د اخیستل شوې شورا په واسطه یې د انحصاري واک په توجیه کولو سره، ټولو مخالفینو ته د جګړې اعلان وکړ.

اسلامي حزب (په پیل کې خالص، حکمتیار)، د اسلامي انقلاب حرکت تنظیم، د ملي محاذ تنظیم، دملي نجات تنظیم، د وحدت حزب، ملي اسلامي غورځنګ، د طالبانو غورځنګ او په یوه مانا ټولې هغه ډلې، چې د افغانستان د سیاست په برخه کې پېښې رازېږولای شي، د کابل اداري مخالفت ته راودانګل. دې مخالفت تیت و پرک شکل درلود او د کومې متحدې جبهې په واسطه یې لارښوونه نه کېدله، ځکه نو زور ته په زور ځواب ورکول تر پرله پسې کلونو پورې یوازې د یوې هیلې په توګه پاتې شو.

طالبانو تر یوه حده وکړای شول د کابل د اداري زورواکي، تاخت و تاز تر یوې اندازې پورې مهار کړي او د هغې په کلابندي کولو او وروسته د پایتخت په نیولو سره د افغانستان پر درېیمه برخه خاوره خپله واکمني ټینګه کړي. هغوی په داسې شرایطو کې چې د کابل اداري د سولې ټول پلانونه که کورنۍ سرچینه یې لرله که بهرنۍ رد کړل او د یوه ممثل حکومت لپاره یې د ټاکنو له منلو ډډه وکړه، د افغانستان د خاورې له درېیمې حصې زیاته برخه د توري په زور ونیوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

طالبان د ټولو هغو افغاني ډلو او قومونو لپاره د هيلو سرچينه شوه، چې د کابل اداري د زور واکۍ له منطق او د ځينو جهادي قوماندانانو له خپل سريو او بې باکيو څخه، تر پوزې راغلي وو.

طالبان د افغانستان په سياست کې د زور څرګندولو په ډګر کې، د واک په واسطه د واک لپاره، د پولې د ټاکلو مناسب او طبيعي ځواب ګڼل کېږي.

طالبان د هغو مظلومو خلکو د فريادونو ښکارندوی دي، چې د زور په منطق سره يې د جګړه مارو، د امن دښمنانو، د ولسواکۍ او ټولنيز عدالت مخالفينو د ځپلو او له منځه وړلو لپاره يې د مرګ او ژوند جګړې ته دانګلي دي.

د کابل ادارې، په زوره واک تر لاسه کړی و، د زور په کارونې يې هغه ساته او په زور له صحنې نه وايستل شول.

د کابل اداره په کينه ييز ډول، له باطل څخه د دفاع په ليکه کې ولاړه وه او طالبانو د حق د مدعيانو په توګه د زور په واسطه مغلوبه کړه او بيا پر ټول افغانستان باندې د سولې او امنيت غږ خور شو. يوازې سوله او امنيت ددې امکان برابروي، چې د حق د يو ملاتړي ځواک په جوړولو سره، په هېواد کې د حقوقو دولت د جوړښت لپاره لاره هواره شي.

دريېم- د سياسي ژوند ځانګړنې: له هغو بېلګو څخه، چې د ډلبنديو او سياسي ډلو د جوړښت په اړه مو وړاندې کړې، څرګندېږي چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پر ۶۰مو او ۷۰ مو کلونو په ټولنه کې سیاسي ژوند پر دوو مخالفو؛ کیڼ او ښي لورو تشکل موندلی و. ددې خبرې علت (د مارکسیزم او اسلامي انترناسیونالیزم) پر بنسټ، له بهر سره د کیڼ او ښي ایډیولوژیک او عقیده یي تړون و.

د مارکسیزم د ایډیولوژۍ آرونه او د ((مکتبې اسلام)) عقیده یي ارزښتونه د هغو خپرونو په واسطه، چې له بهر څخه په افغانستان کې خپرېدلې، د ډلو د مفکوره یي او سیاسي تګلوري په ټاکلو کې یې مرسته وکړه. خو په ورو ورو ډول د مارکسیزم د فلسفي ټولیز مفاهیم او د مکتبي اسلام د نړۍ لید معتقدات، د افغاني ټولنې د دودیز قبیله یي ژوند له واقعیتونو سره په چلند کې، په خپلې لومړنۍ مانا پاتې نه شول: مارکسیزم لیننیزم او ماهویزم تر لسو نه پر زیاتو ډلو تقسیم شو او اسلام لږ تر لږه په پینځه لسو فراکسیونونو وویشل شو. ددې ډلو (مارکسیزم او اسلام) تر منځ کړکېچ یوازې د ګړنې (شفاهي) اختلاف تر بریده پاتې نه شو: چین پلوو مارکسیستانو له روس پلوه مارکسیستانو سره پر وسله والو نښتو لاس پورې کړ او د ځینو جهادي تنظیمونو ترمنځ خونړۍ جګړې ونښتې.

ـ په افغانستان کې سیاسي مبارزې تل د سیمه ییزو شخصیتونو په شاوخوا دوام موندلی دی، نه د مدني ژوند د ارزښتونو او د ټولیزو عقیده یي او ارماني آرونو د ګټو د ساتلو او یا د یو ملي شخصیت د دفاع په شاوخوا کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ ایډیولوژیک او د ډیموکراتیک مفاهیم په ډېره کمه کچه (هغه هم د ښاري روڼاندو په وړو کړیو کې) د سیاسي او ټولنیز واک سرچینې ګڼل کېږي. په پرمختللې نړۍ کې ایډیولوژیک او ولسواک ارزښتونه د سیاسي ګوندونو د تشکل محور جوړوي، دا ارزښتونه په افغانستان کې تل د سیمې، قوم، ژبې او مذهب پر قوانینو بدل شوي دي.

ځلورم- د جهادي مشرانو له خوا د جګړه ییزې ستراتیژۍ غوراوی: له افغانستانه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، د تنظیمي حسابونو د تصفیې او سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره جګړه تر خبرو اترو او مفاهمې غوره وګڼل شوه. جګړه دهرې جګړه مارې ډلې لپاره دهغو امتیازاتو د ګټلو سبب کېدله، چې د سولې او خبرو اترو په شرایطو کې د هغو د لاسته راوړلو امکان میسر نه و. مثلاً د اسلامي جمعیت لپاره جګړه پر اکثریت باندې د اقلیت د ارادې د تحمیل وسیله وه. د اسلامي حزب لپاره جګړه د واک د انحصار حربه او د یو تیوکراتیک مستبد حکومت د ټینګښت وسیله ګڼل کېدله. د دوستم او وحدت حزب د ډلو لپاره جګړه له اکثریت سره د ازبکو او شیعه ګانو د قومي او مذهبي اقلیتونو د مساوي حقوقو د لاسته راوړلو اله وه.

د جګړې تر شا ناوړه هیلې او د جګړې د خړوبونې د واحدې سرچینې ګډ علتونه موجود وو. دا واحده سرچینه د بهرنۍ مداخلې لاس دی، چې مختلفې ډلې یې تل پر جګړو اخته ساتلي او د ملت

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکثریت د ارادې پر وړاندې يې د هغوی کينه ژوندۍ ساتلې ده. په افغانستان کې د اکثريت اراده، چې د لويې جرګې او يا ټاکنو په واسطه له ځواک نه عمل ته راځي منطقاً په جګړه کې د ښکېلو تنظيمونو د سياسي ګټو په مخالف لوري کې واقع ده. د اکثريت د ارادې په څرګندېدو سره به، لکه د جمعيت او پرچم د اقليت حکومت، پر اکثريت باندې د خپلې ارادې د تپلو وس پيدا نه کړي او اسلامي حزب به د واک انحصار لپاره په خپلو هڅو کې پاتې راشي.

په همدې ډول به قومي او مذهبي لړکي، په داسې حال کې، چې د اقليتونو له طبيعي حقوقو څخه به برخمن شي، له اکثريت سره د مساوي حقوقو د ګټلو لپاره به، د خپلې دعوې په طرحه کې د ولسواکۍ له ځېونکي منطق سره مخامخ شي.

څه چې مو وويل له هغو څخه په ډاګه کېږي، چې د جګړې پايته رسېدنه د ځينو ډلو د سياسي ژوند له پايته رسېدو او د ځينو د اغېز له کمښت سره سمون خوري. له ټاکنو، لويې جرګې او په يوه مانا له سولې سره د جګړه مارو ډلو دښمني له ځاني دفاع نه پرته بل منطق لرلای نه شي. د مورچل له شا نه د ټاکنو تر حوزې پورې د لارې وهل تر ټولو ستره ستونزه ده، چې جګړه مارې ډلې ورسره مخامخ دي.

د کار ستونزه په دې کې ده چې:

لومړۍ: دا چې د مورچل کسان اکثره نالوستي دي او سياسي شعور نه لري. هغوی په داسې حال کې، چې په رندو سترګو د خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرتابه تر اغېز لاندې راغلي دي، د يو لړ ملي او عمومي هيلو د دفاع لپاره خپلو اک نظر نه لري. د دې ټوپکيانو ځينې هغه اجيران دي، چې د خپلو ځاني ګټو لپاره د دوو ، ان دښمنو ډلو ترمنځ واټن په داسې چټکۍ سره وهي، لکه يو توغندی چې پر ښار ولي.

په هرحال ! د جګړې پلويان، چې په هره کچه وي په دې شرط چې اړوند تنظيم ته ژمن پاتې شي، د مشر لپاره د سولې او جګړې په شرايطو کې ستر غنيمت ګڼل کېږي. په ټوليز ډول هغوی داسې کسان دي، چې له ولسواکۍ د دفاع د عمومي بهير لپاره په درد نه خوري. هغوی د ټاکنو پر وخت يوه کوچنۍ ټولنه جوړوي، چې د خپلو هڅو په واسطه نه شي کولای د مشرانو د لوړتيا غوښتنې هيلې خړوبې کړي.

دويم: مذهبي مشرانو، د مذهبي پلويانو ولولې په داسې شرايطو کې راوپارولې، چې جهاد د دوستانو د مجلس نقل او د دښمنانو د روحياتو د ځپنې وسيله وه. داسې ښکاري، چې د جهاد په پايته رسېدو سره به مذهبي مشران له يو خوا په خپله تنظيمي کړۍ کې، د خپلو پلويانو د ساتنې او له بلې خوا د چوپ اکثريت د نظر د خپلونې لپاره، د ويلو څه ونه لري او نه به د جلب او جذب لپاره څه ځواک ولري. داسې فکر کېږي، چې د مجاهدو قلموالو د لوړو ژورو خبرو تر اغېز لاندې به يې ځينې پلويان له چوپ اکثريت سره همغږي شي او خپلې رايې به د هغو کانديدانو په صندوقونو کې، چې د ملي او عمومي ګټو دفاع کوي، واچوي. مشران يې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې برخه کې بدګومانه کېږي او هغوی د سولې او روغې پر وړاندې مخالفت ته هڅوي.

دریېم: د مذهبي مشرانو زیات شمېر د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونو زېږنده دي. د دې مشرانو سیاسي پوځي فعالیت د مقاومت په بهیر او تر هغه وروسته د بهرنیو ځواکونو په مرسته خړوبېده او لاربښوونه یې کېدله. د سولې شرایط د دې ډلو لپاره ځکه د مړینې مانا لري، چې د بهر له سیاسي، پوځي، پولي او مالي ملاتړ څخه بې برخې کېږي. پرته له دې چې له مشروعو او قانوني (کورنۍ سرچینې، د ګډون ونډې، د غړیتوب ونډې او نورو) لارو د دې مرستو د جبران ډاډ یې په لاس کې وي.

څلورم: د موسسو او ډلو په سطحه، هم د سیاسي اقلیتونو او هم د ملت په کچه د قومي لړکیو له خوا د انتخاباتو د نتیجو نه منل د سولې د بهیر د سیاسي مبارزې نورې ستونزې دي. هغه اساسي پوښتنه، چې د ځواب پیدا کولو لپاره ورته ډېره ځیرتیا په کار ده دا ده چې: ایا لړکي د یو اقلیت په توګه د خپلو قانوني حقوقو په ساتلو سره خپل ځان د اکثریت ارادې ته د درناوي ملزم ګڼي؟ مثلاً کله که انتخابي پارلمان پرېکړه وکړي، چې وسلوالې ډلې دې په درېو میاشتو کې خپلې وسلې دولتي مقاماتو ته تسلیم کړي، داسې پرېکړه چې د اکثریت د ارادې څرګندویه ده، ایا د پلي کېدو ضمانت به ولري؟ هر کله که د افغانستان سني مذهب اکثریت په پارلمان کې د خپلو استازو په واسط پرېکړه وکړي، چې یوازې دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

حنفي مذهب په محکمو او قضاوو کې رسمیت ولري، ایا د اقلیت شیعه مذهب ډلې به خپل ځان ددې پرېکړې په درناوي ملزمې وګڼي؟ په همدې ډول په لسګونو نورې پوښتنې راولاړېدی شي.
هغه څه چې څرګند دي دادي، چې د ډیموکراسۍ سیستم په ورو او پرله پسې پلي کېدو کې، د سیاسي زده کړې او تربیې په لاسته راوړلو سره، د اکثریت او اقلیت مقوله د درک او زغم وړ ده. په خواشینۍ سره زموږ ټولنه د خپل سیاسي بلوغ هغه حد ته نه ده رسېدلې، چې د خپلې سلامتیا او بشپړتیا لپاره، په شعوري توګه د سیاسي ډیموکراسۍ ارزښتونه ومني، سربېره پر دې د جګړې او کړکېچ په دوو لسیزو کې په تنظیمي کړیو کې د زورواکۍ او حکم عادت ډېره زیاته وده کړې ده. یوازې د خلکو نماینده او د قوي امنیتي ځواک لرونکی یو مرکزي دولت به ددې ځواک ولري، چې د اکثریت د پرېکړو پلي کېدل تضمین کړي.
ټوپکوال مجاهدین خپل ځانګړي سیاسي و حقوقي کلتور لري. دا کلتور د لویدیزې نړۍ د سیاسي ماشین د محصول په پلمه د ولسواکۍ او ملي واکمنۍ له حق سره مخالف دی:
ـ ولسواکي د مکتبي اسلام په تعبیر له دې کبله، چې له اهل حل و عقد شورا څخه واک اخلي او خلکو ته یې سپاري، د اسلام له موازینو (هغه ډول چې اخوانیت یې تعبیروي) سره اختلاف لري. پر دې انګېرنو باندې په داسې شرایطو کې ټینګار کېده، چې ډېر اسلامي هېوادونه د حل و عقد شورا له نامه سره اشنا نه وو او رژیمونه یې د ولسواکۍ د آرونو له مخې جوړ کړي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د بنسټپالو پـه نظـر، د ملي واکمنۍ حق پـه يـوه بـې سـرحده خيالي نړۍ کې د اسلامي امت له ايډيال تحقق سره سمون نه خوري. دا نړۍ په جهاد ودانېږي او د کفر او الحاد نړۍ، خپل لاسونه هغـه ته د تسليمۍ د نښو په توګه پورته کوي... !

له پورتنيو ځرګندونو څخه په ډاګه کېږي، چې اکثـرو تنظيمي مشرانو ته هره وسيله، چې د سولې د راوستلو سبب شي، کـه هغـه ديو تشکيل (لويې جرګې) په بڼه وي او يا د يـو سياسي شخصيت (پاچا) په څېره کې، له دې کبله د تاييد وړ نه ده، چې پـر ملي ګټو باندې ټينګار د هغو تنظيمونو ګټو ته، چې په جګړه کې يې روزنـه او پالنه شوې، په ټينګه زيان رسوي.

داسې ښکاري، چې د جګړه مارو ډلو غـچ اخيسـتونکو ولولـو د کاناليزه کولو لپـاره، يـو لـه قهـر نـه ډک او بـل سـوله ييـز الترناتيف شته، چې يو د بل بشپړوونکي دي.

يو: د سولې په پروسه کې د ملګرو ملتو د سوله ساتونکو فعالـه برخه اخيستنه. سره له دې چې د نړۍ په ځينو کړکېچنو سيمو کې د سولې لپـاره د ملګرو ملتـو پـوځي مداخلې بشـپړ بريـاليتوبونـه نـه درلودل، خو په ځينو برخو کې بري تـه نـږدې دي او پـه ځينـو قضـيو کې يې سوله ټينګه کړې ده. د افغانسـتان د قضـيې پـه اړه يـوازېنۍ ستونزه، چې موجوده ده، هغـه داده، چې لـه هېـواد څخـه د شـوروي ځواکونـو تـرو تلـو او د کمونيسـتي امپراتـورۍ تـر ړنګېـدنې وروسته، د افغانستان قضيه د ملګرو ملتو د امنيت شورا د اجنډا په حاشيه کې راغله او ګومان نه کېږي، چې لويديز هېوادونه، مثلاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپلې اردو د یو غړي، چې په افغانستان کې به د سولې په ځواک کې شامل وي، د پوزې د وینې کېدلو د لیدو زغم ولري.

دوه: د ملګرو ملتونو په مرسته د افغانستان په سیاست کې د ټولو اغېزمنو ډلو او اشخاصو په ګډون، د یوې اضطراري لویې جرګې جوړول. که چېرې دا جرګه د جګړه مارو ډلو، ټولو سیاسي تنظیمونو او ټولو قومي، مذهبي او ملي شخصیتونو په رښتیني ګډون سره جوړه شي، د سولې ساتنې په کار کې به له ستر اخلاقي او مانیز اغېز څخه برخمنه وي.

د ۱۹۹۴م کال په لومړیو کې د دا سې یوې جرګې د لرلید اغېز په افغانستان کې د سولې کورني او بهرني دښمنان ووېرول:

د اضطراري لویې جرګې د جوړېدو له اوازو سره سم، د دې لپاره چې دا نوښت پایلې ته ونه رسېږي، دلته او هلته ظاهراً د جګړې د ختمولو، خو په واقعیت کې د سولې پر طرحې د برید لپاره، یو لړ تشبثات پیل شول. د هجرت په خپرونو کې د نشر شوي خبر له مخې:

ـ د مارچ میاشتې پر وروستیو د اسلامي هېوادونو یو شمېر پوهانو (!) په پاکستان کې د ازادو قبایلو په یوه سیمه کې، د افغانستان له جهادي مشرانو سره غونډه وکړه او تر خبرو اترو وروسته د مولوي خالص په مشرۍ یو هئیت کابل، چاراسیاب او مزارشریف ته سفرونه وکړل او له دښمنو خواوو سره یې د نظر تبادله وکړه.

ـ د اپریل پر میاشت د قوماندانانو یو هئیت د اوربند د یو تړون لپاره، په اوسنۍ جګړه کې له ټولو اخته غاړو سره لیده کاته وکړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ پر مـی میاشـت پـه غزنـي ولایـت کـې د نـږدې شـلو ولایتونـو د استازو پـه ګـډون، د جنوب لویـدیځ د سـولې هئیـت د یـوې اوونـۍ غونډې په ترڅ کې، دجګړې د غندلو پـه برخـه کې یـو پرېکړه لیک صادر کړ.

ـ د مـی میاشـتې پـه لومړیـو کـې د پاکسـتان، ایـران او سـعودي عربسـتان هېوادونـو، پـه سـعودي عربسـتان کـې د سـولې پـه یـوې غونډې کې د ګډون لپاره د مجاهدینو استازو ته بلنه ورکړه. د ملګرو ملتونو تر څارنې لاندې د سولې د یوې رښتیني جبهې په منځ کې، د درز د پیدا کولو په موخه، په دې غونډه کې د ګډون لپـاره د پخواني پاچا استازي ته هم بلنه ورکړل شوه.

د محمـود مسـتیري پـه مشـرۍ د ملګـرو ملتـو د سـولې هئیـت د تشبثاتو د خنثا کولو لپاره په ټینګه هڅې پیل شوې. د دې هڅو ګډه وجه پـه دې کې وه، چې افغاني وسلوالو ډلو د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونـو پـه مرسـته د سولې لـه هر نوښت سره، چې پـه هغـه کې د افغانسـتان چـوپ اکثریـت د خپلـو ارمـانونو د ځلـونې امکـان پیـدا کړي، په مخالفت کې واحده جبهـه جوړه کړې وه. د وسلوالو ډلـو او لاسـوهونکو بهرنیـو هېوادونـو لـه خـوا د سـولې د ټینګښـت لپـاره د چلوټې جوړول، په شعوري ډول په داسې شرایطو کې ترسره کېږي، چې پر تېر وخت په راولپنډۍ، اسلام اباد، پېښور، جلال اباد او مکه مکرمه کې دې ته ورته هڅې، د جګړې د پایته رسولو پـه لار کې هېڅ ډول عملي نتیجې تـه نه دي رسېدلي. هغو کسـانو، چې دا ډول جالونه یې غوړولي، پر دې ښه پوهېدل؛ هغـه امتیـازات یې، چې پـه جګړه کې یې ترلاسه کړي، پـه سوله کې به یې له لاسه ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درییم څپرکی

قهر او روغه

الف- د قهر او زور کارول: افغانستان د داسې قبیله یي ټولنې لرونکی دی، چې د هغې پر سیاسي ژوند واکمن قوانین دودیز او قومي خصلت لري. په دې ټولنه کې د قهر او زور کارول تل د سیاسي ژوند مسلط توکي دي. د هېواد په معاصر تاریخ کې د بېلګې په ډول ۱۹مه پېړۍ د قهر او غوصې له پېښو څخه ډکه ده، چې د هغې په بهیر کې د دولت د واک نیول د کورنیو او قبیله یي دښمنیو (رقابتونو) د منځ ټکی ګڼل کېده.

په افغاني ټولنه کې د قهرجنې روحیې په زېږېدو او ځواکمنۍ کې مختلفو لاملونو ونډه لرلې ده. له دې جملې نه د جغرافیایي، ټولنیز او سیاسي عواملو سپړل ډېر مهم دي:

یو- جغرافیایي لامل:

۱- جیوپولټیک لامل: افغانستان د هندوستان د افسانه یي هېواد د دروازې په توګه تل د تاریخ د فاتحینو او نړۍ نیونکو د پاملرنې مرکزي ټکی و. دې موقعیت زموږ هېواد د سترو بریدونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او يرغلونو له خطر سره مخامخ کړي، چې د هغو په ترڅ کې خلکو د خپل ځان د دفاع لپاره قهر ته په قهر ځواب ويلی دی.

د تاريخ په بهير کې د افغانستان پر خاوره د بهرنيو بريدونه او يرغلونه ډېر زيات دي، چې په پای کې دوی ته د ژوند او ځاني دفاع لپاره د قهر څرګندول پر يو نه انکارېدونکي اصل بدل شوی دی.

۲- فزيکي لامل: افغانستان يو غرنی هېواد دی. د ډېرو ټولنپوهانو په اند هغه خلک، چې په سختو او لوړو جغرافيايي او فزيکي شرايطو کې ژوند کوي، د ژوند د تامين لپاره ناچار دي، د طبيعت له قهرجنو ځواکونو سره مجادله وکړي. دا مبارزه د هغو خنډونو د لرې کولو لپاره، چې د يوې موخې د پلي کېدو په لاره کې پراته دي، د زور پر کاروني باندې باور پيدا کول، د سړي تحت الشعور ته ننباسي او ورو ورو هغه د ټولنيز ژوند په يوه ډول اړوي. که څېړې د ټولنيز قهر په توليد کې د جغرافيايي لامل رول (هم جيوپولټيکي او هم فزيکي) د مدني ژوند (د ښوونې او روزنې بشپړونه، د ولسواکۍ عامېدنه او د سياسي شعور او چتيا) د شرايطو د پرمختيا په واسطه له منځه لاړ نه شي، نو کمزوری خو به ضرور شي. افغانستان د پرله پسې پېړيو په بهير کې د (۲۰) مې پېړۍ د تمدن د نعمت له لاسته راوړلو بې برخې شوی دی، ځکه نو زموږ هېواد کې مدرن او مدني عامل ډېر کم او نامحسوس قهر لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه- ټولنيز لامل: افغان قبايلو ته زور او قهر مختلفې مانا وې لري. پښتانه قبايل ((ټوپک)) ناموس او يا لږ تر لږه له ناموس نه د دفاع وسيله (د هغه په پراخه مانا چې د کورنۍ او ملي ژوند د ارزښتونو ساتنه په کې راځي) ګڼي او د زوی زېږېدنه د ((ټوپک)) په ډالۍ سره نمانځي. ټوپک يانې د زور وسيله، د مشرۍ کيلي او په خپل زړه د ټولنيزو شخړو حل.

په افغانستان کې يو ځل د سلطنت پر وخت د فرانسه يي ((لوموند)) ورځپاڼې خبريال له محمد ظاهر شاه سره مرکه کړې وه. فرانسه يي ژورناليست د خپلې دې مرکې په يوه برخه کې د وزلوبې (بزکشۍ) په تشويق کې د شاه د انګېزې په اړه داسې ليکلي وو: ((دا لوبه چې زموږ په ذهن کې د چنګيزيانو د قساوت او بدويت ياد ژوندی ساتي، په داسې حال کې، چې د افغانستان په ګاونډ يو هېوادو (د شوروي ازبکستان او ترکمنستان) کې پرېښودل شوې ده، له دې کبله يې د شاه له خوا ملاتړ کېږي، چې د خلکو له قهر او غوصې نه ډکې ولولې په يوه ګرموونکي او سوله ييز ځای کې سره راټولې شي، له دې پرته به سلطنت له بې ثباتۍ سره مخامخ شي)).

دا چې د فرانسه يي خبريال نظر به تر کومه بريده د وخت د سلطنت د سياست ځرګندوی و، موږ ورسره کار نه لرو، رښتيا خبره داده، چې افغاني ازبک او ترکمن قبايلو د ((ټوپک)) پر ځای د قهر د ځرګندولو لپاره وزلوبه، چې د قهر او قوت له ځرګندولو نه ډکه لوبه ده، ټاکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنيز ژوند کې د قهر څرګندول، په شعر، ادبياتو او هنر کې هم منعکس شوي دي: د فردوسي اثار (په شاهنامه کې د رستم او سهراب داستان) او د خوشال ختک اثار له رزمي شعرونو ډک دي: خوشال خان وايي:

د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګيالی د زمانې خوشال ختک يم

ملالۍ د ميوند په جګړه کې د دې لنډۍ په ويلو سره، چې د وطن د مينې روح په کې ځپې وهي، غازيان او مجاهدين يې پر دښمن باندې بريد ته وهڅول:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدايږو لاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه

هغه وخت، چې د دې اثر ليکوال د استقلال ليسې زده کوونکی و ((د ښوونکي ورځ)) په شاندارو مراسمو سره لمانځل کېدله. د هغه کمپ په مخامخ دروازه کې، چې مېلمنو به د هغه مخې ته محفل جوړاوه، دا بيت په يوه اوږده ټوټه کې په ځلاند او مشقي ليک ليکل شوی و:

دست مشاطه به رخسار عروسان نکند
انچه بر چهره تو سيلی استاد کند

ملي اتڼ د سپورټ، رزمي حرکتونو او جګړه ييز تمرينونو تر ټولو ښه بېلګه ګڼل کېږي. اريانا دايرة المعارف په دې باب ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((اتڼ د افغانانو یو ډېر لرغونی ملي ورزش دی، چې له ۱۱۰۰کلونو راپه دېخوا د مختلفو وختونو په ادبیاتو کې منعکس شوی دی.))

هماغه ډول چې نارینه د اتڼ لپاره سندرې او نارې (ولسي سندرې، چې په لوړ غږ ویل کېږي) لري، ښځې او پېغلې هم په ښکلو سندرو او نارو سره اتڼ کوي.

په اتڼ کې د بدن د ټولو غړو د ښېرازۍ لپاره ټول جنګي او رزمي حرکتونه ترسره کېږي. په اتڼ کې هغه پاروونکې نارې، چې د جګړې، برید او یرغل پر وخت د دښمن د ماتې، ډار او د خپل ځواک د څرګندونې لپاره، له خولې څخه راوځي، شاملې دي.

د اتڼ په بهیر کې د جګړې او تېښتې تمثیلوونکي حرکتونه په اسانۍ سره څرګندېږي. پرمختګونه، شاتګ، پر دښمن باندې برید، د دښمن د برید دفع، په اتڼ کې په موزونو حرکتونو سره افاده کېږي.

خېزونه، پورته کېدنه او د اتڼ په پای کې تونداو چټک حرکتونه، پر دښمن باندې د برید او یرغل څرګندوی دي. تر هغه وخت پورې، چې تن په تن جګړه دود وه او توره اصلي وسله ګڼل کېدله، افغاني ځوانانو له تورې او یا چوړکۍ سره اتڼ اجرا کاوه. د هېواد په ځینو سیمو کې اوس هم د اتڼ د اجرا پر وخت له چوړکیو نه کار اخلي. په هغو جګړو کې چې افغاني ټولنه ورسره مخ وه، په ورو ورو ډول ټوپک د تورې او چوړکۍ ځای ونیو. هغه وخت نو د اتڼ د اجرا پر وخت د ټوپک کارول دود شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په ځينو سيمو کې داسې دود و، چې د ((ورا)) په نوم د زوم کورنۍ چې د ناوې د پلار له کوره د ناوې د بيولو لپاره تلله بايد وسلوال وای. هغوی د ناوې په کلي کې، په جګړه کې د توري وهلو، نېزې او هدف ويشتلو د ازمېښتونو له لارې خپل استعداد په زبات رساوه. يوازې په دې ازمېښتونو کې د برياليتوب تر ګټلو وروسته يې د ناوې د بيولو حق ترلاسه کاوه.

سربېره پر دې د افغانستان په ځينو سيمو کې د واده او نکاح د حاصلولو لپاره، زوم د دې ډول جګړه ييزو ازمېښتونو له تېرولو سره مخامخېده: د لرګيو څو خادې يې په ټينګه يوه له بلې سره تړلې چې اوږدوالی يې ۲۰ ګزه شي. د تړليو خادو په يوه نرۍ برخه کې يې يو چرګ تاړه، چې ((دار)) نومېده، د جلۍ غوښتونکي دنده لرله، چې پر اس سور شي، د چرګ وزر خپل هدف وټاکي او هغه جګ کړي. تر هغه وخته، چې د لرګي له پاسه د چرګ وزر په رپېدو و، ناوې اجازه نه لرله، چې د مېړه کور ته لاړه شي.

د هېواد په ځينو نورو کليو کې يې د چرګې هګۍ پر ځمکه ايښودله چې پر اس سپور سړی، چې په واقعيت کې راتلونکی زوم و، خپل ځان ټيټ او هغه پورته کړي.

په ځينو سيمو کې به يې له يو نه تر دربو پورې د لرګيو مېوږې پر ځمکه ټکوهل او سپور سړي ياني راتلونکي زوم ته يې دنده سپارله، چې دا ميوږې د اس د ځغاستې پر وخت د نېزې په واسطه له ځمکې وباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځینو نورو کلیو کې یې د اوبو پر سر ورېښمین دسمال اچوه او جلۍ غوښتونکي سپور سړي بیا دا دسمال پر توري دوه ځایه کاوه.

له پورتنیو خبرو څخه داسې څرګندېږي، چې په افغانستان کې د کورنۍ جوړونې لپاره لومړنۍ هڅه، له هغو ازمېښتونو سره یوځای وه، چې د ناموس په توګه د کورنۍ دفاع لپاره د نارینه جګړه ییز ځواک ثابتوي.

البته د کورنۍ ناموس دفاع، د ټولنې او هېواد د ناموس دفاع لومړنی ګام ګڼل کېږي، چې نارینه د کورنۍ د جوړېدو له لومړیو ورځو نه هغو ته ژمنه کوي.

په زده کړې، تفریحي لوبو (وزلوبه، غشي ویشتل، اتڼ، پهلوانۍ) ، د کورنۍ په جوړښت، د ټولنیزو شخړو په حل او په پای کې د سیاسي واک ترلاسه کولو کې د زور څرګندول، د افغاني ټولنې طبیعت دی. دې حالت شخصیتونه روزلي دي. دا قهر په ډېرو برخو کې له مېړانې او زغم سره یو ځای و او د خپلواکۍ، د حق او عدالت د دفاع په لار کې ورڅخه ګټه پورته شوې ده.

د خراسان عیاران، د کندهار پایلوچان او د کابل کاکه ګان، نه ماتېدونکي سیمه ییز پهلوانان وو، دا پهلوانان، لکه د خوشال خټک په شان د هېواد د ناموس دفاع لپاره د همت ملا تړي او هېواد د یوې امپراتورۍ پر مرکز بدلوي.

د افـغـان پـه ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زمانې خوشال خټک یم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا به نو افغانستان د ژبې، فرهنګ او ټاکلي دین د صادرولو پر سرچینې بدلېده.

د افغانستان تاریخ په ۱۸مې، ۱۹مې او ۲۰مې پېړۍ کې د ګاونډیو هېوادونو د تاریخ په انډول د زیاتو خونړیو پېښو مرکز و، چې د هغه په بهیر کې زیات واکمن د سیاسي رقیبانو په واسطه معیوب او یا وژل شوي دي. د بهرنیو یرغلګرو پر ضد جهاد، کورنۍ جګړې او نور، چې له یوه پښت نه بل ته یې قهر و کینه او غچ اخیستل لېږدولي دي، د افغانستان تاریخ ته یې داسې خوځون او تحرک ورکړی دی، چې بېلګه یې لږ تر لږه په ګاونډیو هېوادو کې لیدل شوې نه ده.

درې- سیاسي لامل: د تاریخ په اوږدو کې د افغاني ټولنې په جوړښت کې د ګډو قومونو او قبایلو ترمنځ د سیاسي واک د لاسته راوړلو لپاره پټه او ښکاره مبارزه موجوده وه. دې مبارزې کله کله قومونه د یو بل پر وړاندې د دښمنۍ، غچ اخیستنې او قهر په مورچه کې کېنولي او سیاسي او ټولنیز ثبات یې له منځه وړی دی.

د ۲۰ مې پېړۍ په اوږدو کې د سیاسي واک د ترلاسه کولو لپاره د نویو رقیبانو د څرګندېدو وېرې، د افغانستان پاچایان او چارواکي تقریباً د مشروطیت او ولسواکۍ له ټولو غورځنګونو او سیاسي ډلبندیو سره مخالف کړي وو. تاریخ ته مخ اړوو:

پر **۱۹۰۳**م کال د امیر حبیب الله خان د سلطنت پر وخت د لومړي مشروطیت غورځنګ (پټه ملي ټولنه) په شاهي مدرسه کې جوړ شو. دې غورځنګ پر **۱۹۰۵**م کال د عبدالروف کندهاري په مدیریت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سراج الاخبار په نوم د يوې جريدې د خپرېدو اجازه ترلاسه کړه. ددې جريدې لومړۍ ګڼه پر ۱۹۰۲م کال په ۳۲مخونو کې له چاپه راووته او بيا يې د چاپ اجازه ترلاسه نه کړه. که څه هم امير يې د اساسي قانون د جوړېدو له لارې خلکو ته د سياسي خپلواکيو ورکولو ته رابالـه، خو غورځنګ په پټه خپلو فعاليتونو ته دوام ورکړ. د امير په واسطه، د هغوی استبدادي ضد فعاليتونه کشف شول او د ټولنې ۴۳ تنه غړي اعدام او يا زنداني شول. امير وروسته وويل: ((ما د دې ټولنې د نورو غړو له نيونې او سزا ورکولو څخه ډډه وکړه که نه نړۍ به په وينو لړل شوې وه.))[1]

د دويم مشروطيت غورځنګ پر ۱۹۱۱م کال جوړ شو. د يوه مشروطه غوښتونکي او ملتپال محمود طرزي په مديريت، د سراج الاخبار جريدې خپرېدل له سره پيل شول. دا غورځنګ د امير د وژنې په دليل، د خپل يو غړي (عبدالرحمن لودين) د ناکامې هڅې له کبله د لومړي مشروطيت پر برخليک اخته او تار په تار شو. محمد نادرشاه په داسې شرايطو کې واک ترلاسه کړ، چې د حبيب الله کلکاني (د سقاو زوی) له حکومت څخه راپيدا شويو شرارتونو او ګډوډيو د ټول افغانستان خلک خواشيني کړي وو. نادرشاه د مرکزي حکومت د ټينګښت په نيت د زور په واسطه ټول مخالف سياسي شخصيتونه او ډلې وځپل.

---

[1] عبدالحی حبيبي، د افغانستان لنډ تاريخ، ۱۹۸۹م کال، خپرندوی، د افغانستان د مهاجرينو سازمان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهر شاه د سلطنت په لومړۍ لسیزه کې، یانې هغه وخت، چې هاشم خان د وخت صدراعظم و، د صدارت محبس او د کابل د دهمزنګ زندان له سیاسي زندانیانو ډک و.

له ۱۹۴۷م کال څخه تر ۱۹۵۲م کال پورې (د شاه محمود خان صدارت پر وخت) سیاسي ژوند نوې ساه واخیسته. پر ۱۹۴۷م کال په کندهار کې د ویښ زلمیانو ګوند جوړ شو او پر ۱۹۵۹م کال د هغه کاندیدانو د شورا د اوومې دورې په ټاکنو کې ګډون وکړ. پر ۱۹۵۰م کال د مطبوعاتو قانون تصویب شو. شخصي جریدو ونه کړای شول د مطبوعاتو په قانون کې له مطرح ازادۍ نه په احتیاط او نرمۍ سره کار واخلي. پر دولت باندې ډېرې زیاتې نیوکې، چې ځینې وخت یې تجربه یې اړخ هم درلود، د واکمنې ډلې د قهر او غوسې سبب شوې او د ۱۹۵۱م کال پر وروستیو یې د نوموړو جریدو د خپرېدو مخنیوی وکړ. پر ۱۹۵۲م کال د اتمې دورې لپاره ټاکنې پیل شوې. تر رایو ورکولو وروسته پر حکومت باندې په ټاکنو کې د لاسوهنې تور ولګېد او د سیاسي ډلو له خوا د دولتي ضد مظاهرو له لارې ټینګ غبرګون ښکاره شو، چې د هغه په بهیر کې زیات شمېر سیاسي شخصیتونه زنداني شول. پنځوسمو کلونو د سردار محمد داود له صدارت سره سمون درلود. د نوموړي حکومت د استبداد او اختناق سیاست، هېڅ شخصیت او سیاسي ډلې ته د فعالیت مجال ور نه کړ.

شپېتم کلونه د ولسواکۍ د ازمېښت لنډه مرحله ده. د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون هغو عقدو ته چې د منځنیو پېړیو د استبداد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلقیت په بهیر کې راټولې شوې وې، په یو واریز ډول د څرګندتیا زمینه برابره کړه. شخصي جریدو (کاروان، افغان ملت، ګهیځ، خلق، پرچم، شعله جاوید، روزګار او نورو) ته د خپرېدو زمینه برابره شوه. د دې خپرونو په شاوخوا کې مختلفو سیاسي ګوندونو پر جوړېدو پیل وکړ. د ټولنیزو عقدو پر ناروغیو باندې ککړو څرګندونو د افغاني ټولنې سیاسي ژوند کیڼ او ښي پلو ته بوته. کیڼو او ښیو بهرنیو لېوالتیاوو، چې د کمونیستي او اسلامي انترناسیونالیزم له ایډیالوژیکي تومنې سره یې غوټه پیدا کړې وه، په شپېتمو میلادي کلونو کې یې د هېواد سیاسي پېښې له ځینو خونړیو ټکرونو سره مخامخ کړې. سوله ییزې سیاسي مبارزې، ټاکنو او پارلمنتاریزم ونه کړای شول، زموږ د سیاسي ژوند د تګلورې په ټاکلو کې ثابت رول ولوبوي، په ځانګړي ډول دا چې د خلکو ډیموکراتیک ګوند له خپلواکۍ نه د ګټې اخیستنې طرز، د خپلواکۍ پر ضد وکاراوه. د قهر او غوسې کرغېړنو څېرو د ولسواکۍ او خپلواکۍ د ښکلي خو لړزېدونکي ماسک تر شا افغان ټولنه بېرته د خپل سیاسي ژوند هغه طبیعي بنسټ (زور) راګرځېدو ته رابلله، قهر ته په قهر ځواب ورکړ شو. پر ۱۹۷۳م کال سردار محمد داود د یوې پوځي کودتا په ناوړه ازمېښت سره ولسواکۍ او ټاکنې له منځه یوړې. د پوځي کودتا له لارې د سیاسي واک د نیونې لپاره لاره هواره شوه. سردار محمد داود هغه پارلمنټاریزم، چې له هغه څخه د افغانستان د ولسواکۍ غورځنګ د سیاسي تاریخ په اوږدو کې، له وروستیو هڅو وکو پرته نور څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې نه وو، خاورو کې ښخ کړ او د جمهوري رياست په نږدې پينځو کلونو کې يې (د پارلمان په غياب کې) د جمهوريت د مرکزي کمېټې د تقنيني فرمانونو د صادرولو له لارې حکومت وکړ. د داود خان د وخت د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون د تطبيق مجال پيدا نه کړ. د ۱۹۷۸م کال د اپريل د کمونيستي کودتا غميزه د نوي قهر او زور ازمويلو پيلامه شوه. د محمد داود د کودتا له پيله، افغانستان ته د شوروي لښکرو د راتګ تر لومړي کال پورې، د نږدې اوو کلونو په بهير کې شپږ دولت رئيسان يا صدراعظمان وژل شوي دي. پر همدې وخت لږ تر لږه څلور ناکامې کودتاوې کشف او په سلګونو تنه عاملين يې ځپل شوي دي.

په افغانستان کې له ۱۹۲۱م کال (د لومړني ليکلي اساسي قانون له تدوين) څخه تر ۱۹۷۸م کال (د ثور غميزې تر رامنځته کېدو) پورې د نږدې ۵۷ کلونو په واټن کې، څلور اساسي قانونونه جوړ شوي دي. د هر يوه د انفاذ عمر نږدې څوارلس کاله کېږي. د همدې وخت په بهير کې لس صدراعظمان د لسو حکومتونو په راس کې راغلي دي. په همدې زماني واټن کې د مطلقه سلطنت، مشروطه رژيمونه، لېبرال جمهوري او ديموکراتيک جمهوريت نظامونه ننداري ته وړاندې شوي دي. که يادو پېښو ته پام وکړو، نو د هېواد د سياسي او ټولنيزي اوضاع د ثبات د نشتوالي او د سياسي پېښو په حل کې له زور نه د کار اخيستنې څرګندويي کوي.

تر ۱۹۹۲م کال وروسته په کابل کې اسلام دولـه ايتلافي اداره منځته راغله. دا اداره له همغه پيله د مخالفينو، چې کله کله به په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل منځ کې جنګېدل، د توغندیو او بمونو تر ګوزارونو لاندې راغلې.تر (۳۰۰۰۰) تنو څخه زیات مړي او په لسګونو زره ټپیان چې تقریباً ټول ملکي کسان وو، دا د کابل په اصطلاح اسلامي اداري څلور کلن بېلانس دی. دې ادارې، چې دعوه یې کوله د مسلمانو پرګنو له منځه را پورته شوې ده. عملاً د خلکو پر خونړي دښمن بدله شوې وه او د ژوند یوه ورځ یې، چې زیاتېدله ډېر نور انسانان یې له ژوند نه بې برخې کول.

له پورتنیو یادونو څخه څرګندېږي، چې په افغانستان کې اوس هم د قانون د احکامو د رعایت لپاره چاره او ټوپک د سوله ییزې مبارزې ځای نیسي

مبارزې بڼه خپله کړې نه ده.

ب- د ولسواکۍ (لویې جرګې، اساسي قانون) د اصولو رعایت: په داسې حال کې، چې زور او قهر د افغاني ټولنې طبیعي دود او مسلط توکي دي، پر قبیله یي ډیموکراتیکو دودونو ډېره لګول، په ټولنیز ژوند کې تر استثنا څخه یو څه زیات رول لري او د یو سوله ییز تعامل په توګه یې د ټولنیزو او سیاسي شخړو د حل او یا لږ تر لږه د کمونې لپاره، د تاریخ په بهیر کې خپله لار پرانیستې ده: قومي جرګو د ټولنیز ژوند په روغ ساتلو کې وقایه یي (د ټولنیز کړکېچ مخنیوی) او یا معالجه یي (د ټولنیزو شخړو له منځه وړل) رول لرلی دی.

له سیمه ییزو قومي جرګو څخه د ژوند د ډیموکراتیکې نښې په توګه، زیاتره پښتنو قومونو او قبایلو ګټه اخیستې ده، ځکه نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ټولنې د جوړښت د جوړوونکو نورو قومونو په ټولنيز ژوند کې يې رول کمزوری دی. په داسې حال کې، چې لويه جرګه د افغاني ولسواکۍ بله پديده د ملي پولو په ټولو برخو کې عمومي اغېز لري.

د افغان ملت په سياسي ټولنيز ژوند کې د لويې جرګې اغېز په لاندې برخو کې ډېر څرګند دی:

ـ د ملي يووالي، سولې او ټولنيز ثبات تامينول.

ـ د اساسي قانون او قانون په چوکاټ کې د ملي ژوند تنظيمول.

ـ د افغاني ټولنې په جوړښت کې د ټولو شاملو قومونو او قبايلو ترمنځ د ملي مسايلو د حل لپاره، د خبرو اترو او د نظر د تبادلې لپاره د زمينې برابرول.

ـ واکمنو ته د ټولنيز ځواک په ورکولو سره، د هغوی د پرېکړو د پلي کولو تضمينول.

ـ له يوه لاس نه بل ته د سياسي واک سوله ييز لېږد.

(د يادونې وړ ده چې په ۱۸مه پېړۍ کې د افغانستان د نوي دولت تر څرګندېدو وروسته، د لويو جرګو د جوړېدو نوښت او په هغو کې د بحث وړ موضوعګانو د طرحې واک زياتره د پاچايانو او چارواکو په لاس کې و).

د سياسي ولسواکۍ نوي آرونه (د ګوندونو جوړېدل، د وينا ازادي، د مطبوعاتو ازادي، عقيده يي ازادي او د انتخاباتو ازادي) په افغاني ټولنه کې د اساسي قوانينو د منځته راتلو پر بنسټ ژورې ريښې نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي ځل لپاره پر ۱۹۲۱م کال اعلیحضرت امان الله خان هڅه وکړه د لومړني ليکلي اساسي قانون په اوډنې (تدوين) سره د پارلماني ولسواکۍ بنسټ کېږدي.

امان الله خان له خپلو ټولو لېبرال ډيموکراتيکو ارمانونو سره، د کينې له مخې د حبيب الله (د سقاو زوی) د اړو دوړ په واسطه له منځه يووړل شو. ځکه نو له دې ازمېښته د ولسواکۍ د ژورو ملو د وسيلې په نوم، څه شی د افغاني ټولنې په نصيب نه شول.

سره له دې چې د ۱۹۳۱م کال د اساسي قانون په درشل کې نادرشاه ترور شو، خو بيا هم تر مخکني اساسي قانون او وروستيو اساسي قوانينو څخه د دې قانون د تطبيق زمينه زياته وه او ۳۵ کاله يې د قانون په واسطه د هېواد د ادارې دوام تضمين کړ. د ۱۹۳۱م کال اساسي قانون د وراثت د آر (اصل) له مخې، د سلطنتي واک د سوله ييز لېږد بنسټ شو.

د پارلمان اسکليټ (د شورا د ټاکنو په برخه کې تقريباً د حکومت له همېشنی لاسوهنې سره) وساتل شو. دا اسکليټ د شورا په اوومې او اتمې دورې کې په ولسواکۍ سره ښکلی شو. د دې ازمون عمر لنډ و: چاروا کو د مخالفينو د کښېنه و پورته خبرو د اورېدو زغم نه درلود، يا دا چې زموږ خلکو له سياسي ازاديو نه د ګټې اخيستنې لپاره په تدبير او احتياط سره لازمه وړتيا نه دده ښودلې؟ موږ اوس له دې سره کار نه لرو، چې د چا ګناه ده. رښتيا خبره داده، چې زور او ټولواکي د ولسواکۍ او ازادۍ د آرونو د رعايتولو پر نېکې ارادې بر شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۹۶۴م کال یو بل اساسي قانون د هغه د خیر غوښتونکو جوړونکو په ارادې، چې اکثره د لویدیزې نړۍ د لیبرالې سیاسي فلسفې تر اغیز لاندې وو، جوړ شو. دا اساسي قانون له دې کبله چې افغاني ټولنه یې د یو پر مختللي صنعتي لیبرال هیواد په اندول ارزیابي کوله، له واقعیت نه لرې و.

په افغانستان کې له ۱۹۶۴م نه تر ۱۹۷۳م کال پورې د اساسي قانون د تطبیق د لسو کلونو په بهیر کې، پینځو حکومتونو د چارو واګې په لاس کې واخیستې، په دې ډول د هر حکومت عمر په منځنۍ کچه دوه کاله و، په داسې حال کې، چې اساسي قانون د قانون جوړولو د یوې دورې د رایو د باور له مخې د حکومت د دوام وخت څلور کاله ټاکلی و.

د ۱۹۶۴م کال اساسي قانون، زموږ د ټولنې د سیاسي ژوند د واکمن توکي په توګه د ((زور او قهر)) په واسطه، چې دا ځل د یوې پوځي کودتا په چوکاټ کې رامنځته شوي وو، لغوه شو.

د ۱۹۷۳م کال پوځي کودتا په هیواد کې د اساسي قانون د رول له پایته رسولو سره یوځای وه. داود خان د جمهور رئیس په توګه لږ تر لږه پینځه کاله ((د جمهوریت د مرکزي کمېټې)) د تقنني فرمانونو په واسطه حکومت وکړ. هغه اساسي قانون چې د داود خان د واکمنۍ پر وروستي کال جوړ شو، د کمونیستي کودتا په رامنځته کېدو سره د پلي کېدو مجال پیدا نه کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويمه برخه

پر ټولنيز او سياسي ژوند د ۱۹۷۸ م کال د کمونيستي کودتا اغېزې

لومړۍ څپرکی: د ۱۹۷۸ م کال د اپريل کمونيستي کودتا د دولت جوړښت يانې سلطنت او پارلمان، د قومي او قبيله يي اړيکو او ملتپالنې بنسټونه ويجاړ کړل. مذهب د سياسي موخو د پرمخوړلو وسيله شو او د روښاندو د سياسي خوځون په لاره کې ګڼ شمېر خنډونه رامنځته شول.

دويم څپرکی: له هېواد څخه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته، په افغاني او بهرنيو سياسي کړيو کې د ناپېيلي حکومت د ټينګښت طرح د خبرو اترو ګرمه موضوع شوه.

درېيم څپرکی: د سولې او سياسي ثبات د ټينګښت لپاره د يوې معقولې لارې په توګه، د ناپېيلي حکومت د جوړېدو هيله بريالۍ نه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک نویو ملاتړیو، لکه جهادي تنظیمونو او د مقاومت قوماندانانو د سولې د ټینګښت لپاره خدمت ونه کړای شو، بلکې په خپله د بې ثباتۍ لامل شول.

څلورم څپرکی: د جهاد پر کلونو د دښمن سرزورۍ، قهر زمور د ټولنې لپاره د یوې اشنا پدیدې په توګه د دښمنۍ ته د مناسب ځواب ورکولو د وسیلې او وروسته د سیاسي واک، د ګټلو لپاره پر یوې حربې بدل کړ. د ولسواکۍ د آرونو منل د سولې او روغې پلي کېدل د یوې هیلې تر بریده پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د دولتي جوړښت د بنسټونو ړنګونه

کمونیستي کودتا او په هغې پسې د شوروي پوځي مداخلې، د دوديزې افغاني ټولنې د اخلاقي، ټولنيز او سياسي ژوند زياتو جوړښتونو ته بدلون ورکړ. د روس د لاسوهنې پر ضد د ګڼې لرونکو هېوادونو له خوا، د خلکو د پرګنو په منځ کې په پراخه کچه د وسلو تيتول، په بهر پورې د تړلي مرکزي حکومت، چې په خپله د کړکېچ او شخړې پر ډېرو لاملونو بدل شوی و، لوړتيا له منځه يوړه. تر کومه ځايه چې نظام، له حقوقي او سياسي اتوريتې سره، د خلکو د استازيتوب په لاسته راوړلو بريالی نه شو د قانون له لارې د ټولنې اداره لاسته راوړي، د جهاد د دوام په نړېدې دولسو کلونو کې د ګډوډۍ يو ډول، بې ځايه ازاديو او ستونزو د افغاني ټولنې او دولت د جوړښت بنسټونو ته ځينې نه جبرانېدونکي زيانونه واړول. پر ۱۹۹۲م کال د جمعيت، پرچم، ستم د ايتلافي ادارې په رامنځته کېدو سره د دولتي جوړښت پاتې بنسټونه له منځه لاړل.

الف- سلطنت او پارلمان: د ۱۹۷۳م کال تر پوځي کودتا وروسته د سلطنتي دستګاه ړنګېدنه، چې په نورو مخ پر ودې هېوادو کې له دود سره سم، څو نورې ناکامې او بريالۍ کودتاوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپسې پېښې شوې، د حکومت جوړونې په چارو کې د اردو د لاسوهنې خراب پیل و، چې د نوې څرګندې شوې سیاسي ولسواکۍ غوښتنې ته یې ګوزار ورکړ. په هر حال! د کمونیستي او ناکمونیستي کودتاوو بریالیتوب په ډاګه کړه، چې سلطنتي موسسې د ژوند د دوام لپاره لازم ټینګښت او ړتیا نه لرله او ویې نه کړای شول، چې په یوه نه یو ډول د ټولنې د ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او رواني ژوند له بدلېدونکو شرایطو سره توافق وکړي، چې د ړنګېدنې زمینه یې برابره نه شي. په بله وینا سلطنت په خپل ځان کې د ځان د له منځه وړنې او ړنګونې لاملونه وپالل او د ولسواکۍ د آرونو په بشپړونې کې یې له واقعیتونو، ژورې کتنې او د پرمختللو هېوادونو (انګلستان او جاپان) چې شاهي مشروطه نظامونه یې لرل، له تجربو څخه ګټه وانخیسته.

پارلماني رژیمونه د اروپایي هېوادونو د اقتصادي ودې زېږنده دي. ددې ودې په بهیر کې د ځمکوالي نظام په پاشل کېدو سره بورژوازي د یو نوي ټولنیز قشر په توګه څرګنده شوه. پانګوالي د خپل پرمختګ د چټکتیا لپاره اقتصادي خپلواکیو (ازادي او د خصوصي مالکیت حق، د یوې تصدۍ د جوړېدو او اداري ازادۍ، د راکړې ورکړې ازادۍ، د سوداګرۍ ازادۍ او نور)، سیاسي خپلواکي (د رایې حق، د ټولنو خپلواکۍ...)، مدني خپلواکي (د عقیدې، وینا، مطبوعاتو، لیک او مخابرې خپلواکۍ...) ته اړتیا درلودله. له ځمکوالي نظام څخه راپیدا شویو ارستوکراتیکو بندیزونو، له دې خپلواکیو نه دګټې اخیستلو په لار کې خنډونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کول، چې د پانګوالي نظام لپاره يې تر ټولو اوچت ارزښت درلود. د فرانسې د ۱۷۸۹م کال انقلاب د اروپايي ټولنې د زوړ او وراسته جوړښت پر وړاندې، د نوي ځرګند شوي ناراضه ټولنيز قشر، د غوښتنو د بغاوت ډېر ښه ځرګندوی دی، چې د پانګوالي نظام د ودې او پرمختګ له لارې د دې بنديزونو د ماتېدو سبب شو. د دې بنديزونو په له منځه وړلو سره د اقتصادي، سياسي، مدني او نورو خپلواکيو لپاره لاره هواره شوه، چې د هغې له مخې پارلماني نظامونو د خپل پرمختګ پړاوونه ووهل.

د هندوستان تجربې په ډاګه کړې ده، چې پارلماني نظامونه له يو څه توپيرونو سره په يوه مخ پر ودې هېواد کې هم فعال پاتې کېدای شي. ځکه نو په افغانستان کې د اقتصادي پرمختګ سستيا په تېرو اوو لسيزو کې نه شو کولای د پارلماني سيستم په تعبيه کې ټولنيز خنډونه رامنځته کړي. زموږ په هېواد کې واکمنه ډله له ځمکوالو، ارستوکراتو او وړو بورژوازانو او روڼ اندو څخه جوړه وه. له کمزوري اقتصادي پرمختګ نه راپيدا شوي ټولنيز غورځنګ، تر دې بريده سياسي ځواک تر لاسه کړی نه و، چې د سلطنت د ارستوکراتيکي دستګاه د بنديزونو او فشارونو پر وړاندې د پارلمنتاريزم له غورځنګ څخه، د دولت د ډيموکراتيکې ادارې د يو سيستم په توګه، دفاع وکړي، خو هر کله چې په شپېتمو ميلادي کلونو کې د شورا د اوومې او اتمې دورې په بهير کې د مکتبي او پوهنتوني روڼاندو له خوا، د پارلمان د دريځ د تثبيت په خاطر کومې ناوړه هڅې ترسره کېدلې، د وخت د چارواکو له پراخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سېلي او زغم سره مخامخېدلې، په ورو ورو ډول مشروطه پارلماني نظام له خپلو ټولو ځانګړنو (د ټولنو ازادۍ، د مطبوعاتو ازادي، ګاکنو او نورو ازاديو) سره راټوکېده او د سلطنتي نظام پاتې شوني له ولسواکۍ سره د يو ځاى شوي سيستم د يوې برخې په توګه تضمينېدل. سربېره پر دې د سياسي ولسواکۍ او پارلمنټاريزم نظام په خپله د کمونيزم د پرمختګ ((د مخنيوي)) پر يو سوله ييز او ډيموکراتيک لامل بدلېده. په داسې حال کې، چې د لويديزې اروپا کمونيستي هېوادونه د شپېتمو کلونو په بهير کې په سياسي لوبو کې د مذهب له کمزورې اغېز سره سره، پر دې برياليي نه شول، چې د ګاکنو او د پارلماني اکثريت په ګټلو سره واک ته ورسېږي، د افغانستان په اسلامي هېواد کې خو د مذهب د ټولنيز ځواکمن اغېز له کبله د هغو په واسطه د دولت د چارو لاسته راوړل، يوه ناممکنه خبره وه. ځکه نو ګاکنې او پارلمان زموږ په هېواد کې کېدى شول، د کمونيزم د ځېنې په ښو وسيلو واوړي.

د ۱۹۶۴م کال لېبرال اساسي قانون د لويديزو هېوادونو په ډول په داسې شرايطو کې له سياسي خپلواکيو نه د ګټې اخيستنې امکان برابر کړ، چې کمونيستانو په بهرني ملاتړ سره د وخت له غوښتنو سره سم په پرمختللي تکتيک او ستراتيژۍ سره خپل ځان راټول او تيار کړي و، هغه هم په داسې حال کې چې اکثره خپلواک ملي او اسلامي ګوندونه د اساسي قانون په اعلان او نافذېدو سره پيل شوي وو. په بله وينا کمونيستان له همغه پيله تر نورو په سياسي مقابله او رقابت کې دمخه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون هغو خلکو ته، چې د تېرو پېړیو ظلم او ستم یې د سیاسي او رواني عقدو د ټوکېدو سبب شوي وو، د زیاتو ازادیو ورکول، د زمان او مکان له غوښتنو سره سمون نه درلود. کمونیستانو، چې د یو ځواک په توګه څرګند وو، له دې خپلواکیو څخه د ولسواکۍ د رنګونې لپاره د یوه راټول شوي ځواک په توګه ګټه پورته کړه.

لکه څنګه چې دمخه مو یادونه وکړه، د ولسواکۍ د آرونو د مراعاتولو په عادي شرایطو کې، د خلکو ډیموکراتیک ګوند په واسطه، د سیاسي فعالیت د پرمختګ او احیاناً د سیاسي واک د لاسته راوړلو امکان موجود نه و.

د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون نیمګړتیاوې وروسته د سردار داود د وخت د ۱۹۷۸م کال اساسي قانون په واسطه له منځه یوړل شوې. دا اساسي قانون د واکمنې ډلې تر نیمې پېړۍ د زیاتې سیاسي تجربې زېږنده و، چې د خپل څرنګوالي له مخې د دولت د سیاسي او حقوقي سازمان د راټولونې له پلوه د ۱۹۲۴م کال اساسي قانون له لسیزې نه د راپیدا شوې ګډوډۍ پر ضد، د مبارزې ډېره ښه وسیله ګڼل کېدله. د دې اساسي قانون د تطبیق لپاره د ناپوهو کسانو ګومارل، چې په دولت کې یې د هغه د ناکامۍ سببونه رامنځته کول. د سردار داود پر ضد د ۱۹۷۸م کال د اپریل کودتا، د خپل پایښت لپاره د جمهوري نظام د هغې کمزورۍ څرګندویه ده، چې له اساسي قانون نه رازېږېدلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- له مذهب نه سیاسي ګټه اخیستل: کمونیستانو د لینن په نظر مذهب او دین ته د پرګنو د تریاکو په توګه کتل او د مذهبي پوهانو ځینه او له منځه وړنه یې په اصطلاح ((د ټولنې پاکولو)) پروګرام په سر کې ځای کړل. وروسته د خلکو مقاومت، چې په ډېرو برخو کې یې پر مذهبي ولولو ډډه لګوله، کمونیست حکومت مجبور کړ، چې د دیني ارزښتونو د دفاع تظاهر وکړي. په بله مانا مذهب او دین د سیاسي موخو لپاره وکاروي.

ځینې روحاني ډوله کسان په پیسو واخیستل شول او له هغو نه د مبلغ په توګه ګټه واخیستل شوه. د دښمن له خوا قومي او قبیله یي اختلافونو ته په ټینګه لمن ووهل شوه او بېلابېلو جهادي تنظیمونو د دې اختلافاتو په شاوخوا کې د اسلام پینځه لسګونی بیرغ اوچت کړ او مومنانو ته یې تر هغو لاندې د فی سبیل الله جهاد بلنه ورکړه. بهرنیو مسلمانو هېوادو دا تفرقه نوره هم پیاوړې کړه او اسلام ته په سیاسي رنګ ورکولو سره یې، د ټولنې په روحاني او مانیز یووالي کې د هغه رول کمزوری کړ، په داسې حال کې چې د پخوانیو نظامونو د واک د وختونو په اندول یې د هغه جګړه ییز ځواک زیات کړ.

د یوې عمومي ارزونې له مخې اسلام پر هغه وخت، چې جهادي تنظیمونه منځته نه وو راغلي او یا له خپل شتوالي سره سره، د جهاد د سوق او ادارې امکانات یې نه لرل، د یرغل پر وړاندې یې د مقاومت د طبیعي لامل په توګه په خپل سر بنسټیز رول ولوباوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- قومي او قبيله يي اړيکي: د افغانستان بېلابېلو قومونو او قبايلو د تاريخ په اوږدو کې خپل ځان ((د افغان ملت)) لويې کورنۍ ته منسوب ګڼه او په سوله او جګړه کې له يو بل سره په مانيز پيوستون کې وو. په افغاني ټولنه کې د قومونو او قبايلو ترمنځ خپلمنځي اړيکي د واحدې کورنۍ په توګه ((مشر ورور)) ته د درناوي ځرګندونکي وو. د کورنيو اخلاقو د پوړيو د مراعت له مخې دا درناوی د سياسي او ټولنيز ثبات له لاملونو څخه شمېرل کېده.

کمونيستي افت د دې اخلاقي پوړيو سلسلې ته زيان ورساوه او د ټولنې په اداره کې د اکثريت او مسلط قوم او قبيلې رول، چې د افغاني ټولنې د جوړښت طبيعي توکی او زموږ د ملت د جوړښت د يوې برخې په توګه، د ولسواکۍ د اغېز ځرګندوی و، له پوښتنې سره مخامخ کړ.

د روسانو او د کابل د لاسپوڅي حکومت له خوا په سياسي، کلتوري او پوځي برخو کې د قومي او قبيله يي نفاق د راپيدا کولو لپاره اغېزمن او منظم پروګرام پر مخ يوړل شو او د قومي اکثريت اغېز له پوښتنې سره مخامخ شو.

يو- په سياسي برخه کې بې اتفاقي: د قومي او مذهبي لړکيو د لمسون په نيت (د ولسواکۍ د نورمونو خلاف) له پښتنو اکثريت سره د مساوي حقوقو د لاسته راوړلو د ادعا د طرح کولو لپاره د دولت په جوړښت کې بدلونونه راځرګند شول. د جمهوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاست، صدارت، وسلوال پوځ او په اصطلاح د ملیتونو چارو وزارت کې بدلون ونه رامنځته شول. د دولت د مامورینو او نورو خلکو د حقوقي هویت د تثبیت لپاره په دولتي موسسو کې د ګومارنې په فورمو کې په اصطلاح د ((ملیت))(!) ستون ځای شو. په داسې حال کې چې لږ تر لږه پینځه لس کاله مخکې پخواني حکومت د قومي تعصب او کینې له دې تو پیرونو سره هېڅ علاقه نه درلوده.

د خلکو ډیموکراتیک ګوند د پښتون ضد احساساتو د راپارولو لپاره دولت ته د پښتون ضد باندې ((ملي ستم)) د ملګرتیا په جلبولو سره د سیاسي موخو د ترلاسه کولو په لار کې بریالی شو.

دوه- په کلتوري برخو کې بې اتفاقي: د ببرک تر راتګ وروسته انیس ورځپاڼې د ۱۹۸۱ کال په بهیر کې د یوې لیکنې په ترڅ کې پښتنو ته د بې فرهنګه اکثریت خطاب کړی و. تر هغه وروسته په رسمي خپرونو کې د دري فرهنګ، پښتون ضد لیکنې پیل شوې، چې د هغه په بهیر کې د هغو پښتنو نومونو (اصطلاحاتو) پر ځای چې لسګونه کلونه وړاندې په دري فرهنګ او ژبې کې دود شوې وې، د ایراني فارسي او ان د انګلیسي یا فرانسه یي نومونې وکارېدلې. پر ۱۹۸۹م کال په پېښور کې ((جرگه های برزگ ملی)) په نوم کتاب چاپ شو. مولف یې ((محمد علیم فیض زاده)) په دې کتاب کې هڅه کړې ده د لویې جرګې د نومونې پر ځای د ((جرگه های بزرگ ملی افغانستان)) نومونه وکاروي. په داسې حال کې چې د لویې جرګې افغاني او ملي نومونه زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ او ملي فرهنګ نه بېلېدونکې برخه ده، خو لیکوال په همدې کتاب کې نه ده کارولې او یا یې د زړه له پاسه په زور کارولې ده. د کتاب په نورو مخونو کې یې په اصلي ډول د بهرنیو کلماتو له کارونې څخه ډډه نه ده کړې. مثلاً د کتاب په ۲۳ مخ کې د ((محافظ شاهی)) پر ځای د ((ګارد شاهی)) نومونه کارېدلې ده. ایا د لویې جرګې نومونه د شاهي ګارد له کلمې څخه ډېره پردۍ او سخت مانیزه ده؟

په داسې حال کې چې روسانو د منځنۍ اسیا په جمهوریتونو کې ازبکي، تاجکي او ترکمني لیکدود په روسي لیکدود اړولی و او د روسي ژبې تدریس یې جبري کړی و، په افغانستان کې هڅه وشوه په هغو سیمو کې چې ازبکان، ترکمنان او بلوڅان ژوند کوي د واکمن دري او پښتو فرهنګ او ژبې اغېز له منځه یوسي.

دري- په پوځي برخه کې بې اتفاقي: د اردو په چوکاټ کې د هزاره ګانو، ازبکانو او د نورو قومي غونډو جوړول، چې په وسلوال پوځ کې د پښتنو او تاجکانو د واکمنۍ پر وړاندې انډول بلل کېده، د روسانو د تفرقې اچونې د سیاست بل اړخ و. د کابل کمونیست حکومت تل د یوې سیمې او قوم له پوځي ټولګي نه د بلې سیمې او قوم د لوټ او وژنې لپاره کار اخیستی دی.

هغو سیمو ته چې پښتو ژبې او دري ژبې په کې اوسېدل، د غلا لپاره له ازبکانو او ترکمنانو څخه جوړې د ((دوستم)) او ((ګلم جم)) جوزجاني ملېشو لېږل، د سیاسي موخو لپاره له قومي دښمنۍ نه د ګټې اخیستنې ښکاره څرګندویې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روسانو لـه خـوا د څارنـدوی اداره ((پـولیس)) خلکیـانو ((اکثریت پښتنو)) ته وسپارل شوه او هغوی يې د وسلوال پوځ د يـوې برخـې، پـه څانګړې ډول د خاد د مشری پـر وړانـدې، چې د پرچمیانو (غالباً تاجکانو) په لاس کې وه ودرول.

د- ملتپالنـه، پـان اسـلامیزم او د جهـاد نړیـوال کېـدل:

ناسیونالیزم (ملتپالنه) په افغاني ټولنه کې د بېلابېلو قومونو او قبايلو او بېلابېلو مذهبونو یوځای کوونکی لوښی دی. افغـاني ملتپالنې پر هېواد باندې د پردیو د یرغل پر وخت دفعه کوونکې اړخ درلود او هر کله چې ځواکمنو واکمنو د چارو واګې تر لاسه کولې، د ناسیونالیزم یرغلیز او هژمونستي اړخونه څرګند بدل، چې د هغو په بهیر کې افغانستان ګاونډیو هېوادونو ته د مذهب، افغاني فرهنګ او ژبې د لېږد پر مرکز بدلېده، په دې ډول ملتپالنه د يـوې امپراتوری د جوړېدو د ډاډ وړ سرچینه ګرځېدلـه. افغـاني ملتپـالنې کـه دفـاعي اړخ درلـود کـه یرغلیـز، د ملـي او ټـولنیز پیوستون لپاره يې تل له مذهب او دین نه مرسته غوښتې ده.

له ملتپالنې سره د افغـاني مارکسیستانو دښمني لـه سیاسي او ایډیالوژیک پلوه موجه ځلول کېده: د مارکسیزم ایډیولوژی د کـارګري انترناسیونالیزم د آرونو پـر بنسـټ، د واحدې طبقې پـه توګه د کارګرانو په لیکو کې د بورژوازی د تفرقې اچونې تیوري ګڼله: له سیاسي پلوه پر افغانستان باندې د شوروي اتحاد یرغل، افغاني انقلاب تـه د یو دوست هېـواد د نړیـوالې مرستې پـه توګـه تبلیغېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مارکسیزم او مکتبي اسلام، دواړو د افغانستان د نړېدې دوو لسیزو جګړې په بهیر کې د ملتپالنې مخالفې هڅې ترسره کړې. مارکسیستانو ملتپالونکي ډله ډله زندانونو او وژنځایونو ته یووړل او بنسټپالنو ګوندونو پر هغوی باندې د کفر او الحاد تور پورې کړ او یو شمېر یې ترور کړل.

د اسلام تاریخ د خپلو چارواکو او سیاستوالو د ولولو په لوړو ژورو کې ځینې وخت د روحاني یووالي او پایله کې د اسلامي ټولنو د یووالي لپاره د روشنفکرانه او ذهني ایډیالونو څرګندوی دی. د یووالي د موخې د پلي کېدو لپاره له پوځي (فتوحاتو)، سیاسي (لکه د عرب لیګ او د یووالي د موخې لرونکو سیاسي ګوندونو لکه اخوان المسلمین او بعث ګوندونو جوړول) او حقوقي (د یو کانفدراسیون یا فدراسیون د جوړېدو لپاره د نړیوالو تړونو لاسلیک کول) لارې ګټه اخیستل شوې ده.

په ټولیز ډول پان اسلامیزم د یو روحاني- سیاسي بنسونځي په توګه په ملي او نړیواله سطح د سیاسي موخو لپاره ګومارل شوی دی. په دې مانا چې د مسمانانو چارواو د هېوادونو د نیونې هیلې تل د پان اسلامیزم له ولولو سره اغېز پیدا کوي او ان ښکېلاکګرو نامسلمانو هېوادونو غالباً خپل مقصدونه د پان اسلامیزم په پوښ کې تاو کړي دي. د انګلیس ښکېلاک پان اسلامیزم تر لومړۍ عمومي جګړې دمخه په منځنۍ ختیځ کې د خپلو استعماري دښمنانو له هغې جملې نه (عثماني ترکیې) پر ضد د ایډیالوژیکي مبارزې وسیله کړی و. د دې ښکېلاکیزې تګلارې په برکت ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموركي كورنۍ لكه په سعودي عربستان كې د آل سعود كورنۍ، د تاج و تخت، شهرت او اغېز خاوند ه شوه. پان اسلاميزم د ماركسيست انترناسيونالیزم په شان تل د سيمه ييز ژوند له واقعيت سره په چلند كې له ماتې سره مخ شوى او بيا د مسلمانانو بنسټپالو ګوندونو په لاس كې د چارواكو د پراختيا غوښتنې د موخو د فردي او سياسي شعور نه درلودونكو مسلمانانو پرګنو د تېر ايستلو لپاره د يوه كشوونكي سراب په توګه پاتې شوى دى.

په افغانستان كې د جهاد په ديارلسو كلونو كې اسلامي انترناسيونالیزم د ماركسيست انترناسيونالیزم پر وړاندې وكارول شو. زموږ په هېواد كې سياستوالو روحانيونو او (په ځينو برخو كې د ګوتو په شمېر روحاني سياستوالو) دې ته پام و چې له نړيوالې صبغې او د بهرنيو هېوادونو له مرستې پرته د جهاد د غوښتنو پرمخبيول امكان نه لري. د بهرنيو هېوادونو د مرستې راجلبول په داسې حال كې، چې د اسلامي تنظيمونو لپاره په خپلمنځي او كورني اړو دوړ كې د سياسي دريځ د ټينګښت او تثبيت وسيله شوې وه، د سيمې د مسلمانو دولتو لپاره يې د افغانستان په جهاد كې د پرله پسې او ګټورې سياسي پانګه اچونې امكان برابر كړ.

بهرنيو هېوادونو د مذهبي او سياسي پيوستون او يو څه هم د قومي او كلتوري اړيكو له مخې په افغانستان كې ځانګړې ډلې له خپلو پوځي، سياسي او تبليغاتي مرستو څخه برخمنې كړې، د اسلامي هېوادونو د ټولو پوځي مرستو د اوډنې (كاناليز) لپاره يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغـاني سياسـي واحـد مركـز هـم موجـود نـه و: افغانسـتان د لاسـو هونكو هېوادونـو د ګټـو د ټكـر پـر سـيمه واوښت. دې كـار د افغاني ټولنې بېلابېل قومونه او قبايل لـه بهرنيـو هېوادونـو سره د مذهبي، سياسي، قومي او كلتوري تړښتونو لـه مخې تيت و پـرک كـړل او د ټـولنيز پيوسـتون او يـووالي د يـو تـوكي پـه توګـه يـې د ناسيوناليزم اغېز يو څه كم كړ. په مخالف لوري كې د افغانستان د كمونيسـت ګونـد لـه خـوا ماركسيسـت انترناسـيوناليزم د واک د بهرنيـو سـرچينو د خپلـونې ايډيولوژيكـه وسـيله وګڼـل شـوه او روسانو له هغه نه د امپرياليسـتي مـوخې د تطبيق د حربې پـه توګـه كار واخيست. په دواړو حالاتو كې د سياسي واک د نيولـو لپـاره د سياسي مشرانو پاملرنه د خلكو پـر ځـای چې ملي ليـډر شـيپ تـه د اعتبـار وركولـو اصـلي سـرچينې دي، تـر پولـو د بانـدې بهرنيـو لاسـو هونكو هېـوادو تـه واوښـتله. دې كـار د بهرنيـو لاسـو هونكو هېوادونـو پـه ګټـه پـه سوله او جګړه كې لـه مـوږ نـه هر ډول نوښت واخيست او د يوې نيمې لسيزې په اوږدو كې يې زموږ خلكو تـه تـر ټولو ناوړه سياسي زده كړه وركړه.

د جهاد د دورې مذهبي مشرانو، چې انترناسيوناليزم يې د عـرب شيخانو او د ايران د ايت الله ګانو او حجت اسلاميانو ((د پطرولـو خزانـې)) د يـوې برخـې د لاسـته راوړلـو لاره ګڼلـه، ملتپالنـه يـې د مسلمانو پر ګنو پـه روحيـاتو كې ووژلـه او تـر دې زيـات يـې لا د يـو سـپېڅلي اتحـاد لـه لارې لـه سـرې او ګرمـې جبهـې نـه د ملتپـالو د ايستلو لپـاره او پـر ټولو هغـو كسـانو بانـدې، چې د افغانسـتان لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامه سره يې مينه لرله، د کفر او الحاد تور ولګاوه او ان ځينې يې شهيدان کړل. مذهبي لاربنوونکو ددې لپاره چې ((د وطنپالنې ګناه)) پر ((پردي پالي ثواب)) واړوي، له بېلابېلو لارو يې دملتپالنې پر ولولو ګوزارونه وکړل. له هغې جملې:

ـ د هغو تنظيمونو او سياسي ډلو د نومونو په جوړښت کې، چې د جهاد په کړکېچن مهال کې ځرګند شوي وو، د ((ملي)) او ((افغانستان)) د اصطلاحاتو ځای کولو ته په عمل کې هېڅ ډول پاملرنه ونه شوه. خو د دې خلاف د ((اسلام)) پر نومونې زيات ټينګار وشو (اسلامي حزب، اسلامي جمعيت، اسلامي انقلاب حرکت او نور) په بله وينا د ګوندونو مسلمانتوب د هغوی مليتوب او افغانيت تر سيوري لاندې راوستی و.

ـ اسلامي تنظيمونو د مسلمانو پرګنو پاملرنه له افغانستانه بهر سياسي معبودونو لکه ايت الله خميني، ضياءالحق او نورو ته واړوله. تر هېواده بهر د ځينو سياسي او مذهبي شخصيتونو د روحاني پوړيو او کراماتو په اړه مبالغه او ان په ښکاره ستاينه کېدله او هغو ته يې له سياسي شعور نه بې برخې، د افغانستان د پرګنو د معتقداتو په متن کې، د اسلامي نړۍ د لاربنود په توګه(!؟) ډاډمن ځای پيدا کاوه.

ـ د هېواد د داخلي جګړې جبهې يې د اسلامي نړۍ د خلفاوو او مشرانو په نومونو لکه د عمر فاروق جبهه، د خالد بن وليد جبهه او داسې نورو په نومونو مبارکې او سپېځلې کړې. ګنې د افغانستان د ملي او مذهبي لاربنوونکو لکه ملامشک عالم، محمد جان

(c) ketabton.com: The Digital Library

غازي، د میوند فاتح محمد ایوب خان او نورو په مسلمانۍ کې څه شک او ګمان پیدا شوی دی.

ـ د اسلامي نړۍ د عمومي ګټو پر وړاندې د افغانستان ګټې وړې او بې اهمیته وګڼل شوې. په هغو شرایطو کې، چې د روسانو د پوځي شتوالي له کبله په افغانستان کې ستر جهاد د مبارزې د مورچلو پیاوړتیا ته ډېره زیاته اړتیا درلوده، د اسلامي انترناسیونالیزم د بیرغ ساتونکو یوازې پر ۱۹۸۰م کال نږدې پینځه زره افغاني مجاهدین د عراق د جمهور رئیس صدام حسین پر ضد د جهاد(؟) لپاره د ایران ایت الله ګانو د توپ خولې ته وتړل. پر ۱۹۹۱م کال ۳۵۰ تنه مجاهدین د لنډ مهالي افغان حکومت له خوا د امریکا او سعودي عربستان تر څنګ ((د کویټ د ازادولو))(!) لپاره د عراق د اسلامي هېواد پر ضد ودرېدل. په داسې حال کې چې افغانستان پر همدې وخت د کمونستانو تر اسارت لاندې و. اسلامي حزب پر همدې کال تیاری څرګند کړ، چې د سړیو او مهماتو له لېږلو سره د هندوستان د مرکزي حکومت پر وړاندې د کشمیر د شورشي مسلمانانو دفاع کوي او هغه هم په داسې شرایطو کې چې افغانستان تر کشمیره زیات د خپلو مسلمانو خلکو مهربانۍ ته اړتیا لرله.

له ځینې مذهبي مشرانو سره د جهاد د خړوبونې، له بهرنیو سرچینو نه د ګټې اخیستنې له دلیل پرته، بل ستر دلیل چې هغوی یې د ملتپالنې ولولو مخالفت ته رابلل دا و؛ په غلطه یې فکر کاوه چې مجاهدین حاضرنه دي یوازې د افغانستان د دفاع لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهادت جام وڅښي. په داسې حال کې چې که یوازې په نړیوا له ما نا له اسلامي معتقداتو نه د دفاع لپاره د شهادت مرتبه مطرح وای ((د فلسطین دار الشهادت)) چې نږدې یوه پېړۍ یې له عمره تېرېږي، مومنانو ته یې د اسلام په لاره کې د قربانۍ ورکولو لپاره ښه زمینه برابره کړې ده.

ګومان نه کېږي د اسلام د دفاع په خاطر په فلسطین کې له اسرائیلو سره په جګړه کې د کوم افغان پوزه وینې شوې وي، د شهادت پوړۍ لاسته راوړل خو لا پرېږده، ځکه نو هېوادني جهاد ته په تګ کې د ملي او اسلامي نوامیسو دواړو دفاع مطرح ده.

په هرحال! ملتپالنې، په ځانګړي ډول د انګلیس د ښکېلاکیز اغېز پرضد د پېړیو په بهیر کې، په داسې شرایطو کې چې له ګاونډیو اسلامي هېوادونو سره د مذهبي او دیني اړیکو پر بنسټ د افغاني ټولنې د یوځای کولو او ړنګولو امکانات موجود وو، د یو ځواکمن مخالف ځواک په توګه عمل کړی او د افغانستان د خپلواک اسلامي دولت په جوړښت کې یې خپل بنسټیز رول ترسره کړی دی. اسلامي انترناسیونالیزم د مسلمانانو له مذهبي ولولو سره په تماس کې، د ځواکمنو جذبو په لرلو سره د مارکسیزم له چاپېریال نه، تر راغلي پردي انترناسیونالیزم نه زیات، د افغاني ملتپالنې نویو راپیدا شویو توکو ته زیان ورساوه.

اسلامي انترناسیونالیزم د سیاسي ټولنپوهنې په اصطلاح خلک په پراخه کچه له ځانه پردي کړل او د افغانستان د ګټې د ساتنې مینه یې ورکمه کړه. د اسیا په جنوب ختیزو بازارونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د لاجوردو او زمرودو خرڅون، د عرب امیرانو په بازارونو کې د هېواد د ځنګلونو د لرګیو خرڅول، د پاکستان او ایران په بازارونو کې د دښمن د جګړه ییز ماشینونو د ټوټو ټوټو او سپنو خرڅول او بالاخره د کابل موزیم لوټ، ټول د افغانستان د لوړو ملي ګټو پر وړاندې د هغې بې تفاوتۍ ښکارندويي کوي، چې انترناسیونالیزم ورته لمن وهي. د دې تېرې شلکلنې جګړې په ترڅ کې د افغانستان خاوره د روسي، ایراني، پاکستاني عربو او نورو اجنټانو په ((کاروان سرای)) بدل شوې ده، چې هر یو د انترناسیونالیزم تر بیرغ لاندې د افغاني مذهبونو او قومونو پر پاشل شویو ټوټو باندې خپل رقیبان ځپل. ځینو عربانو لکه سعودي عربستان ته د افغاني پان اسلامیزم له ګرم بازار نه د سوداګرۍ ګټې ترلاسه کول او په سیمه کې د ایران د پراختیا غوښتنې د مقابلې لپاره تر ټولو ښه لار ګڼل کېدله.

هغه وخت په افغانستان کې د دوو اسلامي هېوادونو سعودي عربستان او ایران مقابله په خپله د ملتپالنې ځرګندوی وه، خو افغانانو یې د انترناسیونالیستي لېوالتیاوو لرلو ته هڅول، انترناسیونالیزم یې د ځینو افغانانو د عقیده یي ښوونځي په توګه یوازې د افغانستان په خاوره کې ساته.

د افغانستان په جګړه کې نورو ښکېلو عربانو (عربو ته د فلسطین په اړه ول) د افغانستان په لرې پروت هېواد کې د شهادت د درجې لاسته راوړلو لپاره په ارام زړه خپله پاملرنه را اړولې وه، هغه د خدای بښلي جمال عبدالناصر په وینا ګڼې اسرائیل د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدیترانې په بحر کې لویدلي دي او فلسطین د یو خپلواک دولت په توګه راټوکېدلی دی.

له پورتنیو یادونو څخه څرګندېږي، چې د پان اسلامیزم د مفکورې دفاع د افغانستان د ګټو د دفاع په مخالف لوري کې ودرېږي او ان د هېواد د له منځه وړلو لاره ده. که چېرې په اسلامي نړۍ کې دا مفکوره د عملي کېدو او پلي کېدو وړ وای، نو ډېر پخوا به د افغاني مذهبي ډلو د مشرانو په واسطه د انترناسیونالیزم د شعار پر وړاندې کولو سره (په ځینو برخو کې) د متفرقو او دښمنو اسلامي هېوادونو د عقیده یي، ایډیولوژیک، سیاسي او سازماني پیوستون شاهد وو. انګلیسانو له خپلو هر ډول ښکېلاکیزو چلونو سره ونه کړای شول، تر لومړۍ نړیوالې جګړې د مخه د منځني ختیځ عربي هېوادونه، چې د یو دین، تاریخ، ژبې، فرهنګ او واحدې جغرافیا لرونکي دي، په یوه نړیوال سازمان کې سره متحد کړي. هغه ټینګ اختلافونه، چې ځینې وخت د خونړیو جګړو سبب شوي دي، د مسلمانو عربي هېوادونو ترمنځ یې د بېلتون یوه غټه پوله رامنځته کړې ده. جمال ناصر له مصر سره (د یو فدراسیون په چوکاټ کې) د سوریې د یوځای کولو او صدام حسین له عراق سره د کویټ په یوځای کولو سره لومړی په سوله ییز او دویم د زور له لارې د یوې اسلامي امپراتورۍ د بنسټ د ایښودلو هیله لرله. دواړه په دې لاره کې بریالي نه شول. سوریې او کویټ دا نه منله، د دوو دیکتاتوریو تر بیرغ لاندې، چې د مسلمانو عربو نړۍ یې د توري په زور جوړوله،

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خپلو ملي طبيعي ګټو څخه تېر شي. د عربي هېوادونو د اخوان المسلمین ګوندونه، چې د اسلام د نړیوال دولت د جوړېدو لپاره یې په سیاسي برخه کې ځینې جنجالیزې پېښې رامنځته کړې، تر نیمې پېړۍ نه په زیاته موده کې د ټولو قهرجنو او سوله ییزو وسایلو په کارونې سره نه یوازې ان په یوه مسلمان هېواد کې د سیاسي واک په نیولو بریالي نه شول، بلکې د اسلامي نړۍ د یووالي د پلي کېدنې په لار کې د اسلامي ټولنو له سیاسي واقعیتونو څخه په ډېر لرې واټن کې، د یوې بنسټپالې او ځانساتې ډلې په توګه یوازې یو لږکی (اقلیت) پاتې شول او د سیاسي مبارزې په ډګر کې تجرید شول. د بعث ګوند چې د ((میشیل افلق)) په واسطه په ټولو عربي هېوادونو کې د واک نیونې له لارې، د عربي هېوادونو د یووالي د راوستو لپاره جوړ شو، نه یوازې دا چې د عربي هېوادونو د یووالي په لار کې یې کوم ګام پورته نه شو کړای، بلکې د عراق او سوریې دوو هېوادونو، چې په هغو کې د بعث ګوند څانګې واک په لاس کې لري، کلونه کلونه یې له یو بل سره دښمني وکړه او پر ۱۹۹۱م کال پر عراق باندې د غربي متحدینو د ځواکونو په یرغل کې، سوریه د سعودي عربستان، امریکا، انګلستان او فرانسې تر خوا ودرېده. د ایران او عراق د دوو اسلامي هېوادونو ترمنځ نږدې لسکلنه جګړه او د ایران او سعودي عربستان ترمنځ اختلافونه د دې واقعیت څرګندې نښې دي، چې یو هېواد هم تیار نه دی خپلې ملي ګټې له هغو دروغجنو سیاسي شعارونو ځار کړي، چې د ښکېلاک بوی ور څخه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربې په ډاګه کړې ده، چې د افغاني ټولنې ټینګو واقعیتونو، دین او ایډیولوژۍ، چې له بهر نه داخل ته رادننه شوي یا زغملي یا یې نه دي زغملي، د دین زغم په هغه کچه (مقیاس) و، چې د خلکو له روحیاتو سره یې یوځای کوونکو ارزښتونو سمون وخوړ او بیا یې له خپل لومړنۍ بڼې سره څرګند توپیر پیدا کړی دی.

ـ امام ابو حنیفه کابلي د شریعت له آرونو څخه د زمان او مکان له شرایطو سره سم تفسیرونه راوکښل، حنفي مذهب یې پر رسمي، ملي او افغاني مذهب واړاوه.

ـ د مارکسیزم ایډیالوژي د افغانستان د سیاسي او ټولنیز ژوند له واقعیتونو سره په چلند کې څو ټوټې شوه او د دې ایډیولوژۍ توغ پورته کوونکي ګوند (کمونست ګوند چې د ((وطن)) د نامه تر شا یې ځان پوښ او پټ کړ) د افغاني ټولنې د ملي او دیني جوړښتونو د درناوي په تظاهر کې ځان داسې نغاړه چې ځینو بهرنیو دپلوماتیکو کړیو ته یې، چې له سیاسي لارې یې د افغانستان د ستونزې حل غوښته، له خپل لومړي هویت سره توپیر ډېر ګران کړی و. ځکه نو په داسې حال کې، چې په راتلونکي کې له ټولو اسلامي هېوادونو، په ځانګړي ډول له ګاونډیو سره، د مسلمان افغانستان د ښو اړیکو لرل په بهرني سیاست کې یو نه انکارېدونکي اصل وي، د افغانستان په واسطه د پان اسلامیزم د مفکورې د پلي کېدو لپاره د عمل د نوښت ترلاسه کول، د هېواد د لوړو ګټو خلاف ملي ضد، تشه او له واقعیت نه لرې تګلاره ده، په وروستۍ شننه (تحلیل) کې دا د هغو کسانو سیاسي شعار دی،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د افغانستان له مسلمانانو څخه د دین، مذهب په یوه نړیوال ګټور تجارت کې ګټه اخلي او یرغمل کوي یې.

پان اسلامیزم د هماغو سیاسي، مذهبي مشرانو جادوګره افسانه ده، چې د خپل اسلامي او ملي ځواک د ملاتړ له لارې د سیاسي واک د لاسته راوړلو هیله نه لري او د خپل هېواد تر پولو د باندې بهرنیانو ته یې د امید سترګې نیولې دي.

هـ- په هجرت کې د ملتپالو روڼاندو د سیاسي هڅو پر وړاندې خنډونه: له سیاسي پلوه هغه لوی درس، چې نږدې ۲۰ کلنې جګړې موږ ته راکړ دا دی، چې د سیاسي ځواک راټولونه، جوړونه، تشکل او د سیاسي ځواک ښه سمون پر پښتنو باندې ډېر اغېز لري. له همدې کبله شورویانو پر افغانستان باندې د یرغل پر وخت هغو کسانو ته چې په ځانې ډول یې د روس د یرغل مخالفت کاوه په څنګزني ډول کتل، په داسې حال کې چې پر سیاسي ډلو پورې د تړلو اشخاصو له مخالفت څخه یې وېره کوله. له یو سیاسي جوړښت سره د نه تړښت په مانا د ناپېیلتیا آرونه، د پخوانیو دولتي نظامونو ایډیالونه دي، چې په هغه کې سیاسي ګوندونو ته د شک او تردید په سترګه کتل کېدل او د ټولني دننه اختلافونو، د یوه ځواک په توګه د سیاسي سازمانونو په چوکاټ کې ځان نه و ثرګند کړی.

تجربې په ډاګه کړې ده، چې په نننۍ افغانستان کې له ټولو سره د اړیکو لرل او هېڅ یوې ډلې سره نه لرل، له دې کبله په سیاسي لوبو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پلي کېدو ځای پیدا نه کړ، چې تر شا یې یو سازمان نه درلود. یانې د زور له موضع (واک د سیاست مضمون دی) په جګړه کې داخل شوی نه دی. له پورته یادونو څخه دا ټکی څرګند یږي، چې د افغانستان د سیاست په برخه کې له یو جوړښت نه کار اخیستل پر یوې اړتیا اوښتی، د همدې اړتیا له مخې ځینې روڼاندي په دې باور دي، لکه څنګه چې نورو له بهر څخه په رالېږل شویو ډلبندیو باندې هېواد ویجاړ کړ، نو موږ څنګه د خپل ځاني او ملي ډلبندیو په واسطه نه شو کولای هغه بېرته ودان کړو.

ځکه نو په مهاجرت کې د سولې، د هېواد د ښېرازۍ او سوکالۍ په نیت د یو ملي سیاست جوړښت د رامنځته کېدو هیله ډېره نېکه ده، خو ځینې لاملونه دا نېکه هیله له ګډوډۍ سره مخامخوي.

ـ **جغرافیایي لامل:** د یوې متشکلې ډلې د جوړښت لپاره د یو اندود (د تفکر طرز) د پلویانو ترمنځ تفاهم بشپړ نه دی، د کار په پیل کې ډلې، د کړنلارې او تګلارې جوړول، چې د تفاهم د امکان واټن او لرېوالی لنډ او ان ممکنوي، د اوونیو اوونیو خبرو اترو غوښتنه کوي، د یوې کړنلارې او تګلارې په جوړېدو سره پایته نه رسېږي. د دې لپاره چې کړنلاره او تګلاره د خلکو د پراخه پرګنو د جلب او جذب وثیقه او یا لږ تر لږه د یوې عقیدې د سازماني اړیکو وسیله شي، باید د موسسې کانګرې له خوا تصویب شي.

د مهاجر ژوند په شرایطو کې د موسسې کانګرې د غونډې د جوړولو امکان ډېر تنګ دی. له پورتنیو یادونو څرګند یږي، چې د افغان مهاجرینو له خوا د اغېزمن سیاسي فعالیت ترسره کول،

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې له بهرنیو هېوادونو څخه ترسره کېدی شي، چې د زیاتو افغانانو کوربانه وي. هغه وخت به موږ په ټوله نړۍ کې د بېلابېلو او خپلواکو ټولنو د راټوکېدو شاهدان یو، هر کله چې هېواد ته د تلو امکانات برابر شي، د هغوی ټول پر یوه پلاټ فورم باندې د توافق له مخې کولای شي، په یوه واحده جبهه کې ګډون وکړي، خو په دې شرط هغه منفي لاملونه، چې لاندې یې یادونه کېږي، له منځه وړل شوي وي.

– **پولي او مالي لامل**: له پولي او مالي ملاتړ پرته د یو سیاسي سازمان او ډلې تصورول، د بې امکاناتو او بې وسلې اردو تر تصوره هم مشکل دي. په بنسټیز ډول هغو ډلو ته، چې په افغانستان کې د جهاد پر وخت یې ځان څرګند کړ، که له یوې خوا یې هغوی په پردیو هېوادونو پورې وتړل، له بلې خوا یې دوی ته د دې امکان پیدا کړ، چې په اغېزمن ډول خپله سیاسي او پوځي پېژندنه په ډاګه کړي او د کمونیستانو تر ماتې وروسته د پېښو په لاربښوونکي ځواک بدل شي. د بهر د پولي او مالي ملاتړ د نشتوالي له کبله افغان ملتپالې ډلې په زیاته کچه له جګړه ییز سیاسي ځواک څخه بې برخې او تر ډېره حده له صحنې نه بهر شوې.

له ګټې او مهمو عایداتو پرته د سازماني چارو د پرمخبیولو لپاره پر ګډون وندې، غړیتوب وندې او نورو مرستو، که څه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسي سرچینه ولري، نه د جګړې او جهاد په شرایطو او نه هم د مهاجرت په شرایطو کې کولای شو، حساب وکړو.

ـ رواني او کلتوري لامل: په بهر کې استوګن افغانان په ځانګړي او عام ډول تر ګڼو رواني فشارونو لاندې ژوند کوي، هغه ځوانان چې له ۲۹ کاله عمر لري او تر او ولسو کلونو څخه زیات وخت یې په پردي چاپېریال کې تېر کړی دی، ډېرې لږې ملي ولولې لري. سپین ږیري، چې د هېواد په مینه کې سوزېږي له یوې خوا د هجرت ژوند په ګڼ شمېره ستونزو کې ډوب دي، له بلې خوا له سختې فکري پاشلتیا سره مخامخ دي او تراوسه پورې د دې کړکېچ کتګوری خلکو ولولې په کوم واحد مرکز کې راټولې شوي نه دي.

په لویدیزو هېوادو کې د مهاجرو ډلو په منځ کې سیاسي فعالیت، د ظلم په اور سوي ځنګله په منځ کې د ډیوې له بلولو سره ورته والی لري. په دې هېوادو کې یوازې دومره کېدی شي د کلتوري او لیکنیو اړیکو په واسطه د عقیدې د ګډون لاره چاره برابره او یا د تفاهم پرنویو لارو چارو کار وشي.

البته په دې منځ کې باید پاکستان او ایران ته ځانګړی مقام ورکړ شي. په دې دوو هېوادونو کې د زیاتو مهاجرو افغانانو شتوالی تل د سازماني چارو امکانات برابر کړي دي، خو غالباً کوربه هېوادو د مهاجرو د سیاسي ډلو سوق او اداره په لاس کې اخیستې او له هغو نه یې ځینې وخت د خپل ځان په ګټه او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د خلکو پر ضد کار اخیستی دی. له دې پرته کوربه پاکستان د جهاد د کلونو په بهیر کې د خپلې خونړۍ استخباراتي دستګاه او یا په دوی پورې د تړلیو ډلو په واسطه ډېر ملتپال روناندي وژلي او د سیاسي فعالیت وریې پرمخ ورتړلی دی.

افغاني وسلوال سیاسي ګوندونه په داسې شرایطو کې نړۍ ته راغلل، چې په افغانستان کې مطلقه ګډوډي واکمنه وه او سیاسي مبارزې، چې غالباً قهرجنه بڼه یې درلوده، قانوني او حقوقي جوړښتونو او ان مدني اخلاقو پرې څه اغېز نه کاوه. د جګړې کلتور که له یوې خوا د ښکېلاک د اغېز د له منځه وړلو لپاره ګټور ثابت شو، له بلې خوا یې خلکو ته ناوړه سیاسي تربیه ورکړه. هغه خلک چې د عادت له مخې د وسلې په زور خپله اراده پر نورو ومني، په ډېره سخته به تیار شي، چې سوله ییز سیاسي قواعد ومني.

اوس مونږ د سوله ییزو هیلو په لرلو سره، خو نه پر نږدې وخت هغه واقعیت وینو، چې د یو ملي سیاسي تشکل د جوړولو په بهیر کې، چې مهاجر افغانان، په ځانګړي ډول قلموال مجاهدین به په کې ونډه لري، هېڅ ډول هغه ستونزې چې پورته ورته اشاره وشوه، په منځ کې نه شته. پر دې وخت به مونږ د اخلاقي ځواک په توګه یو ځواکمن او د جګړه ییز ځواک له پلوه د کمزوري سیاسي جوړښت د شتوالي شاهد یو. ربښتیا خبره داده، چې داسې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت په ډېره ګرانه کولای شي د افغانستان د سیاست په چارو کې اغېزمن رول ولوبوي. دا چارې د هغو ډلو د زور ازمويلو ډګر ګرځېدلی دی، چې وسله لري. اصولاً هر کله چې د سیاست ډګر د تودې جګړې پر ډګر واوښت بیا نو د پېښو په بدلون کې د اخلاقي او مانیز ځواک لرونکې ډلې ته د رول د اثبات مجال په لاس نه ورځي.

په داسې حال کې، چې عملاً د دې ډلو بې وسلې کول امکان نه لري، د یو سیاسي جوړښت اخلاقي رول هغه وخت د توجیه وړ دی، چې د ځینو وسلوالو ډلو له ملاتړه برخمن وي او په بله مانا مادي ملاتړ ولري. د اتکل له مخې دا له کړکېچ نه د وتلو یوازېنۍ لار نه ده، خو په باور سره یوه رښتینې لار ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د ناپېیلي حکومت غوښتنه او د ملي اردو د رغونې پر بنسټ د دولت د فزیکي لوړتیا بیا راژوندي کول[۱]

د ملي وسلوال پوځ، د یو ملي اردو جوړول، چې د داسې پوځي تجهیزاتو لرونکی وي، چې پر وسلوالو ډلو او د هغو پر پلویانو لاسبری ولري، د سولې او په پای کې د دولت د فزیکي لوړتیا د تضمین لپاره لومړی ګام دی.

الف- د ملي اردو (ملي وسلوال پوځ) بیا جوړونه: تر ټولو دمخه ددې خبرې یادونه کوو، چې په اوسني اضطراري حالت کې زموږ لپاره د ملي اردو په بیا جوړونه او تجهیزونه کې د کورنۍ سولې د ټینګښت او حقوقي دولت د جوړېدو هیله پرته ده، نه له

(۱) ددې برخې اړوند بحث د ملي اردو جوړول او د وسلې د راټولولو موضوع یوازې د یو ناپېیلي حکومت له نظره تر څېړنې لاندې نیولې ده. د یوې جنګېدونکې ډلې (لکه طالبانو) تر پیدا کېدو وروسته د ملي اردو د جوړولو، د وسلې راټولولو او د حقوقي دولت د جوړلو د سیاسي چلوونکو په توګه د هغوی رول په دې بحث کې په پام کې نیول شوی نه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بهرني ځواک سره سيالي او دښمني. په داسې ډول د ملي اردو جوړونه، چې لږ تر لږه د ګاونډيو هېوادونو له وسلوالو پوځونو سره د سيالۍ ځواک ولري، د افغانستان لپاره د کړکېچ، ستونزو او غريبۍ په شرايطو کې يوه نه پلې کېدونکې هيله ده.

د دولت د فزيکي لوړتيا د تامين لپاره د ملي اردو جوړونه د يو ناپېيلي حکومت د جوړښت له لارې امکان لري. ناپېيلی حکومت بايد په ټوليز ډول د يوه ناپېيلي اردو پر ملاتړ ډډه ولګوي. د ملي اردو په جوړښت کې د وسلوالو ډلو داخلول له دې کبله ګټور نه دي:

ـ سياسي شوې اردو، د ناپېيلتوب له حالت نه، چې د جګړه ييزو غاړو د باور د خپلونې بنسټيز توکی دی، د باندې وځي.

ـ د ګڼو وسلوالو ډلو په منلو سره، چې ممکن په دستوري ډول په اردو کې ځای ونيسي له واحدې قوماندې نه د ملي اردو سوق او اداره له ستونزو سره مخامخوي.

ـ په ملي اردو کې د تنظيمي ډلو په ځای نيونې سره، وسلوال پوځ د ناپايه تنظيمي حسابونو د پاکونې د ښنتو پر ډګر اوړي. د ملي اردو کدر بايد له تېرو سلطنتي او جمهوري صاحب منصبانو څخه جوړ شي، چې له وروستيو لاس پوڅو رژيمونو سره سياسي تړښت ونه لري. د اردو په ليکو کې بايد د خدمت تر بيرغ لاندې د شرايطو پوره کوونکي ځوانان او په پراخه کچه هغه کسان جذب شي، چې يوې نيمې لسيزې جګړې هغوی د هېواد د اقتصاد او فرهنګ په برخه کې په نه کارېدونکو عناصرو بدل کړي دي. دا کسان به په خپله خوښه د اردو خدمت ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي اردو به په اوسنيو اضطراري شرايطو کې، چې وزګارتيا د ټولنې د کار د ځواک زياته برخه له ګټې ايستلې ده، د جلب او جذب ځواک ولري.

د ملي اردو په جوړښت کې د دغه اردو د بودجې د لاسته راوړلو مسئله د پام وړ ده، ناپېيلی حکومت پر داسې وخت د سولې د ټينګښت لپاره ددې اردو مرستې ته اړتيا لري، چې له جګړې نه راپيدا شوې ګډوډۍ، له ملي سرچينو او عوايدو څخه د اردو د بودجې لاسته راوړل ناممکنوي. هغه وخت نو د اردو د تمويل او تجهيز يوازينۍ سرچينه بهرنۍ مرستې دي. له هغو خبرونو څخه، چې د هجرت په خپرونو کې خپاره شوي دي، څرګند ېږي، چې د اروپايي ټولنې هېوادونه او د امريکا متحده ايالات تيار شوي نه دي، چې د ملي اردو په بيا جوړونه کې له راتلونکي ناپېيلي حکومت سره مرسته وکړي. ددې مرستو په منلو کې به د اندېښول ساتل په نړيواله کچه د راتلونکي حکومت د ناپېيلي سياست د بنسټ لومړۍ ډبره کېږدي.

مو ږ تراوسه پورې د وسلوالو ډلو له دريځونو سره له اړيکو پرته، د ناپېيلي حکومت په واسطه، د ملي اردو د بيا جوړونې په برخه کې خبرې وکړې. د وسلوالو ډلو له معضلې سره له رښتيني چلند او د هغوی له بې وسلې کولو پرته به د يو ناپېيلي حکومت تشخص ناممکن وي.

ب- وسلوالې ډلې او د بې وسلې کولو ربړه: د شوروي د يرغل وخت هغه پړاو و، د وسلوالو ډلو شتوالی، چې د ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقاومت په برخه کې يې کارنده ونډه درلوده، د توجيه وړ ګرځاوه. له افغانستان نه د شوروي يرغلګرو ځواکونو په وتلو او په ځانګړې ډول په راتلونکي کې د يو حقوقي دولت په ټينګښت سره وسلوالې ډلې د خپل شتوالي منطق له لاسه ورکوي.

همدا اوس د وسلوالو ډلو زياته برخه د هېواد د خاورې د خپلواکۍ او ملي واکمنۍ پر ضد د بهرنيانو د لاسوهنې پر وسايلو اوښتې ده. دا ډلې د سولې د ټينګښت او په هېواد کې د حقوقو پر آرونو د ولاړ حکومت د رامنځته کېدو مخه نيسي.

د افغانستان جيوپوليټيک جوړښت، هېواد تل د لښکرکښيو او فتوحاتو له خطر سره مخامخ کړی دی. په ځينو برخو کې د افغانستان واکمنان ګاونډيو هېوادونو ته د لښکرکښيو سرچينه وه، دا سوبې څه کورنۍ وې که بهرنۍ، د دې سبب شوي، چې د افغانستان د خلکو يوه برخه د تاريخ په بهير کې د سپکې وسلې له کارونې سره په ښه ډول اشنا شي او هغه د ناموس په شان د خپل ځاني او ملي هويت د تثبيتولو د وسيلې په توګه وساتي.

د افغاني ټولنې په هغو سيمو کې چې قبيلې استوګنې دي، کله کله وسله د ټولنيزو شخړو په حل کې د قاضي ځای نيسي.

ددې واقعيت په پام کې نيولو سره، چې پورته ورته اشاره وشوه، د وسلې راټولول، د سولې د بهير تر ټولو ستونزمن پړاو ګڼل کېږي. همدې ستونزې ته په پام لرلو سره ځينې د نظر خاوندان په دې نظر دي، چې د وسلې د راټولونې پر ځای دا اوسنۍ وسلوالې ډلې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سولې د ټينګښت د مسوولينو په ډله کې په رسميت وپېژني. په دې برخه کې لږ تر لږه د دوو الترناتيفونو وړانديز شوی دی:

ـ د ملي اردو له موازينو سره سم د قوماندانانو د شورا جوړېدل: دا وړانديز له دې کبله د تاييد وړ نه دی، چې قوماندانان له دښمنو تنظيمونو سره تړلي او په يوه جوړښت کې يې راټولول اسانه کار نه دی. که بيا هم کله چې د قوماندانانو په سازماني سمبالښت کې ستونزې موجودې نه وي، د قوماندانانو د پرېکړو لپاره د ملي اردو تر څنګ د يو بل امنيتي اورګان ځانګړي کول، په يوه سيمه کې د دوو پاچايانو مقوله را ژوندۍ کوي، دا له يوه مسوول لاسه، د سولې د ټينګښت له هيلې سره سمون نه خوري.

ـ د ملي اردو په تشکيل کې د وسلوالو ډلو ادغام بل د پام وړ الترنتيف دی. دا الترنتيف که څه هم له تنظيمونو سره د ډلو د نه پيوستون له ژمنو سره مل وي، په ملي اردو کې په لويه کچه عقيده يي جګړې خپروي او د وسلوالو ځواکونو يو رنګي او يووالی چې په لېږدوونکي پړاو کې د سولې د ټينګښت او حقوقي دولت د بنسټ ايښودلو د دندې سرته رسول دي، کمزوري کوي.

له پورته يادونو څخه دا ټکی څرګندېږي، چې د ملي اردو جوړښت بايد د وسلوالو ډلو د درنو وسلو د راټولولو له پروګرام سره يوځای وي. د سپکو وسلو راټولول به د هغو وسلو په ډول چې پر افغانستان باندې د شوروي تر يرغل دمخه له خلکو سره پاتې کېدلې، لږ کم شي او فکر نه کېږي د حکومت د اضطراري پروګرام برخه شي. د سپکو وسلو راټولول هغه وخت د انتقالي حکومت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندو په سر کې راتلای شي، چې له دې اړخه را پیدا شوی خطر د دولت امنیت ته ګواښ وکړي. د سپکې وسلې له پلوه به دا خطر په لږه اندازه محسوس وي.

د بېوسلې کولو پروګرام باید پړاو په پړاو د عمل په ډګر کې پلی شي. د دې پروګرام د پلي کېدو لومړی پړاو باید په کابل او د هغه په شاوخوا سیمو کې ترسره شي. په کابل کې د یو ځواکمن مرکزي حکومت ټینګښت به د افغانستان په نورو سیمو کې د دې حکومت د فعالیتونو د ترسره کولو لپاره لاره هواره کړي.

ج- د درنو وسلو راټولول: د درنو وسلو راټولول د لنډ مهالي حکومت له جنجالیزو دندو څخه ګڼل کېږي. د دې کار ستونزه په دې کې ده، هغه تنظیمونه چې خپله سیاسي پېژندنه یوازې د وسلې په ساتنې او کارونې کې ګوري او هغه مواضع چې د دې وسلې په واسطه یې تر لاسه کړي دي، په اسانۍ سره له لاسه نه ورکوي. د دې دلیل دا هم دی، چې دوی غواړي د واک له دې مورچله د راتلونکو سیاسي پېښو پر پرمختګ کنټرول ولري. بهرني لاسوهونکي هېوادونه به هم په دې لاره کې تر خپل ملاتړ لاندې تنظیمونه وهڅوي، خو بیا هم له سختې جګړې نه د سترپا لاملونه، له بې پایلې زور ازمویلو څخه د عقل سر ته راتلل، د دښمنو غاړو د جګړه ییز ځواک کمزوري کېدل او د سولې د منلو د یو میکانیزم د راوستلو ټول کورني او بهرني فشارونه باید وي. د درنې وسلې راټولول چې باید د دې میکانیزم په منځ کې ځای ولري تر یوه حده د لنډ مهالي حکومت په واسطه د وسلوالو ډلو د باور د جلب په کچې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې اړه لري. په بله وينا بايد د لنډ مهالي حکومت په جوړښت کې د ټولو سياسي ډلو پوره توافق او د انتقالي دورې د دندې (له هغې جملې نه د وسلو راټولول) پرمخبيولو کې دې حکومت ته د وړتيا او واک ورکول په خپله د هغه باور ښکارندوی دی، چې وسلوالې سياسي ډلې به يې پر لنډ مهالي حکومت ولري.

ګومان نه کېږي، چې د لنډمهالي حکومت پر وړاندې دا باور تر دې کچې وي، چې وسلوال ګوندونه ډلې ډلې په خپله خوښه درنه وسله ناپېيلي حکومت ته ورکړي. يوازېنۍ لار، چې هغه وخت ناپېيلي حکومت ته پاتې کېږي؛ د لنډ مهالي حکومت په واسطه د بازار تر نرخه په اوچته بيه د درنو وسلو پېرېدل دي. په دې برخه کې بايد د ناپېيلي حکومت له خوا د نړيوالو موسسو پولي مرسته جلب شي او له دوستو هېوادونو څخه د مرستې په لاسته راوړلو کې د هغوی بې غرضي په پام کې ونيول شي. سربېره پر دې د مرستو پيداکولو کې بايد لازم انډول مراعات شي.

زموږ په اند له افغانستان نه د شوروي ځواکونو تر وتلو وروسته نور د جهاد او عقيدې جګړې خپل ځای، د تنظيمونو په واسطه د سياسي واک د ترلاسه کولو لپاره پوچو او ناوړه لوبو ته پرې ايښی دی. طالبانو تر يوه حده د دې ورانوونکو لوبو په تګلورو کې کمښت راوست. غالباً هغه کسان، چې په دې ليکو کې وو، د دې ناوړه پېښو بلهاريان (قربانيان) شول. په زغرده د اکثريت ليکو جنګېدل د کومې لوړې عقيدې يې هيلې لپاره نه وو، خو په داسې شرايطو کې يې جګړه د ژوند خړوبېدنې وسيله وګڼله، چې جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کړکېچ په هېواد کې له روا او اصولي لارې څخه د معاش تر لاسه کول، ډېر سخت کړي وو. دا ډله به چې کولای شو په یو ډول ورته اجیر وو ایو، په اسانۍ سره به تیاره شي، چې د یوه مناسب انډول په مقابل کې خپله وسله دولت ته ورکړي.

د کار، دندې، ښوونې او روزنې زمینې په برابرولو ددې ډلې د راتلونکي ژوند په تضمینولو سره به د ټولنې د ګټو د ساتنې لپاره یو بل لامل هم زیات شي.

د ملي اردو د جوړېدو او د وسلې راټولونې پروګرام باید د افغانستان د پولو د کنټرول له کړنلارې سره پر یوه وخت پلی شي. د وسلو راټولول به تر هغه وخته پورې، چې د وسلوالو ډلو او بهر ترمنځ د تړښت لوژیستیکي او تدارکاتي پُل ویجاړ نه شي، هېڅ درد به درمل نه کړي. له دې کبله نو په کار ده چې:

ـ انتقالي حکومت باید د سولې د ټینګښت په اړه له لاسوهونکو هېوادو سره په پراخ تفاهم کې وي. دا کار ستونزمن دی، ځکه چې د لاسوهونکو هېوادونو هیله داده، چې د افغانستان شخړه کې د خپلو نږدې دوه لسیزې سیاسي پانګې نه په داسې شرایطو کې لازمه ګټه پورته کړي، چې تر څو په هېواد کې په ورو ورو ډول قانوني حکومت ټینګېږي. له یو دوو ډلو سره چې د بهرنیو لاسوهونکو هېوادونو په لمسون ځان د سولې له بهیره ګوښه کوي، د لنډ مهالي حکومت قهرجن چلند بل بد کار دی، لنډ مهالی حکومت باید د راتلونکي اټکلي ټکرونو لپاره وړ تیاری ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د افغانستان د پولو د څارنې لپاره باید د وسلوال پوځ ځانګړې یونټونه (ټولګي) په پام کې ونیول شي. د کورنیو ټولګیو د سمبالښت په برخه کې نړیواله (د ملګرو ملتو او د اسلامي هېوادونو د کنفرانس) مرسته او یا له نړیوالو ټولنو نه د بهرنیو یونټونو تدارک به څه زیان ونه لري.

د- د درنې وسلې د راټولولو لپاره د لازمې نښې ټاکل: د اور بند څارنه او د وسلو راټولونه د لنډ مهالي حکومت لومړی او بنسټیزې دندې ګڼل کېږي. لومړی او بسنټیزې په دې مانا چې دا دندې د دې حکومت د نورو دندو د سرته رسولو، د اساسي قانون جوړولو، د لویې جرګې جوړولو، ټاکنو، د مهاجرینو د بېرته راګرځېدو او په پای کې د حقوقو د دولت د جوړېدو لپاره لاره هواروي.

لنډ مهالي حکومت د حکومتي تشکیلاتو او ملي اردو د بیا جوړونې او په یوه مانا د خپل ملي او نړیوال دریځ د تثبیت لپاره لږ تر لږه نهه میاشتې وخت ته اړتیا لري. د وسلو د راټولونې د پروګرام پلي کېدنه د دې نهو میاشتو تر تېرېدو وروسته امکان لري. هغه وخت چې د وسلو د راټولونې لپاره به ورته اړتیا وي، د یو کال شاوخوا موده اټکلېږي.

هـ- لنډ مهالی حکومت او د مشروعیت ستونزه: د ملګرو ملتو د سولې په پلان کې، چې د مستیري له لارې یې وړاندیز شوی و، د لنډ مهالي حکومت ټینګښت د لویې جرګې تر جوړېدو دمخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی. په دې برخه کې هغه پوښتنه، چې حل یې ډېره ځیرتیا غواړي داده: ایا لنډ مهالی حکومت به د خپلو پرېکړو، (د لویې جرګې تر جوړېدو دمخه) په ځانګړې ډول پر اوربند باندې د څارنې، د امنیتي ځواک په سازماني چارو، د وسلې د راټولولو او نورو لپاره د مشروعیت (د قانون له لارې د کولو او نه کولو د واک لاسته راوړلو) پیدا کولو ته د اړتیا احساس کوي او که نه؟

که چېرې حکومت د لویې جرګې له لارې جوړ شوی وای، دا ستونزه نه پېښېدله، ځکه چې حکومت له لویې جرګې نه، چې د ملي واکمنۍ د حق لرونکی اورګان دی، د باور رایه اخیسته او مشروعیت یې ترلاسه کاوه.

د ملګرو ملتو پخواني عمومي منشي پتروس غالي د افغانستان په باب په خپل کلني راپور کې، چې د **۱۹۹۵**م کال د نومبر پر **۱۹**مه نېټه یې عمومي غونډې ته وړاندې کړ، داسې وویل: ((د مشورتي کمیسیون په اند د یو انتقالي حکومت د ټینګښت لپاره تر ټولو لنډه لار په جګړه کې د ښکېلو غاړو له ناپېیلو او خپلواکو شخصیتونو څخه، د یوې واکمنې جرګې جوړېدل دي.))

د انتقالي حکومت ټینګښت په هغه ډول، چې دې مشورتي کمیسیون نظر ورکړی دی، په هېڅ ډول د هغو سترو دندو په سرته رسولو کې، چې پر وړاندې یې پرتې دي، له هغې جملې نه د ملي اردو په سازماني چارو، د وسلې په راټولولو او د حقوقي دولت په جوړښت کې د دې حکومت مشروعیت نه تضمینوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په اند مشورتي کمیسیون د یوې لویې جرګې د جوړښت اساسي عناصر، د یوې واکمنې شورا په جوړښت کې، چې د حکومت د جوړولو دنده لري، ځای کړي دي. که چېرې ددې عناصرو تر څنګ نور معمول مرکبات یو ځای شوي وای او د واکمنې شورا نوم د لویې جرګې په نوم اوښتی وای، د لنډمهالي حکومت پر وړاندې اصلاً د مشروعیت ستونزه نه رامنځته کېدله.

ددې ستونزې د چټک حل لپاره یوازې یوه لاره پاتې وه او هغه په بېړنیو یا اضطراري شرایطو کې د انتقالي حکومت دریځ ته پاملرنه وه. د سیاسي موسسې د پرمختګ بهیر په ډاګه کړې ده، هغه حکومتونه، چې په ((بېړنیو شرایطو)) کې د چارو واګې په لاس کې اخلي، د مشروعیت د تر لاسه کولو لپاره د عادي حالت او مناسبې موقعې په انتظار، کولای شي د اجرائیه ځواک دودیزې پرېکړې د پیل کېدو پړاو ته ورسوي.

د حالاتو په عادي کېدو سره انتقالي حکومت ناچار دی، له واکمنې سرچینې (لکه لویه جرګه، پارلمان او نورو) نه د خپل ځان او خپلو پرېکړو لپاره مشروعیت ترلاسه کړي.

د انتقال حکومت ډېرې بنسټیزې دندې، لکه د لویې جرګې جوړېدل او د ټاکنو ترسره کول، چې د دولت د مانیزې او اخلاقي لوړتیا لپاره لاره هواروي، د سولې په ټینګښت کې نېغ په نېغه له انتقال حکومت سره تړلې دي. د سولې ټینګښت په خپل وار سره د ملي اردو له بیا جوړونې او د وسلې له راټولونې سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلی، چې دا په خپله د دولت فزیکي لوړتیا بنسټ ګرځي. انتقالي حکومت د وسلوالو ډلو د یو پراخ او رښتیني تفاهم له ملاتړ او له نړیوالو مرستو پرته، نه شي کولای د لویې جرګې د جوړېدو، ټاکنو، دملي اردو بیا جوړونې او د وسلې د راټولونې ستري دندې سرته ورسوي.

په دې کې شک نه شته، چې د ملي وسلوال پوځ په بیا جوړونې سره کېدی شي دولت په یوه داسې ځواک سمبال شي، چې دخپلې فزیکي لوړتیا د اثبات لپاره ورته اړتیا لري. پر دې وخت به مور د دولت د اجباري اطاعت شاهدان یو.

د اجباري اطاعت پر ځای د خپلې خوښې اطاعت ترمنځ، په هغه ډول، چې د دولت پر وړاندې د سرې باغي روحیه، د سازښت پر روحیې، مفاهمې او روغې جوړې واړوي، ډېر اوږد واټن په مخ کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

د واک د کلاسيکو بنسټونو ويجاړېدل او د هغو د نويو ملاتړو څرګندېدل

الف- د واک د کلاسيکو بنسټونو ويجاړېدل:

يو- قبيله او کورنۍ: قبايلو تر کمونيستي کودتا دمخه د ژوند د ښاري کېدنې په بهير سره په کمه کچه خپل يو څه ټولنيز ځواک له لاسه ورکړ. کمونيستي کودتا د واک د مادي ملاتړ په توګه کرنيزې ځمکې د قبايلو له لاسه بهر کړې. هغوی د جګړې د دوام او د سيمه ييزو وطنونو په پرېښودو سره Deracine شول. سره له دې چې اوس قبايل او د هغو مشران په هېواد او يا تر هېواده د باندې د مهاجرو په کمپونو کې خپله پخوانۍ سياسي او ټولنيزه اتوريته نه لري، خو بيا هم د ټولنيز ځواکونو د انډول په ساتنه کې د بنسټيز رول لرونکي دي.

په کورنيو کې د کمونيستي ايډيولوژۍ او نورو سياسي ګوندونو اغېز، له سياسي نظره د هغوی غړي وپاشل. په دولت کې د دندې ترسره کول او يا له هغه څخه د ځان لرې کول د کورنيو د غړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترمنځ د اختلاف بل لامل شو او د هغوی مانیز یووالی یې له منځه یووړ.

کمونیستي کودتا د افغانستان ارستوکراتیکو او بورو کراتیکو کورنیو ته چې زیاتره په ښارونو کې د اخلاقي اتوریتې سرچینې وې، تر قومونو او قبایلو ځخه زیات زیان ورسوه او په داسې حال کې چې قومونو او قبایلو خپله فزیکي او اخلاقي خپلواکي د افغانستان د فزیکي جغرافیې په حدودو او ګاونډیو هېوادونو کې وساتله، د کورنیو غړي یې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې تیت و پرک شول. ځرنګه چې دا کورنۍ زیاتره د هېواد تحصیل کړي او روښانه قشر ته منسوبې وې، د هغوی نشتوالي ((د مغزونو فرار)) د غمیزې ځرګندونه کوي؛ د افغانستان بیا رغونه به له ستونزو او د هېواد د سیاسي مبارزې ډګر به له ناانډولتیا سره مخامخ کړي.

په هرحال! د شلکلن کړکېچ او جګړې په بهیر کې د نویو شخصیتونو د شتمنۍ او شهرت په شاوخوا کې نوې کورنۍ په افغانستان او بهر کې د جوړېدو په حال کې دي.

د افغانستان په سیاسي جګړه کې د مذهبي شخصیتونو راځرګندېدل له دې پلوه نه دي، چې افغانستان د ملي غوښتنې د پرمخبیولو لپاره سیاسي سړي نه درلودل، بلکې زیاتره په دې خبرې پورې تړلي دي چې:

ــ د روسانو پر وړاندې په وسلوال جهاد کې یوازې مذهبي مشران د مذهبي ولولو ځرګندونکي وو او هغوی په یوازېتوب سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د شهادت په ډګر کې)) د مسلمانانو پرګنو د سوق او اداري ځواک درلود.

ـ مذهبي لارښوونکو په یوازېتوب سره د افغانستان په چارو کې د اسلامي انترناسیونالیزم پر بنسټ د بهرنیو هېوادونو د اغېز د خپراوي لاره هواره کړې.

ـ یوازې ښاغلیو حضرتانو، ملایانو، مولویانو، مولاناګانو او نورو هر یو په سیمو (نه په ملي کچه) په خپل اغېز سره کولای شول، د افغانستان په چارو کې د بهرنیو مسلمانو هېوادو د ارام او ورو اغېز د خپرولو وسایل شي.

سربېره پر دې د جهاد د دیارلسو کلونو په بهیر کې، ایران، پاکستان خپلې تبلیغاتي دستګاوې او ډله ییز ارتباطي وسایل او سعودي عربستان د تبلیغ په برخه کې لیدني او اورېدني وسایل، د خپلو مرستو د ((شکر ایستونکو)) په واک کې ورکړل. په دې ترڅ کې د ملي شخصیتونو د زرغونېدو لپاره ځای پاتې نه شو.

د لویدیزو هېوادونو ماس میډیا د خپلو خپرونو د اصولي تګلارو له مخالفت سره سره د شوروي نظام د واکمنۍ پر وخت په سیاست کې د مذهب په دخالت سره ((مجاهدین)) د دښمن پر لوري د یوې تیارې ((ګولۍ)) په څېر ومیندل او خپل مکروفون او لوډسپیکر یې یوازې د هغوی په واک کې ورکړل. له افغانستان نه د شوروي په وتلو سره لویدیز هېوادونه د دښمن د ماتې موخې ته نږدې شول. هغه وخت یې په ځینو برخو کې خپله پاملرنه د افغانستان په سیاسي چارو کې د مذهب د دخالت مخالفت ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوګرځوله او په تبليغاتي دستګاوو کې يې د پوهنې او پوهنتون استادانو، بوروکراتانو او ملي شخصيتونو ته د ونډې ورکولو غوښتنه کوله. خو دا کار ډېر ناوخته و.

دوه- شتمني: پر پخوا وختونو د افغاني ټولنې په منځ کې ځمکه، پولي او مالي پانګه د ټولنيز او وروسته د سياسي واک سرچينې وې. د ځمکې د وېش پر بنسټ د خلکو ډيموکراتيک ګوند اقتصادي پروګرام او پر مالي او پولي پانګې د دولت کنټرول، د هغه دوديز اقتصادي سيستم د پاشل کېدو سبب شو، چې د هغه پر بنسټ ځمکوال او پانګوال د ټولنيز واک سرچينې ګڼل کېدې. د جګړې فشار د افغانستان له داخل نه د پولي او مالي پانګې د زياتې برخې د ايستنې سبب شو او د ټولنيز ځواک په توګه يې د شتمنۍ اغېز کمزورى کړ.

له دې سره سره په افغانستان کې د ۱۸ کلونو په بهير کې د ښمنو غاړو ته د بهرنيو هېوادونو پولي، مالي او وسلوالې مرستې د شتمنۍ د نويو سرچينو سبب شوي دي: د تنظيمونو ځينې مشران، د جهاد ځينې قوماندانان، د مهاجرينو په کمپونو کې د بهرنيو پروژو د تمويل او اداري دنده لرونکي افغان شخصيتونه او يا په هېواد کې نوي اربابان، د سرو زرو پيدا کوونکي ګڼل کېږي.

په ننني شرايطو کې له شتمنۍ څخه يوازې د واک د نورو سرچينو (لکه سياسي ګوند) د مادي ملاتړ په توګه ګټه اخيستل کېږي، ځکه نو د واک د خپلواکې سرچينې په توګه د هغو رول ډېر کمزورى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دري- عمر او د ژوند تجربه: پخوا تجربه کار سپین ږیري د خپل ټولنیز ژوند په چاپېریال کې د ستري اخلاقي اتوریتې لرونکي وو. هر کله چې عمر او تجربه د ټولنیز واک له نورو سرچینو، لکه روحانیت، لویې کورنۍ او مخور قوم سره یوځای کېدل، شخص یې د خپلو شاوخوا خلکو د پاملرنې او درناوي وړ ګرځاوه.

د کمونیزم افت، د ژوند د باتجربه سړیو اخلاقي اتوریته کمزورې کړه او په ځینو برخو کې یې هغه له منځه یوړه. په ښارونو کې چې هلته کمونیزم ځاله جوړه کړې وه، د تجربه کارو شخصیتونو د لاربښوونکي رول له منځه وړل زیات څرګند شول. ځوانانو په هغه تبه کې، چې د انقلاب نوم یې پرې ایښی و، پرته ویله او پر خپلو ((پلرونو)) یې د انقلاب ضد، ارتجاعي اند تور لګاوه... د کمونیستي کودتا پر لومړیو کلونو له کومه ځایه چې تجربه کار سړي د ژوند د چاپېریال د پخوانیو جوړښتونو (چې د کودتا په پیل کې په خپلې ځواکمنۍ سره پاتې وو) پر بنسټ د لویو ښارونو په شاوخوا کې د مانیز ځواک لرونکي وو، ځکه نو د جهاد مشري یې وکړه. له دې کبله په هېواد کې وسلوال جهاد له کلیو او بانډو څخه پیل او ورو ورو له لویو ښارونو راتاو شو.

د کمونیستانو د تیوریکې او مجردې پوهې له مخې، بې ځمکې بزګرانو ته د ځمکې وېش باید د انقلاب د دفاع لپاره د بېنوا بزګرانو د باور د جلب سبب شوی وای، ویې نه کړای شول، چې د انقلاب پر وړاندې د پرګنو د قهر څپې کښنوي. د ماهویست شعار؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلیو په واسطه د ښارونو محاصره پلې شوه، خو څرنګه چې د دې محاصرې انګېزه مادي نه وه، د هغه څه پر وړاندې، چې د زیارکښانو انقلاب په نوم نومول شوی و، ترتیب شوې وه، په خپله د داسې ټولنیز مذهبي او ښتون (انقلاب) د څرګندېدو پر ښنو بدله شوه، چې نه یوازې د مارکسیزم له هېڅ ډول موازینو سره د توجیه وړ نه وه، بلکې له هغه سره یې په څرګنده تناقص درلود.

څلور- ټکنوکراسي او پوهه: په افغاني ټولنه کې دواک له نویو بسنتونو څخه ګڼل کېږي، چې پر (۱۹۰۴) م کال د نویو ښوونځیو له ښوونو سره د پاملرنې وړ وګرځېدل. په هېواد کې د نوې ښوونې له پیل څخه تر نوي کلونو زیاته موده تېرېږي، خو له دې سره سره بیا هم د لوستو کسانو شمېر په سلو کې تر پینځو زیات نه دی او د هېواد د ټولو وګړو په اندازه د ښوونځیو او پوهنتون د فارغ التحصیلانو شمېر هېڅ د تصور وړ نه دی.

د خلکو ډیموکراتیک ګوند کودتا د عصري پوهنې د بهیر ورو پرمختګ نور هم ورو کړ او په ځینو برخو کې یې ان ودراوه. ((پر ۱۹۷۸م کال د هلکانو لپاره ۳۰۰۲ لومړني ښوونځي او د نجونو لپاره ۴۵۳ لومړني ښوونځي موجود وو. په داسې حال کې چې پر ۱۹۹۰م کال د هلکانو لپاره ۵۷۰ ښوونځي او د نجونو لپاره ۱۱۷ ښوونځي پاتې وو)).[1]

[1] په فرانسه یي ژبه د افغانستان اخبار مجله، ۱۹۹۲م کال، ۱۷ ګڼه، ۴۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې د کمونیست حکومت له خوا د افغانستان پوهنې ته د رسول شویو زیانونو ښه جاج واخیستل شي، لومړی تر کمونیستي کودتا وروسته د پوهنتون حال او چارو ته یو اجمالي نظر اچوو او بیا د ځوان پښت په منځ کې د پېژندنې (هویت) د بحران ستونزه تر شننې لاندې نیسو.

۱- د پوهنتون د بنسټیزو ارزښتونو ویجاړول: پوهنتون د زده کړې د یوې لوړې موسسې په توګه د په اصطلاح انقلاب په بهیر کې نه جبرانېدونکي زیانونه وزغمل:

پر ۱۹۸۲م کال یانې په افغانستان کې تر کمونیستي انقلاب ځلور کاله وروسته د دولت له خوا یو فرمان صادر شو، د هغه پر بنسټ د ښوونځیو د لسم او یوولسمو ټولګیو فارغان، چې د یو او دوو کلونو لپاره یې په خپله خوښه د عسکري خدمت مانه، د وخت په تېرېدو سره هغه کلونه، چې په ښوونځي کې د دوی له فراغت نه پاتې وو، دوی ته د بکلوریا دپلوم ورکول کېده، یانې (په عسکري قطعه کې) د ښوونځي د دپلوم تر اخیستلو وروسته په پوهنتون کې د شاملېدو وړ ګڼل کېدل.

دا فرمان د زده کړې له موسسو سره د چلند په برخه کې د دولت د کلتوري سیاست ډېر ښه ځرګندوی و، دا یې ښکاره کوله، چې نور نو د سولې تامین او د سیاسي واک د ټینګښت موضوع د کابل د مارکسیست دولت د ټولو دندو په سر کې وه. که چېرې زده کړې وکولای شي د تش په نامه انقلاب د دفاع په لار کې د عسکري قطعې رول ترسره کړي، ګټې دوه موخې به ترلاسه شوې وي. یو به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلوال پوځ د ځواک د پیاوړتیا څرګندوی او له بل اړخه به په ښکاره د فرهنګي موسساتو ساتنه، چې د نظام د پوهې پالنې(!) په سیاسي پېژندنه کې یې مرسته کوله.

پوځي کافډرا یا پوځي څانګه د همدې موخې لپاره د پوهنتون په کدر کې منځته راغله. پر افغانستان باندې د شوروي تر یرغل وروسته د زده کړې په موسسو کې د تدریس او ښوونې په بڼه کې ((انقلابي)) بدلونونه رامنځته شول.

ددې بدلونونو ټولیزه موخه په ملي فرهنګ کې د ایډیولوژیک اغېز شیندل او د روس د ښکېلاکیز سیستم د دفاع لپاره د سپاهیانو په توګه د پوهنتون او پوهنې د فارغانو ترلاسه کول وو. دا بدلونونه، چې موخه یې د افغانستان د خاورې او فرهنګ روسي کول وو، له یوې خوا د نویو تشکیلاتو او نوي درسي نصاب په واسطه او له بلې خوا د نوي پرسونل په واسطه پلي کېدل. ددې هر یو بدلون په باب د ویلو ډېر څه شته، په لاندې ډول یې موږ په دې برخه کې د غټو ټکو یادونه کوو:

ـ د پوهنتون د تشکیلاتو او درسي نصاب په برخه کې

بدلون: ځینې موسسې د کابل پوهنتون له تشکیل څخه بېلې شوې. لکه انجنیري پوهنځی، د کابل پوهنتون له تشکیل څخه بېل او له پولیتخنیک او تخنیکم سره یوځای شو. طب پوهنځی ((د دولتي طب انستیتوت په نوم))، چې نورې طبي موسسې یې په خپل کدر کې ځای کړې، له پوهنتون څخه بېل او له عامې روغتیا وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره وتړل شو. د پوهنتون د کدر په تشکیل کې نوې موسسې او څانګې زیاتې شوې. د ټولنیزو چارو معاونیت او په اصطلاح د افغان شوروي د دوستۍ انجمن له دې جملې څخه دي. په دې ترڅ کې لومړی ګوندي سازمان او د مستخدمینو او کارکوونکو صنفي اتحادیې په ټول پوهنتون کې د ګوند د سیاسي واک د ساتنې او غځونې دنده ترسره کوله او پوځي کافډرا د محصلینو د پوځي روزنې دنده پر غاړه واخیسته.

تر ۱۹۷۹م کال وروسته د ښوونې او روزنې پوهنځی، چې تر کمونیستي کودتا دمخه له منځه تللی و، بیا جوړ شو.

د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي له منځه یوړل شو او د هغه د ځینو څانګو پر بنسټ نوي پوهنځي منځته راغلل: د جغرافیې له څانګې څخه د ادبیاتو او ځمکپوهنې پوهنځي راوټوکېدل او د ادبیاتو پوهنځي د ښکلو هنرونو څانګه، پوهنځي ته لوړه شوه.

تر ۱۹۸۲م کال وروسته د ټولنیزو علومو پوهنځی د تاریخ او فلسفې او ژورنالیزم پر دوو پوهنځیو ووېشل شو. د پوهنتون په تشکیل کې بدلون د سیاسي کتنو له کبله و، نه د علمي انګېزې له مخې. مثلاً د روس لاسپوځي رژیم د لنډ فکرۍ او کینې له مخې انجنیري پوهنځی، له دې کبله د پوهنتون له تشکیل نه وایسته، چې هغه یې د خپل رقیب لویدیځ هېواد (المان) د سیاسي فعالیت ځانګه ګڼله. طب پوهنځی او د هغه په شان نورې موسسې له دې کبله په عامې روغتیا وزارت پورې وتړل شوې، چې په اصطلاح د انقلاب په شرایطو کې د طبابت د علمي اړخ په اندول د هغه اداري

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړخ ته په زیات ارزښت قایل شول. د پوهنتون تحصیلي نصاب هم د ایډیولوژیکو کړلېچونو له ستونزو سره مخ شو او هغه څه چې له پخوا څخه پاتې وو، له هغو سره په تناقض کې راغی. د روسي ژبې، د مارکسیزم اقتصاد، د مارکسیزم فلسفه او دې ته ورته نور مضامین الزاماً د ځینو پوهنځیو په درسي نصاب کې شامل شول.

د مارکسیزم د منطق پر لوري د هغو مضامینو د محتوا بدلون، چې په ټولنیزو علومو پوهنځي کې لوستل کېدل، په پوهنتون او له هغې لارې پر ملي فرهنګ باندې د مفکوره یي واکمنۍ لپاره د روس د ښکېلاکیزې ایډیولوژۍ د جبري اغېز څرګندوی دی.

د پرولتاریا د انترناسیونالیزم له آر سره د پوهنتون ایډیولوژیک تړښت، د دې غوښتنه کوله، چې په ټولنیزو علومو پوهنځي کې د افغانستان تاریخ مضمون درسي ساعتونه کم شي. د همدې موضوع لپاره په حقوقو پوهنځي کې زیاته هڅه وشوه، چې د معاصر افغانستان مضمون درسي ساعتونه کم شي او پر ځای یې د مارکسیزم د فلسفې او ټولنپوهنې مضامین زیات شي.

روسي ښکېلاک د ځینو پوهنځیو د تحصیل وخت، له هغه څه سره چې د انقلابي شرایطو په نامه یادېدل، د عیارولو لپاره وروستي کم حد ته رالنډ کړ. مثلاً په طب پوهنځي کې د تحصیل وخت له اوو کلونو څخه پینځو کلونو ته راټیټ شو.

دا کار چې په طب پوهنځي کې له نړیوالو معیارونو څخه مغایر و، له دې کبله عملي شو، چې افغانستان ته د طبیبانو د زیات ضرورت له کبله د طب د ډاکترانو زیات کمښت احساسېده. طب

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنځی به د مستعجل طبي کورس په توګه ((د انقلاب د شرايطو)) د معلولينو او ټپيانو د درملونې لپاره د طبابت بازار ته خپل بې ګټې لښکر وړاندې کړي.

د ازموينې د اخيستلو ډول هم د خلکو ډيموکراتيک ګوند له سياسي لوبو سره مخامخ شو: د ګوند غړو يوازې په جګړه ييزو فعاليتونو کې د ګډون په پلمه کولای شول هر وخت چې وغواړي وروستۍ ازموينه ورکړي. په بله وينا د ګوند غړي د حاضرۍ د نصاب پر پوره کولو او د ورځني درس پر تعقيبولو مکلف نه وو، د لوړو مقامونو له خوا هغو ته د ازموينې د څووم چانس اجازه ورکول کېده.

د تحصيل معيارونه، لکه د ډيپلوم اخيستنه، چې تر کمونيستي کودتا دمخه د دولتي او اداري مرتبو په سلسله کې د امتياز او پرمختګ د لاسته راوړلو بنسټيز محرک بلل کېده، تر کودتا وروسته يې خپل ځای سياسي معيارونو ته پرېښود.

په دې مانا، هر چا چې د واکمن کمونيست ګوند غړيتوب ترلاسه کاوه، که څه هم تحصيلي سويه يې نه درلوده، کولای يې شول د خپلې ګوندي سابقې له مخې، داسې سياسي او اداري امتيازات ترلاسه کړي، چې تر کودتا دمخه يوازې د ډيپلوم د خاوندانو لپاره وو. په بله وينا د ګوند د غړيتوب کارت تر تحصيلي سند نه ډېر ارزښت ترلاسه کړ. ځکه نو د پوهنتون هغه فارغ التحصيلان، چې د خلکو ډيموکراتيک ګوند غړيتوب يې نه درلود، سره له دې چې ډيپلوم يې لاره، خو په دولتي ادارو کې د امتيازاتو له زياتې برخې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه بې برخې شول. مثلاً هغوی په یوه اداره کې الزاماً د یو داسې ګوندي شخص تر امرونو لاندې کار کاوه، چې اصلاً د ښوونځي د زده کړې دوره یې هم بشپړه کړې نه وه.

وروسته تر هغې، چې پوهنې، په اداري سلسله کې د پرمختګ او تولنیز امتیاز د ترلاسه کولو د طبیعي محرک په توګه خپل ځای ګوندي اړیکو ته پرېښود، پوهنتون ډېرو محصلینو ته د پوهې د زده کړې د تولنې پرځای، د اردو له خدمت نه د تېښتې د یو پناه ځي حیثیت پیدا کړ. په داسې حال کې، چې ښځینه محصلینو له هغه نه د یو ښکلا ییز او تشریفاتي ځای په توګه کار اخیسته.

د ثور کودتا ددې زمینه برابره کړه، چې په اداره کې لویې څوکۍ چې مخکې د تجربې او دپلوم خاوندانو ته ورکول کېدې، د بې تجربې او بې دپلومه ګوندي اشخاصو له خوا ونیول شي. ددې لپاره چې ګوند پورې تړلي عناصر په هغو دفترونو کې، چې دوی یې د بې دپلومه آمر په توګه دندې سرته رسولې، د هغو کسانو پر وړاندې، چې دلوړو تحصیلي سندونو او دپلوم په لرلو سره یې ټیټه (د مادونۍ) دنده سرته رسوله، د ناراحتۍ احساس ونه کړي او د حقارت عقده ورته تکلیف ور نه کړي، ګوند د هغو د تحصیلي او تعلیمي نیمګړتیاوو د بشپړونې په لټه کې شو او ددې موخې لپاره یې شپې پوهنځي جوړ کړل. په شپې پوهنځیو کې غالباً د مدرسینو په توګه د ګوند د منسوبینو له خوا د ورځنیو درسونو جوول شوې برخه شاګردانو ته وړاندې کېدله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دقیقو اټکلونو له مخې د کابل پوهنتون د شپې محصلینو په سلو کې ۸۰ برخه د خلکو دیموکراتیک ګوند منسوبین او د خاد کارکوونکي وو. د دولت موخه دا وه، چې خادیستان په راتلونکي کې ((د څراغ لرونکو غلو په توګه)) د هغه څه له ازرښتونو څخه، چې د انقلاب په نامه یادېدل د ((علمي)) دفاع لپاره تیار کړي.

په داسې شرایطو کې، چې پوهنتون له یوې خوا تجربه کار علمي کادرونه او له بلې خوا د لوړې علمي سويې فارغ التحصیلان له لاسه ورکول او درسونه د څرنګوالي او څومره والي له پلوه سخت راټیټ شوي وو، د روس لاسپوڅې حکومت په دې لټه کې شو، چې په ځینو پوهنځیو کې د تحصیل پوړۍ ماسترۍ او ډاکترۍ ته لوړې او په مزارشریف او هرات کې دوه نور پوهنتونونه جوړ کړي. دې کار د پوهنیزو ارزښتونو د دفاع په لار کې د دولت دروغجنه ځانښودنه په ډاګه کوله.

د علمي پرسونل په برخه کې بدلون: تر کودتا وروسته پوهنتون تر لسو څخه د زیاتو کلونو په موده کې خپل دوه پر درې برخې تجربه کار استادان او علمي کدرونه له لاسه ورکړي وو.

هغه وخت چې افغانستان د روسي عسکرو تر واکمنۍ لاندې و، روسي استخباراتي اجنټانو د استاد او پروفیسر په نوم د پوهنتون د پخوانیو استادانو ترڅنګ د تدریس دنده پر غاړه اخیستې وه. پر ۱۹۸۲م کال هغوی پرته له دې چې د لوړو زده کړو وزارت له خوا پوهنتون ته معرفي شي، نېغ په نېغه یې له شوروي سفارت نه پوهنتون ته مراجعه کوله او د خپلې خوښې مضمونونو د تدریس

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنه يې کوله. پر همدې کال د روسانو د دې خپلسرۍ او زورواکۍ پر وړاندې د يو شمېر با درده او بادرکه استادانو له خوا عکس العمل وښودل شو. ددې عکس العمل تشکيلاتي چوکاټ د افغانستان د استادانو او ښوونکو ((دولتي ضد او انقلاب ضد)) اتحاد و.

ددې کتاب ليکوال ددې اتحاديې غړيتوب درلود. د ۱۹۸۲م کال د مې پر ۲۱مه ددې ټولنې غړي تر څارنې لاندې راغلل. ددې کرښو ليکوال په لس کاله زندان محکوم شو، چې له هغې جملې نه يې پينځه نيم کاله د څرخي پله په زندان کې تېر کړل.

په هرحال! د تدرسي کدر د کمونې بلې برخې د پرچم ډلې په واسطه تر سره شوه. پرچميانو د پوهنيز واک او ان اخلاقي اهليت له لرلو پرته د مقررۍ د فرمانونو پر بنسټ، چې له ګوندي اورګانونو څخه يې ترلاسه کول. د تدريسي کدر د ګومارنې په لايحه کې د څرګند شويو پړاوونو له تېرولو پرته، خپل ځان پر پوهنتون باندې تحميلاوه. هغوی د هغو تجربه کارو استادانو پر ځای، چې يا زندان ته بيول شوي وو او يا تښتېدلي وو، د تدريس دنده پر غاړه اخيسته. بيا نو په تدريسي کدر کې د ګومارنې د مقررۍ د تطبيق پوښتنه، چې د تدريس د ډېرو با استعداده مينوالو د جذب ډاډمن ضمانت و، مطرح نه وه.

پرچميانو د روسانو په مرسته د پوهنتون د پخوانيو قوانينو او مقرراتو پر بدلولو لاس پورې کړ. د دې بدلون پر بنسټ د پوهنځي د استادانو په غونډه او د پوهنتون په علمي شورا کې د ګوند د

(c) ketabton.com: The Digital Library

استازي ګډون حتمي شو. د خلکو ديموکراتيک ګوند غړو له دې امتياز نه په ګټې اخيستو سره، د پوهنتون د مشرۍ پر علمي او اداري پرېکړو خپل ايډيولوژيک اغېز خوروه. علمي ترفيع، په بهر کې تحصيل، په بهرني کنفرانس او سيمينار کې ګډون، د ګوند د منسوبينو د موافقې له ترلاسه کولو پرته امکان نه لاره.

د پوهنتون روسي مدرسينو د ګوند يانو په مرسته د ټولنيزو علومو په پوهنځيو په ځانګړي ډول د افغانستان د تاريخ په اړوند مضمونونو کې زموږ د هېواد د تاريخ د مسخه کولو لپاره لويه دسيسه جوړه کړه. د افغانستان د وروستيو اويا کلونو د مخه پېښې له هغې جملې نه د ملي خپلواکۍ ترلاسه کول د شوروي د ۱۹۱۷م کال د انقلاب په محور کې تفسير شول. د افغانستان تاريخ په اړه پر درسي کتابونو په ټوليز ډول بيا کتنه وشوه. لنډه دا چې هڅه وشوه په شاګردانو کې د يو خپلواک، لرغوني او له وياړه ډک تاريخ لرونکي هېواد د اتباعو په توګه، د ملي غرور او روحي خپلواکۍ روحيه له منځه يوسي. هڅه وشوه د محصلانو په ذهن کې دا ښکېلاکيزه مفکوره ننباسي، چې افغانستان يوازې د روسيې تر پوځي او سياسي ملاتړ لاندې کولای شي، د يو نه تجزيه کېدونکي او خپلواک هېواد په توګه پاتې شي.

له نېکه مرغه ناپوهو، بې تجربې او کم علمه ګوندي مدرسينو او د هغوی روسي ملګرو د دې ځواک نه درلود، چې په ښېلا ښېلو برخو کې ستنډرډ درسي کتابونه تاليف کړي. هغوی په ډېرو برخو کې له ناچارۍ له هغو کتابونو ګټه اخيسته، چې تر کودتا د مخه د باتجربه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د علمي واکمنو استادانو له خوا تالیف شوي وو او د پوهنتون په فرهنګ کې یې د یوې ځلېدونکې ډیوې په توګه، د انقلاب په تیارو کې خپله لار پرانیستله. په دې ډول په تدریس کې د روسانو او د خلکو ډیموکراتیک ګوند د منسوبینو نیمګړتیا او د یو شمېر کمو پخوانیو استادانو شتوالی ددې سبب شو، چې په ډېره لږ کچه په پوهنتون کې د تدریس علمي او اېژکټیف تسلسل وساتل شي.

د کمونیستانو تر کودتا وروسته له عسکري خدمت څخه بهر ته د ښوونځیو د فارغ التحصیلانو تګ او د ښوونځي تر فراغت وروسته پوځي خدمت ته د ګوند د ځینو منسوبینو تګ، د هغو کسانو شمېر چې په پوهنتون کې د لوړو زده کړو د ادامې لپاره تیار وو، ډېر راکم کړی و، ځکه نو ټولو ته په پوهنتون کې د شاملېدو چانس نه ورکول کېده. له دې کبله د پوهنتون د نویو شاملینو او شاګردانو کانکور، د ډېرو با استعداده شاګردانو د پلټنې او ارزونې د لوېې وسیلې په توګه خپل ارزښت له لاسه ورکړی و.

زه (ددې اثر لیکوال) چې د نږدې شپږ کلن زندان د تېرولو تر یوې وقفې، د روسانو تر لښکرکشۍ وروسته یو ځل بیا په حقوقو پوهنځي کې پر تدریسي چارو وګومارل شوم، متوجه شوم، چې زما شپږ کاله مخکې درسونه په غوڅ ډول هغو شاګردانو ته، چې له ښوونځي څخه په نیمګړي تعلیم پوهنتون ته راغلي وو، د پوهېدنې (هضم) وړ نه دي. له دې کبله مې له ناچارۍ، د درسي نوټونو او لکچرونو سویه تر وروستي ممکن بریده راټیټه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ټکی هم د یادوني وړ دی، چې تر ۱۹۸۲م کال وروسته د دقیقو اطلاعاتو پر بنسټ خاد هر کال خپل ۳۰۰ تنه اجنټان د کابل پوهنتون د بېلابېلو پوهنځیو په لومړیو ټولګیو کې د شاګرد په نوم شاملول. دې شاګردانو چې زیاترو یې د بکلوریا سندونه په لاس کې نه لرل، په خپل وار سره د شاګردانو د سویې کچه راټیټه کړه. خادیستانو د راپورونو د برابرولو، د اعتصابونو او مظاهرو د له منځه وړلو، د دولت د مخالفو استادانو د درسونو د ګډوډولو د لمسون، د درسونو د سیاسي او ایډیولوژیک کنټرول او د سیاسي وژنو او چاودنو د ترسره کولو دندې لرلې.

د خاد د وژنو او چاودنو زیاتره موخې د خپل دښمن خلق ګوند د غړو له منځه وړل وو. ځکه چې یوسفي (د حقوقو پوهنځي رئیس) او سعیدي (د پوهنتون رئیس) د پرچم ډلې د توطیې قربانیان وو.

په پوهنتون کې د خاد د ستنو په پیاوړتیا کې د اسدالله حبیب (پر هغه وخت د پوهنتون رئیس) د کی، جي، بي د دې پېژندل شوي ګوډاګي رول باید له یاده ونه ایستل شي.

له پورتنیو خبرو څخه دا څرګندېږي چې:

ـ هغه ګډوډي چې تر کودتا وروسته د پوهنتون په علمي نظام کې راڅرګنده شوه، د دې سبب شوه، چې د څومره والي او څرنګوالي له پلوه د درسونو سطحه راټیټه شي: کم تجربه او نیمګړو مدرسینو په ځانګړي ډول د حکومتي ګوند غړو او دې سره سره اکثرو استادانو تر کودتا د مخه په اندول د سمستر تر پایه خپلو شاګردانو ته څلوېښت فیصده درسونه ورکول، ځکه نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاګردانو سویه د ۴۰ فیصدو زده کړې په لړلو سره د پخوا په انډول تر ۲۰ فیصدو پورې راټیټه شوې وه.

ـ پوهنتون د خپل کدر تجربه کار پرسونل دوه په درې برخه له لاسه ورکړه. دا کار د دوستو هېوادو د فرهنګي مرستو په غوځېدو سره، د پوهنیزو څېړنو د پروژو د پرمخوړلو د ګډوډۍ لامل شو او د درسونو پر څرنګوالي یې ناوړه اغېزه وکړه.

ـ پر پوهنتون باندې د کمونیستانو د لس کلنې ایډیولوژیکې واکمنۍ په بهیر کې موږ له پوهنتون څخه د زرګونو لاقیدو، پاسیف او ټیټ سویې ځوانانو د فراغت شاهدان وو، چې له خپلې راتلونکې څخه یې روښانه لرلید نه درلود. له دې ځوانانو سره باید په زرګونو هغه ځوانان هم یوځای شي، چې په پخوانۍ شوروي او ختیزې اروپا کې پر زده کړه بوخت وو. دا محصلین به د فرهنګي خپلواکۍ د یوې ناجوړې پېنې په توګه افغانستان له ناوړه بدلونو سره لاس او ګرېوان کړي.

لکه څنګه چې یادونه وشوه، پوهنتون او د افغانستان د لوړو زده کړو موسسو د روسي یرغلګرو د کلتوري انقلاب تر ټولو درانه ګوزارونه زغملي دي، د پوهنتون بیا رغونه چې د یو ملي حکومت دنده به وي په راتلونکي کې ټینګو هڅو ته اړتیا لري. له هغې جملې:

د هغو پوهنتونو حذفول، چې د منځته راتلو دلیل یې سیاسي کتنې وې نه کلتوري. شورویانو غوښتل چې د قومونو (د روسانو په اند ملیتونو) خپلواکه فرهنګي پېژندنه، د ملي فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېژندنې ځای ونیسي، چې په دې ډول د فدرالیزم د یو سیاسي جوړښت لپاره لاره هواره شي. د فرهنګي ارتیاوو او د هېواد د راتلونکي پرمختګ د ارتیاوو پر بنسټ د پوهنتون ساتنه او د سیاسي او تش په نامه پوهنتونو لغوه کول به په راتلونکي کې د فرهنګي چارواکو د پاملرنې وړ ټکي وي.

افغانستان ته د شلو کلونو لپاره د درېو پوهنتونو شتوالی: د کابل پوهنتون، د ننګرهار پوهنتون او د هرات پوهنتون پوره دي. ددې درېو پوهنتونو بیا رغونې ته پاملرنه چې د کمونیستي جګړې د غمیزې په ترځ کې په پوره ډول زیانمن شوي دي، زموږ لپاره به د راتلونکو ۲۰ کلونو په بهیر کې ښه بوختیا رامنځته کړي.

ـ د بهرنیو مرستو راجلبول او د اړیکو د سیستم بیا رغونه: د تدریسي کدر لپاره د اړیکو د سیستم پر بنسټ د دوستو هېوادونو د پروفیسرانو ګومارل.

ـ د یو پلان طرح: مثلاً د مهاجرو او له بهر مېشتو افغانانو څخه د تدرسي کدر د بشپړونې لپاره درې کلن پلان او ددې موخې لپاره:

الف- د پوره معاش تاکل او د هغو د ساتنې لپاره وړ ضمانت ورکول.

ب- هغه شمېر استادانو ته، چې په جهاد کې د برخې اخیستنې له کبله زنداني شوي وو، د اکاډمیکو مکافاتو (لکه امتیازي معاش) ورکول. ګڼ شمېر استادان د جهاد په بهیر کې شهیدان

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي. د هغوی پاتې کسان باید د مقاماتو د ښې پاملرنې وړ وګرځي.

ج- د هغو استادانو لپاره، چې په بهر کې د خپلو کورنیو د لیدو هیله ولري، د مسافرت د مساعدو لارو چارو برابرول.

د- د استادانو علمي اثارو د چاپ د امکاناتو برابرول.

د پوهنتون اوډلې (منظمه) او پلانیزه بیا جوړونه د یو ریاست لکه د پوهنتون د بیا جوړونې ریاست په نوم د جوړېدو غوښتنه کوي. دا ریاست به دنده ولري، چې د پوهنتون د بیا جوړونې لپاره مثلاً یو څلور کلن پلان تر لاس لاندې ونیسي.

په هرحال ! د کمونیستي واکمنۍ په بهیر کې د خلکو قهرجنو ډلو، په داسې حال کې، چې پر پخوا وختو ښوونکي او ښوونځي ته د پوهې د ترلاسه کولو د وسایلو او د دولتي څوکیو د نیولو د وسیلې په توګه زیات ارزښت ورکاوه او د همدې موخې لپاره یې خپله ځمکه او کلیوالي کور، ښوونځي ته د مرستې په توګه ورکول او خپل زامن یې د ښوونځي د دېوالونو او چتونو د جوړولو لپاره د خپلې خوښې کار ته هڅول، د خپلواکۍ، هېواد، دین او ناموس په حق کې سپکاوی یې د نوې پوهې پر غاړه واچاوه او ځینو ښوونځیو ته یې اور ورته کړ، خو دې سره سره اوس هم ښوونکی، استاد، زده کړې او تحصیل ته، د درنښت مثبتې اغېزې، د پرګنو په ذهنیت کې له منځه نه دي تللي. ددې درناوي یوه برخه کولای شو په اسلامي ښوونه او د بډایه ملي فرهنګ او اخلاقو په جوړښت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولټوو. دا لاندې بيت له دين سره د پوهې د نه شلېدونکي پيوند څرګندوی دی:

چو شمع از پی علم باید گداخت
که بی علم نتوان خدا را شناخت

خو بنسټپال اسلام زياتره مذهبي فقو ته د ټولنيز او سياسي باور ترلاسه کولو د مرکزونو په توګه پاملرنه کوي او (اهل حل و عقد) ته چې د ديني علومو له پوهانو څخه جوړه شوې ده، د ټولنې اداره په همدې اشخاصو پورې تړي او د ښوونځي او پوهنتون فارغ ته په دويمه درجه اهميت ورکوي.

منځلارې روحاني ټولنه هڅه کوي، چې پر ديني پوهانو باندې د ډېر لګونې ترڅنګ د پوهانو، ټکنوکراتانو، د پوهنې او پوهنتون د پوهانو په راټولونې سره خپلې ټولنيزې ستنې پراخه کړي او دې ټکي ته په کتنې سره، چې افغاني ټولنه په اکثريت ډول له منځلارو مسلمانانو څخه ډکه ده، د ټاکنو په شرايطو کې، د يو بې رقيبه سياسي ځواک په توګه څرګند شي. ځکه نو منځلاري تنظيمونه د ولسواکۍ د ارزښتونو منلو ته ډېر لېواله ښکاري.

۲- د پېژندنې (هويت) کړکېچ او له هغه څخه راپيدا شوې پايلې:

په افغانستان کې هغه کوچنيان، چې د (۱۹۷۸م کال د کمونيستي کودتا) په پيل کې زېږېدلي دي، پر ۱۹۹۷م کال د ځوانۍ پر عمر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ياني اتلس كلنۍ ګام ږدي. ددې ځوانانو زياته برخه د درس او تعليم له نعمت نه بې برخې ده.

هغه کوچنيان، چې د کمونيستي کودتا په پيل کې د ښوونځي په لومړي ټولګي کې شامل وو ، اوس (۱۹۹۷م کال) د څلېرويشت کلنۍ عمر ته رسېدلي دي. هغوی له لوست او زده کړې نه بې برخې دي.

هغه کوچنيان، چې تر کمونيستي کودتا وروسته له افغانستانه ګاونډيو هېوادو ته په مهاجرت مجبور شوي، شاوخوا اتيا په سلو کې نالوستي او نا زده کړې پاتې شوي دي، هغوی هم اوس د ځوانۍ عمر ته رسېدلي دي. يوازې د هغوی کورنيو کوچنيان، چې په افغانستان کې تر قتل او وژنو وروسته پر مختللو صنعتي هېوادونو ته مهاجر شوي دي، د لوست او زده کړې امکان يې پيدا کړی دی، په بهرنۍ ژبه او پردي فرهنګي چاپېريال کې د دوی لوست او د زده کړې څرنګوالی په خپله يو بحث پارونکې مسئله ده، چې وروسته به په دې برخه کې ځينې ټکي وړاندې شي. اوس دا ټکی د يادونې وړ دی، چې نالوستي او د ځوان پښت د زده کړې کمی، هغه پښت چې بايد د خپل مټ او ځواکمن مغز په زور نه يوازې د ټولنې له سر او څېرې څخه د جګړې ګرد او غبار لرې کړي، بلکې لازمه ده، چې هغې ته د هيلو وړ ډيناميزم او خوځون هم ورکړي، دا هغه ستره ستونزه ده، چې د هغې د حل لارې د امکاناتو په لټون پسې بايد همدا اوس فکر وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی- په افغانستان او ګاونډیو هېوادو کې افغاني ځوانان. د افغانستان او د ګاونډیو هېوادو ټولنیز چاپېریال د دې ځوانانو د فکري تشکل سرچینې جوړوي. کله چې موږ د ځوانانو پر فکري تشکل او په افغانستان کې د ټولنیز چاپېریال په باب خبرې کوو، ژر تر ژره مو په ذهن کې د کمونیستي او مسلمانو حکومتونو ښوونیز او روزنیز رول ګرځي. دا ښوونیز او روزنیز رول له مدرسې، ښوونځي او پوهنتون څخه بهر، چې ټول هېواد پر کنډرو بدل شوی، ځوانانو ته د ډله ییزو وسایلو (ماس میډیا) له لارې د رسېدنې او اغېزې وړ دی. هغه څه چې له ماس میډیا څخه د کمونیستي او مسلمانانو حکومتونو په واک کې پاتې وو او دوی د هغو په واسطه په تبلیغ لاس پورې کاوه او په یو ډول یې له خلکو سره اړیکي ټینګول، راډیو وه او تر یوه حده ټلویزیون و.

د راډیو او ټلویزیون له پروګرامونو څخه زیاتره د دروغجنو او تېر ایستونکو تبلیغاتو له لارې د حکومت د فزیکي شتوالي د اثبات لپاره ګټه اخیستل کېده او د خپرونو روښانوونکي او روزنیز اړخ ته یې کمه پاملرنه کېده.

د راډیو او ټلویزیون له لارې له غرض نه ډک یو ډول تبلیغات د دې سبب شوي وو، چې خلک زیاتره د بهرنیو راډیوګانو اورېدو ته لېواله شي، خو دې سره سره بیا هم د خپرونو تداوم او د کورنیو څپو د چارو ښه والی، د دې سبب شوي وو، چې افغاني راډیو ټلویزیون هم د خلکو په منځ کې اورېدونکي او لیدونکي ولري. هغه هم په دې شرط چې برېښنا یې درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې د کړکېچ د بهیر په اوږدو کې، حکومتي راډیوګانو تل د جګړې اړوند خبرونه او وسلوالې نښتې، د خپل خبري پروګرام په سر کې خپاره کړي دي، د نژادي کینې، مذهبي دښمنۍ او طبقاتي جګړې او د تنظیمي دښمنۍ لمسون تل د راډیو له څپو نه د ځوانانو ذهنیت، چې اکثراً نالوستي او یا نیم لوستي وو، مسموم کړی دی. له همدې ناوړه فکري لارې څخه، تنظیمونو او دښمنو سیاسي ډلو، د ځوانانو او تنکیو ځوانانو په کړیو کې، د سرتېرو د راټولولو پراخه کړنلاره پلې کړې ده.

اخلاقي انحرافات او په ځانګړي ډول پر مخدره موادو ککړتیا چې وزګارتیا او نالوستۍ یې د ودې زمینه برابروي، د ځوانانو په منځ کې په چټکۍ سره دود شوي دي. د عیني شاهدانو په وینا د کمونیست حکومت اردو، د کابل د ۱۹۹۲م کال ایتلافي ادارې او جهادي تنظیمونو په لیکو کې جګړه مارانو د ښې جګړې د ترسره کولو لپاره د چرسو او تریاکو تر نشې لاندې ټوپک ته لاس وروړ.

کوچنیان چې په پاکستان او ایران کې د افغان مهاجرینو په مېشتغالو (کیمپونو) کې د ځوانۍ عمر ته رسېدلي، د هغوی نړۍ لید د کډوالو د کیمپونو په چاپېریال پورې تړلی دی، د دې ځوانانو لږ شمېر په دیني مدرسو کې د شاملېدو امکان ترلاسه کړی دی. د هغو طالبانو ذهني راټولونې، چې د مذهبي درسونو د لوست چانس ورته په لاس ورغلی دی، یوازې د شرعي موضوګانو په باب دي. په ټولیز ډول په ګاونډیو هېوادو کې استوګن افغان ځوانان په بدمرغۍ او غریبۍ کې لوی شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهرنیو مرستو د هغوی بیولوژیکي اړتیاوې تر ډېره کمه حده خړوبې کړي دي، خو د هغوی د فکري، رواني، مانیزو او عقیده یي اړتیاوو د ډاډ او خړوبونې لپاره هېڅ مرجع موجوده نه وه.

په کیمپونو کې مهاجرو افغان ځوانانو تر ډېره کمه حده د خپل کار له لارې ژوند خړوب کړی دی. هغوی ډېر ستونزمن ژوند لري، دې ځوانانو چې خپل ښي او چپ لاس پېژندلی، د مهاجرت، راشن (جیرې) جهاد، تنظیم، اسلام، الحاد، شیعه، سني، پښتون، تاجک، هزاره، توغندي، ماین، کلاشینکوف او نورې خبرې یې په خولو کې ګرځي.

مهاجرو ځوانانو ډوډۍ د ملګرو ملتونو له کمېشنرۍ نه خوړلې او ډانګې یې د پاکستان او ایران د پولیسو له خوا. هغوی که هر کله د ټولنیز مقام د ترلاسه کولو هیله ولري، هغه به یوازې همدا وي، چې ډېر ښه ((ملا)) ورځخه جوړ شي.

د جهاد بهیر او د اسلامي انترناسیونالیزم تبلیغاتو، په پوره ډول د ځوانانو په ذهن کې د اسلام د سیاسي افسانه یي یو والي پر لوري د عاطفي ترېښت ذهنیت پېچکاري کړی دی. ځکه نو هغوی ته افغانستان د هېواد په توګه مطرح نه دی، هغوی ته افغانستان، فلسطین، الجزایر، کشمیر او بوسنیا د اسلامي نړۍ د خاورې په توګه چې شریعت په کې جهاد فرض کړی دی، د بحث وړ دي. په دې ترڅ کې د هېواد په توګه د افغانستان دفاع، د الحاد له خطر سره د نورو مخامخو هېوادونو په اندول هېڅ غوره والی نه لري، خو دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړتیا د جغرافیایي دښمنیو په نیت د سرتېرو د کیمپونو د جوړولو لپاره وه.

د ټولنیزو شخړو د اواري، هېواد پالنې، د ښځو درناوی، د لویانو درناوی، مېلمه پالنې او نورو چارو کې د جرګې د رول منل، د هغو ټولنیزو ارزښتونو برخه ده، چې کورنۍ او قبایل یې خپلو زامنو ته لېږدوي. په نننۍ افغانستان کې د ځوانانو لپاره د کورنۍ او قبیلې د روزنیز چاپېریال رول، د دغو دواړو جوړښتونو د پاشل کېدو له کبله ډېر کمزوری شوی دی: ډېرو کورنیو او قبیلو د کورني او بهرني مهاجرت له کبله د خپل واک او اغېز جوړونکي توکي له لاسه ورکړي دي. د ځینو کورنیو مشران په جګړو کې وژل شوي او یا یې په زندانونو کې شتمني له منځه تللې ده، ځکه نو په هېواد کې، په اوسنیو شرایطو کې د ټولنیزو واحدونو په توګه، د کورنۍ او قبیلې رول، د ځوانانو د روزنیز او فکري تشکل په برخه کې له پخوا سره د پرتلې وړ نه دی، خو کورنۍ او قبیلې په هېڅ ډول د افغانستان د خلکو په عامه ذهنیت کې خپل ټولنیز اعتبار له لاسه ورکړی نه دی. د ځوانانو په منځ کې به د پلرونو او د قوم د مشرانو د نصیحتونو اورېدونکي لږ وي، خو په ټولنه کې باید د هغو له مثبت انعکاسه ډاډه واوسو. د لویې جرګې نوم د (اصطلاح) د ځوانانو لپاره د پوهېدو وړ نه ده، خو د عامو خلکو په معتقداتو کې د هغې پر لوړ مقام پوره باور دی.

دویم- په لویدیزو هېوادو کې افغاني ځوانان: د دې ځوانانو په منځ کې، هغه چې په افغانستان کې د ثور د کودتا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل کې زېږېدلي وو او تر یو دوه کلونو وروسته له خپلو کورنیو سره لویدیزو هېوادونو ته راوکوچېدل، د ۱۸ او ۱۹ کلونو عمر لري. هغوی د مهاجرینو په کوربه هېوادونو کې لوست او زده کړې کړې او ثانوي زده کړو ته رسېدلي دي. دا مهاجر ځوانان د هغې ډلبندۍ په اندول، چې د دې بحث په پیل کې ورته اشاره وشوه، لږې ټولنیزې او رواني ستونزې لري. هغوی غالباً د کورنیو د پالنې تر سیوري لاندې ژوند کوي او په ورو ورو ډول یې د پردي تعلیمي او ټولنیز چاپېریال تر اغېز لاندې فکر او دماغ د همدې ټولنې او چاپېریال بڼه خپلوي.

د ټولو هغو ځوانانو لپاره، چې په لویدیزو هېوادونو کې یې پناه اخیستې، د ښوونې او روزنې چانس برابر شوی نه دی، د دې مهاجرینو یو شمېر، چې د افغاني ښوونځیو او پوهنتونونو له خپل نابشپړ تعلیم سره مهاجر شوي دي، نېغ په نېغه د کار بازار ته لاره پیدا کړه، په لویدیزو هېوادونو کې مهاجر ځوانان پر خپلې ملي ژبې نه پوهېږي او یا ورو ورو هغه څه چې په کړنۍ ژبه یې زده کړي وو، هېروي. هغوی غالباً په پردۍ ژبه خبرې او لیک کوي. یوې واحدې کورنۍ ته منسوب دوه تنکي ځوانان، چې په دوو بهرنیو هېوادونو لکه فرانسې او امریکا کې یې ژوند کړی، د یوه او بل ژبې سره اشنایي نه لري. د ساري په توګه د کاکا زامن په یوه ژبه خبرې کولای نه شي.

کورنۍ دې کډوالو ځوانانو ته د ملي ژبې او فرهنګ د لېږد یوازینۍ سرچینه ده. کورنۍ اکثره د خپل ژوند د اړتیاوو د پوره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو په ستونزه کې داسې ډوبې دي، چې د خپلې کورنۍ د غړو لپاره ډېر کم کلتوري رول لوبولای شي. کورنۍ په هېڅ ډول ددې وس نه لري، چې د پردي فرهنګ پر وړاندې، د ملي فرهنګ په واسطه د ملي او اسلامي کلتور او ژبې ساتنه وکړي او د خپلو زامنو په ذهني تشکل کې د پردي چاپېريال، پوهنتون او ښوونځي د اغېزو مخه ونيسي.

تقريباً په ټولو پرمختللو صنعتي هېوادونو کې مهاجر افغانان د زده کړو لپاره د هغو مرکزونو له لرلو څخه چې لږ تر لږه د مهاجرينو زامن په اوونۍ کې څو ساعته د افغاني کلتوردود او لوست زده کړي، بې برخې دي.

که چېرې داسې مرکزونه وي هم، په سختۍ سره د لويديځ جادوګر، ان ناروغ کلتور د اغېزو مخه نيولای شي. د ګوتو په شمار يو شمېر مذهبي مدرسې، چې په دې لټه کې دي د مهاجرو افغان بچو لپاره د شريعت اصول زده کړي، بايد له دې خبرې نه مستثنی وګڼل شي. خو دا مدرسې غالباً د ديني مضمونو له تدريس سره سر و کار لري او په داسې نصاب کې د افغاني عمومي کلتور کوم ځرک نه شته.

په هرحال! د زده کړې چاپېريال او ټولنيز چاپېريال په لويديزو هېوادونو کې د مهاجرو ځوانانو دوه روزنځايونه دي. زموږ زامن په پردي هېواد کې په پردۍ ژبه، د کوربه هېواد ترانه زمزمه کوي، د بهرنيو پوهانو او هنرمندانو نومونه اخلي. د لويديځ له تاريخ سره نږدې کېږي او له افغاني ټولنې څخه ورو ورو لرې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور نو د خوشال خان خټک، احمد شاه بابا، مولانا بلخي، خواجه عبدالله انصاري او د افغانستان د تاريخ نورو په سلګونو پوهانو او واکمنو نومونه د ځوانانو لپاره الهام ښښونکي نه دي. هغوی د هېواد له کلتور، تاريخ او جغرافيا څخه ناخبره دي. د مهاجرو ځوانانو پېژندنه (هويت) په رښتيا له سخت خطر سره مخامخ ده.

د کلاشينکوف او زورواکۍ ښښت، نالوستی نسل، له افغاني کلتور څخه ناخبره نسل، د هېواد له تاريخ نه ناخبره نسل، له ماضي سره ناتړلی نسل، د ملي احساس نه درلودونکی نسل، بې هېواده او بې هويته نسل او داسې نور د هغه ځوان ښښت ځانګړنې دي، چې د طبيعت د قانون پر بنسټ بايد د افغانستان راتلونکی په لاس کې ونيسي او د هېواد د بيا رغونې ګټورې دندې پر مخ بوځي.

د يو هېواد لپاره تر دې ستره بدمرغي نه شته، چې د هېواد د چارو واګې، له ټولنې څخه پرديو عناصرو لاسو ته وسپارل شي.

په خواشينۍ سره زموږ هېواد بايد د ټولنې د بنسټيزو ارزښتونو د زياتې پاشنې د مخنيوي لپاره هغه ښښت، چې د جګړې ظلم او افت، له پوهې او ليد څخه بې برخې کړی دی، د راتلونکي افغانستان په اداره کې له فعال رول څخه محروم کړي، ګنې هغه دنده چې ځمکني او اسماني قوانين يې د ټولنې د روغ ژوند د دوام د تضمين لپاره ځوان ښښت ته ورکوي، لعنتي جګړه هغه له هغو څخه ببرته اخلي. که څېرې سوله نږدې هم وي، نو افغانستان بايد لږ تر لږه له شلو نه تر دېرشو راتلونکو کلونو پورې د ځوانانو د يو بل ښښت تر رسېدو پورې په لويو چارو کې د زاړه عمر د ښښت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسیله یاني د هغه پښت په وسیله، چې دودیز قوانین هغوی د متقاعد قشر په نامه د فعال ژوند په حاشیه کې راولي، اداره شي. متقاعد پښت د ځانساتي پښت دنده لري، هغه ټپونه به چې د انقلابي پښت له خوا زموږ ټولنې ته رسېدلي، درمل کړي. دا پښت د تېر، حال او راتلونکي ترمنځ د اړیکو د پله په توګه دنده سرته رسوي. د زیات عمر لرونکی پښت راتلونکي ته د ټولنې د ساتنې وړ د هغو دودیزو ارزښتونو، چې د کمونیستي انقلاب له افت نه روغ پاتې دي، لېږدونکی ګڼل کېږي. عمر خوړلی پښت په حقیقت کې د روح د ارامۍ لپاره یو داسې ژوندی موزیم دی، چې لږ تر لږه د افغانستان د معاصر تاریخ په پاڼو پورې اړه نیسي.

په دې کې شک نه شته، هغه ټولنه چې د سپین ږیرو سړو او سپین سرو ښځو په لړزېدونکو لاسونو اداره شي، طبیعي ده، چې د خوځون او پرمختګ نوښت به ونه لري، خو بله چاره نه شته. جګړې او ټولنیز کړکېچونه ناوړه او نا طبیعي بدلونونه پر ټولنې زغمي او هغه ټولنیز اندول، چې د سولې په بهیر کې رامنځته شوی، په بې رحمۍ سره له منځه وړي.

ب- د واک د نویو ملاتړو څرګند بدل:

یو- جهادي تنظیمونه: له مکتبي بنسټپالو مسلمانانو پرته زیاتره جهادي تنظیمونه، د کمونیستي یرغلګرو پر ضد د جهاد د ادامې د شرایطو زېږنده وو، په افغانستان کې د شوروي پوځي او وروسته سیاسي واکمنۍ، زموږ خلک له ډېرو بهرنیو هېوادونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي ډول له مسلمانو هېوادونو سره د دښمن د يرغل د ماتولو د ګڼ هدف لپاره د پيوستون او يووالي په ليکه کې ودرول.

د بهرنيو هېوادونو بې دريغه پولي، مادي، سياسي، تبليغاتي او پوځي مرستو، جهادي تنظيمونه د سياسي واک په ستر ځواک او د کابل د کمونيست حکومت پر نه تسليمېدونکو دښمنانو واړول. مجاهدينو ته د افغانستان جهاد ((اخروي اجر)) او د تاريخي وياړونو د ترلاسه کولو د وسيلې او بهرنيو هېوادونو ته د نړيوال کمونيزم د ماتې پر حربې بدل شو. د بهرنيو هېوادو ډله ييزو ارتباطي وسايلو، له مذهبي شخصيتونو نه سياسي ليډران جوړ کړل.. په دې جګړه کې د افغانستان ملي او مسلمانو شخصيتونو او د تېرې بوروکراسۍ د لويو شخصيتونو د تبارز لپاره ځای نه و، نه د هغوی په خوله ځوک د جهاد ډګر ته تلل.. له افغانستان نه د روسانو ځغلول د مېځواک ته اړتيا درلوده، نه د استدلال او عقل ځواک ته.

له نښو نښانو (په ځانګړي ډول د لويديزو هېوادونو د مرستو له بندېدو) څخه داسې ښکاري، چې لويديزو هېوادونو د روسانو په واسطه د افغانستان د پوځي اشغال پر وخت د جهادي تنظيمونو ملاتړ، د هغو جګړه ييز رول ته د پاملرنې له مخې کاوه او جهادي تنظيمونه يې د جګړې د وخت سرتېري ګڼل. لويديز هېوادونه يو وخت په دې لټه کې شول، چې د هېواد له پخوانيو بوروکراتانو او ټکنوکراتانو څخه (د سولې د وخت) د زېرمه ييز ځواک په توګه کار واخلي.

د سولې اردو پوځي وسايل او امکانات نه درلودل او د جهادي تنظيمونو له ملاتړ پرته ناممکنه وه، چې کوم کار ترسره کړي. ځکه نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغاني ټولنې د دوو قشرونو ترمنځ يو والی د يوې نه پوره کېدونکې اړتيا په توګه رامنځته شو. د کابل کمونيست حکومت د خپلو استخباراتي اجنټانو له لارې تل هڅه کوله، چې د افغانستان د پوهنې (معارف) خاوندانو پر وړاندې د اسلامي تنظيمونو کينه راوپاروي او پر پوهو اشخاصو باندې د کفر او الحاد د تورونو په لګولو سره چې غالباً ناروا دي، د ټولنې دوو قشرونو ترمنځ اختلاف پر دښمنۍ بدل کړي. هغه وخت به نو په اصطلاح (پلار وطنه ملي جبهه)، چې وروسته د ملي جبهې په نامه ياده شوه د يوه ډاډمن سياسي پناه ځي په توګه د ښوونځي او پوهنتون د روڼاندو پرمخ خپله غېږ پرانيزي.

لکه څنګه چې د مخه يادونه وشوه، قومي او قبيله يي پولو جهادي تنظيمونه يو له بله بېلول، دا تنظيمونه هېڅکله هم د يو واحد سازمان (ګوند يا متحدې جبهې) په چوکاټ کې سره راټول نه شول او نه يې مهربانه روڼاندو ته خپله غېږ پرانيسته. هغوی هېڅکله د افغان ملت د ټوليزو ايډيالونو او ټولو هيلو منعکسوونکي نه وو او په خپلواک ډول يې د هېواد د اداري ځواک نه درلود.

طالبان په دې لټه راووتل، چې افغانستان د تنظيمونو له شره وژغوري، خو دوی هم کوم دقيق، ټولنيز، سياسي او اقتصادي پلان نه لري.

دوه- **جهادي قوماندانان:** د ټولنيز او سياسي واک نوي ډاډ ځايونه وو، چې په عملي توګه يې د جهاد د پوځي چارو د پرمخبيولو دنده لرله. په داسې حال کې، چې قوماندانان له سياسي او پوځي پلوه تنظيمونو پورې تړلي وو، له خلکو سره د تنظيمي مشرتوب د اړيکو واسطه ګڼل کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داسې حال کې چې جهادي تنظيمونه د سولې د يوې ستراتيژۍ په جوړولو او د يوې رښتينې سياسي لارې په موندلو بريالي نه شول او خپل تګلوري او سازماني يووالي يې رامنځته نه کړای شو. د جهادي قوماندانانو د خپلواک عمل په برخه کې د کورنيو او بهرنيو فشارونو بار مخ په زياتېدو شو. له همدې کبله قوماندانان دوه درې ځله په يوه ګډه جرګه کې سره راټول شول، خو له دې پوځي کانفدراسيونونو څخه هم په زړه پورې سياسي پايله تر لاسه نه شوه. د قوماندانانو د خپلواکې کړنې رامنځته کول (د جهاد د يوې لسيزې په بهير کې له تنظيمونو سره د هغوی د پولي مالي او پوځي تړښت له کبله) په هغه اندازه ناممکن وو، لکه د هغوی ترمنځ سياسي يووالی، ځکه چې د دښمن له خوا د تنظيمونو ترمنځ قومي، سيمه ييزو، ژبنيو او مذهبي اختلافونو ته لمن وهل کېدله.

د قوماندانانو له ګډو جلسو او د نظر له تبادلې، نه يوازې د تنظيمي پيوستون د تامين لپاره، د سياسي فشار د يوې وسيلې په توګه، په داسې شرايطو کې کار واخيستل شو، چې د کابل کمونيست حکومت د تنظيمونو ترمنځ خپلمنځي اختلافونه د واک د لېږد لپاره يوه پلمه ګڼله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د جهاد په بهیر کې قهر او روغه

الف- قهر:

یو- د کلاشینکوف او ستمګر نسل: د افغانستان تاریخ له ډېرو خونړیو پېښو سره مخ شوی دی. د شوروي او د هغه د لاسپوڅي حکومت پرضد دولس کلنې جګړې او د دښمنو تنظیمونو ترمنځ نږدې شپږ کلنې جګړې د ټولنیزو او سیاسي شخړو په حل کې د قهر او زور کارول، پر یو ډول میخانیکي عادت بدل کړي دي.

د خپلواکۍ، هېواد او اسلام د لارې اکثرو جنګیالیو د خپلې ځوانۍ د وخت زیاته برخه د مورچل تر شا تېره کړې ده. هغه هلک چې پر ۱۹۷۸م کال د جهاد د ګډون په نیت په دیارلس کلنۍ کې د ښوونځي شپږم ټولګی خوشی کړ، اوس (۱۹۹۷م کال) دوه دېرش کلنۍ عمر ته رسېدلی دی.ده په دې عمر کې هر هغه څه چې له ښوونځي څخه یې زده کړي وو، هېر کړي او د خپلې کورنۍ له غړو لرېوالي ورته خطرناکې نیمګړتیاوې زېږولې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ډول جنګیالیو زړونه هغو کسانو ته، چې د ښارونو په منځ کې یې د ښوونې او روزنې له نعمت او د خپلې کورنۍ په غېږ کې له ژوند څخه خوند اخیستی، په یوه مانا د ښېراز ښاري ژوند له امکاناتو یې ګټه اخیستې او له مجاهدینو سره یې څنګ په څنګ په جهاد کې برخه نه ده اخیستې، له عقدو او غچ اخیستنې ډک دي.

((د کلاشینکوف او ستهنګر پښت)) چې د قهر، کینې او زور په غېږ کې د ځوانۍ عمر ته رسېدلی، د ښارونو ودانۍ پر توغندیو ولي، د دښمن له اسیرانو سره نه پخلاکېدونکی دی او تیار نه دی هغه ویاړونه، چې د برچې په زور یې ترلاسه کړي له نورو بې احساسه مکتبیانو او بوروکراتانو ((فرصت غوښتونکو او نندارچیانو)) سره وویشي. حق د هغوی پر خوا دی، خو د یو هېواد د ادارې لپاره، چې جګړې د هغه د شتمنۍ زیاته برخه له منځه وړې وي، یوازې د نېک احساس، نړه ګروهمنتیا (اعتقاد) او د ځواکمنو متهو لرل، پوره نه دي. باید له دې بې درکه او بې درده لښکر (زموږ حکم عمومي نه دی، قلموال مجاهدین ترې بېل دي) له هغو سره چې اکاډمیکه پوهه او تخصص لري، جوړ راشي. دا د وخت غوښتنه ده که څه هم د جهاد غوښتنه به نه وي.

دوه- تروریزم په سیاست کې د جنایت د هڅې ښکارندوی: تروریزم[1] هم د افغانستان د نولسمې پېړۍ په تاریخ

---

[1] په دې بحث کې تروریزم د سیاسي هدف لپاره د نفس د وژنې په پراخه مانا که د یو فرد له خوا وي که د دولت له خوا، کارېدلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې، هغه وخت چې د سلطنت دستګاه د شهزادګانو او دښمنو واکمنو د رقابت له خطر سره مخ وه، د تاج او تخت د مدعيانو له خوا د دښمن له لوري د متوجه خطر د له منځه وړلو تکتيک په نوم کارېدلی دی. د تاريخ په دې پړاو کې د واک له لاسه وتلو غم او د واکمنۍ د مقام ساتلو هيلو، کورني عواطف تر پښو لاندې کړل او په ځينو برخو کې يې د قومونو او قبايلو ترمنځ پر نېکو اړيکو ناوړه اغېزه وکړه، په داسې حال کې، چې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې سياسي تروريزم د دښمن د بېوسلې کولو دود او دوډ و، د تاج او تخت د مدعيانو د پاملرنې وړ و، د شلمې پېړۍ په پيل کې ټيک هغه وخت، چې افغاني ټولنې د با اعتباره رژيمونو د ټينګښت پر بنسټ سياسي ثبات پيدا کړی و، د مطلقيت پر وړاندې د سياسي مبارزې په برخه کې، پټ اپوزېسيون د سياسي مخالف د ځرګندوی په توګه، خپله لار پرانيستله.

سياسي تروريزم د شلمې پېړۍ په اوږدو کې په يو ډول، نور هم پرمختللي پړاو ته ورسېد. په دې مانا چې تر دې پېړۍ دمخه په داسې حال کې چې تروريزم، د شخصي غچ اخيستنې له مخې د ځاني (انفرادي) کړنې (اکټ) ځرګندوی و، تر هغې وروسته له يو لړ ګروهو څخه، چې د ټاکلي سياسي سازمان په چوکاټ کې يې انعکاس موندلی و، د دفاع د تکتيک په توګه ځان ځرګند کړ. دې سازمان ته د سياسي واک تر لاسه کول او يا يې ساتل د زياتې پاملرنې وړ و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر افغانستان باندې د شوروي يرغل د ښو ښانو له کبله، سياسي تروريزم ته له قهر نه په ډکه دود يزه افغاني ټولنه کې د ښې ودې زمينه برابره شوه. د دې ودې لاملونه دا دي:

ـ د ولسواکۍ او خپلواکۍ د موازينو او سياسي شعور د ودې نشتوالی، د دې پرځای چې دوی خپل سياسي مخالفين په دې قانع کړي، چې د سياسي غونډو د جوړېدو او د ټاکنو صندوقو ته، چې تراوسه لا جايز او دود نه وو، ولاړ شي، يو بل ته مورچل نيول غوره وګڼل.

ـ د تروريزم په القاح او سياسي وېرې په خپرولو کې د تاريخ د زده کړې رول:

ـ د سياسي او ټولنيز کړکېچ پر ناروغۍ د افغاني ټولنې اخته کېدل، چې د هغې په بهير کې د ژوند تېر جوړښتونه پرته له دې، چې نوي ارزښتونه يې ځای ونيسي، تر پوښتنې لاندې راغلل، دې کړکېچ د قانون او دولت د واکمنۍ وېره له منځه يووړه او د شخصي غچ اخيستنې او ځينې وخت يې د عقيده يي تروريستي جګړې لپاره په داسې شرايطو کې لاره هواره کړه، چې جګړې د مذهب اخلاقي ملي سوزولې وې، د ايډيولوژۍ او اخلاقو ارزښتونه لا دومره ژور شوي نه وو، چې د دولتي پوښتنې او د قانون د واکمنۍ تشه ډکه کړي.

ـ د ژوند د دوام لپاره د مهاجرو افغانانو مادي او اقتصادي اړتياوې. بهرنيو لاسوهونکو هېوادونو له دې اړتياوو نه ((د اجيرو تروريستانو)) د ګومارنې لپاره ناوړه ګټه واخيسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو برخو کې د بهرنيو هېوادو سياسي هدفونو د تروريستانو له سياسي موخو سره سمون وخوړ. بهرنيو هېوادو ځينې وخت له ټاکلو افغاني سياسي ډلو سره يوځای پر ترور او وېرې خورولو لاس پورې کړ.

ترور غالباً له سياسي پلوه دوه هدفه درلودل: يو د دښمن په ليکو کې د وېرې او وحشت رامنځته کول، دلته يوازې د سياسي شخصيتونو له منځه وړل مقصد نه دي، بلکې د دښمن ټوله شتمني هدف ده او بل د يو شخصيت په شاوخوا کې د يو عقيده يي بهير په وده کې د همغه شخصيت د فزيکي ترور له لارې د خنډ رامنځته کول. په افغانستان کې د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته په نږدې اتو لسيزو کې د دولت د ځينو مخالفينو، د دولت پر وړاندې زياتره د ترور له لومړني ډول ګټه اخيستې ده. په داسې حال کې چې د ترور دويم ډول زياتره د مطلقه واکمنو په واسطه د سياسي اپوزېسيون سره په چلند کې د پاملرنې وړ و او (د مستبدو واکمنو په اند) په زړه پورې پايلې ترې لاسته راغلي دي.

د خپلسرو واکمنو له خوا سياسي ترور، چې پر دولت باندې واکمن حقوقي فرهنګ کې ورته د اعدام[1] نوم ورکړ شوی، د خپلې خوښې نتيجو د ترلاسه کولو ستر علت په دې کې دی، چې زموږ په

[1] اعدام (د قانون پر بنسټ جوړ شويو نظامونو کې) له قانون نه د سرغړاوي او (استبدادي نظامونو کې) د واکمن له ارادې نه د سرغړاوي په مقابل کې تر ټولو سخته سزا ده، ترور د خپلسرې واکمنې ډلې له نظره له هغه اعدام څخه عبارت دی، چې له واکمن (برحال حکومت) نه د سرغړونې په مقابل کې ورکول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته پاتې هېواد کې د خانواکۍ او ارباب رعيتۍ ټولنيز قبيله يي جوړښت ته په پاملرنې سره، د يوې ډلې د باور وړ شخصيتونو باندې مفکوره يي معتقدات راټولېږي. څرنګه چې دا شخصيتونه د سياسي سازمانونو او تشکيلاتو په منځ کې ځای نيسي، د هغو په فزيکي له منځه وړنې سره اړوند سياسي سازمان او تشکيل پاشل کېږي. په دې شرط چې نوموړی سازمان د لارښوونکي شخصيت تر وژنې وروسته د ټولنيز ځواکمن ملاتړ خاوند شوی نه وي:

ـ د لومړي مشروطيت غورځنګ (پټه ملي ټولنه)، چې پر ۱۹۰۳م کال جوړ شو، تر درې کلن پټ فعاليت وروسته ونيول شو، د هغه ۴۳ تنه غړي د امير حبيب الله خان په وسيله ووژل شول او يا زنداني شول. غورځنګ عملاً له منځه يووړل شو.

ـ د دويم مشروطيت غورځنګ پر ۱۹۱۱م کال جوړ شو. دا غورځنګ پر پادشاه باندې د خپل يو غړي (عبدالرحمن خان لودين) د ناوړه ناکام قصد له امله د لومړي مشروطيت پر برخليک اخته او تار په تار شو.

ـ مترقي ډيموکراتيک ګوند د خدای بښلي ميوندوال تر وژنې وروسته ونه کړای شول، په پښو ودرېږي او خپل ژوند ته دوام ورکړي. که څه هم د يوې نيمې ميلادي لسيزې په اوږدو کې د ((مقاومت)) د جريدو په خپرېدو سره ددې ګوند د پاتې شونو غړ څه نا څه پورته شو، خو ګوند هېڅکله بيا راژوندی نه شو.

ـ د سردارمحمد داود د ملي غورځنګ ګوند (۱۹۷۷)م کال د هغه له وژلو سره (۱۹۷۸م کال اپريل) له منځه لاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د خلکو ډيموکراتيک ګوند د نورمحمد تره کي او حفيظ الله امين په وژنې سره تباه کوونکې ګوزار وخوړ. هغه څه چې د ((پرچم)) ډلې تر نامه لاندې يې څو کاله فعاليت وکړ د (وطن ګوند) د نامه له نظره، سياسي تګلارې او عقيده يې آرونو يې له لومړۍ طرحې سره ډېر زيات توپير درلود او په واقعيت کې د يو بل مستقل ګوند د رامنځته کېدو څرګندوی و.

ـ په زيات ګومان د کابل مسلمان ډوله ادارې، د خپلو خاديستو ملګرو په وسيله د **۱۹۹۵**م کال پر نومبر د تفاهم او ملي وحدت شورا د رهبرۍ غړو جنرال عبدالحکيم کتوازي او وزير محمد ځدراڼ وژنه، د تفاهم شورا د فعاليت د سستيا سبب شوه. نومړې شورا په داسې حال کې، چې پخوا يې په منظم ډول د افغانستان د ورځنيو ګرمو پېښو په اړه کنفرانسونه جوړول او خبرتياوې يې صادرولې، په يو واريز ډول د چوپتيا او تمېدو له خطر سره مخ شوه. دا خبره که چېرې د شورا د سياسي پايته رسېدو په مانا نه وي، نو ضرور خو به يې د فعاليت په بهير کې د ځنډ څرګندوی وي.

په افغانستان کې د محمد داود دکودتا له پيل نه د شوروي د لښکر کشۍ تر لومړي کال پورې، د اوو کلونو په بهير کې شپږ دولت رئيسان يا صدراعظمان وژل شوي دي. پر همدې وخت لړ تر لړه څلور ناکامې کودتاوې کشف او په سلګونو تنه عاملين يې ځپل شوي. دا لړۍ د سياسي واک د ترلاسه کولو ډيموکراتيکو لارو چارو (ټاکنو، لويې جرګې...) ته د افغاني سياسي شخصيتونو د نه پاملرنې ښکارندوی او د واک د ترلاسه کوونکي په توګه، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي تروريزم د منلو ښکاره ده. په بله مانا تروريزم د دولت د سياست په ارکانو کې مناسب ځای پيدا کړی دی.

د افغانستان د ستونزې نړيوال کېدل او د هېواد د پېښو په تګلوري کې د سيمې د هېوادونو لاسوهنې، تروريزم پر داسې يوې حربې بدل کړ، چې د بهرني هېواد په لاس د هغه د دښمن هېواد تر ملاتړ لاندې سياسي شخصيتونه وځپي. دا سياسي شخصيتونه، چې د نورو په معامله کې خپل ژوند په وړيا ډول له لاسه ورکوي، افغانان دي. له ښو نښانو ښکاره ښکاري، چې سعودي عربستان پورې د افغاني ډلو ځينې تړلي سياسي شخصيتونه د ايران د دولت له خوا ترور شوي او يا د هغه پر عکس.

په پاکستان کې د ضياءالحق او نوازشريف حکومتونو د آی، اس، آی په واسطه د پخواني پاچا د پلويانو، افغان ملتپالو او په عمومي ډول پېژندل شويو روښاندو د ترور (وژنې) منظم پلان تر لاس لاندې نيولی و.

د هندوستان دولت، چې د افغانستان د کورنيو سياسي پېښو پر مختګ يې له نږدې تر څارنې لاندې و، له شک پرته يې د کابل د ((واد)) په ملګرتيا په پاکستان پورې د تړلو افغاني ډلو د عناصرو په وژنه کې بنسټيز رول لرلی دی.

د افغاني شيعه ګانو کړيو ته د منسوبو عناصرو وژل، د سنيانو پر يوې ډلې باندې د تور پورې کول، په زيان منونکې افغاني ټولنې کې د دوو مذهبونو د پلويانو ترمنځ د بې اتفاقۍ او دښمنۍ رامنځته کول، د هغو هېوادونو په واسطه ترسره کېږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان له کړکېچ نه د ګټې اخيستنې هيله يې د افغاني ټولنې د کورنيو مذهبي او قومي بې اتفاقيو او دښمنيو په دوام پورې تړلې ده. په همدې ډول د يو قوم او قبيلې د سرېو وژل او پر بلې قبيلې او قوم باندې تور لګول، په بهرنيو هېوادو پورې د تړليو افغان تروريستانو په واسطه د قومي بې اتفاقۍ د اور ګرم ساتل، د نوموړو هېوادو د ګټو د پاللو مانا ورکوي.

بهرني هېوادونه د افغاني ټولنې له داخلي، قومي، قبيله يي او مذهبي اختلافونو څخه د ګټې اخيستنې په کار کې د سياسي ډلو ترمنځ چې اکثره د قوم، قبيلې او مذهب له مخې جوړ شوي دي، د دښمنۍ او واټن د لاسختولو لپاره په افغانستان کې د نړدې شلو کلونو کړکېچ په بهير کې ډېر برياليي وو. سياسي تروريزم او د دې تروريزم د يوې حربې په توګه له افغانانو نه ګټې اخيستنې، د بهرنيو هېوادونو برياليتوب تضمين کړی دی.

د اسلامي تنظيمونو په خپل منځي اړيکو کې کړکېچ، د تروريستي پېښو د اټکل په اړه د جالبو او هم دروغجنو پېښو د ښکاره کېدو سبب شوی دی: هغه وخت چې د دې کتاب ليکوال په پېښور کې استوګن و (۱۹۹۰م او ۱۹۹۱م کلونه) د ښاغلي مجددي د ملي نجات جبهې او ښاغلي حکمتيار د اسلامي حزب ترمنځ اړيکي ډېر کړکېچن وو. د اسلامي حزب يو غړي ماته روايت وکړ، چې: ((زموږ ګوند پر دې نږدې وختونو د خپلو استخباراتو يوه پراخه شبکه د حضرت صاحب د مصونيت د تامين لپاره موظفه کړې ده. موږ تشويش لرو، چې د حزب دښمنان به ښاغلی مجددي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترور کړي او په دې برخه کې به د حزب له بد شهرت نه په ګټې اخیستو سره خپله ګناه زموږ پر غاړه راواچوي.)) ما د ټوکو په بڼه وویل: ((د اټکل له مخې، ښاغلي مجددي به د ښاغلي حکمتیار د ځان د دفاع لپاره همدې ته ورته هڅه کړې وي...))

زما دوست وویل: ((حزب د بل چا مرستې ته اړتیا نه لري)). ما ورته وویل: ((مقابل لوری)) ستاسو له اړتیا نه چندان خبر نه دی او ضرور یې د حزب د امیر د امنیت د تامین لپاره لازم تدبیرونه نیولي دي...

په افغانستان کې د کمونیستي واکمنۍ د بهیر په اوږدو کې د شوروي کې، جي، بي او د کابل خاد او واد د تروریستي موخو د ترسره کولو لپاره زیاتې پیسې لګولې دي. ((خاد)) او ((واد)) د تروریستي توطیو د ترسره کولو له لارې څو هدفونه تعقیب کړي دي:

ـ په سیاسي برخه کې د قدرت د انحصار او واک د ساتلو لپاره د مخالف اپوزېسیون د سیاسي شخصیتونو له منځه وړل.

ـ د دښمن پر لیکو د سیاسي فشار راوړل.

ـ د قومي او مذهبي بې اتفاقۍ رامنځته کول.

ـ له یوې خوا د اسلامي تنظیمونو ترمنځ د دښمنۍ زمینې برابرول او له بلې خوا د پوهنې او پوهنتون تحصیلکړیو منځلارو مسلمانو ملتپالو او د یاد شویو عناصرو وژل او پر اسلامي ډلو د هغوی د وژنې تور لګول (دا حکم عام نه دی، ځینې اسلامي تنظیمونه هم د اخرت د اجر (!) په ګټلو کې د سر لوڅو او بې زړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو د وژلو لـه لارې، د کابل د حکومت پـه جرم کې شریک دي) ترسـره شـوي دي. د خلکـو ډیموکراتیـک ګونـد پـه دې ډول غوښتي دي، چې باید د پلار وطنې جبهې یا ملي جبهې پرانیستې غبرږ د قلموالو مجاهدینو پناه ځای معرفي کړي.

په هرحال! دا چې د سیاسي وژنې لامل د کابل حکومت وي او که پـه بهرنیـو هېوادونـو پـورې تړلـي اسـلامي تنظیمونـه، د پوهـو مجاهدینو پـه منځ کې د وېرې او وحشت د فضـا د رامنځتـه کېدو سبب شو. د ترورېزم پر وړاندې لـه جګړې تېښـته د دې کتـه ګوری، مجاهدینو طبیعـي عکس العمل او پاسیف و، چې د هغـه د دوام لپاره یې لاره هواره کړې ده.

تر ترووره ډېره وېرونکې خبره، د هغـو سیاسـي ډلـو پـه واسطه پـه راتلونکي افغانستان کې د سیاسي واک د نیولو تصور دی، چې د مخالفینو پر وړاندې له وژنې (ترور) څخه ((د سیاسي مبارزې د تکتیـک)) پـه نـوم کـار اخلي. لـه دې ډلـو نـه د جوړ حکومـت پـه سیاسي تګلاره کې به له ډېر لږ مصونیت او سیاسي خپلواکیو څخه د ګټې پورته کولو لپاره کوم ځای او فضا مطرح نه وي.

جګړه او ټولنیز کړکېچ او تر دې لوړ د ټولنیز ژوند د جوړښتونو او ارزښتونو راټیټېدل، قومي، قبیله یي او مذهبي اختلافونـو، د کینې او غچ اخیستنې د احساس زیاتون، د ولسواکۍ پر آرونو نه پوهېدنې، پـه افغـاني ټولنـه کې د ترورېزم د ودې مسـاعده روانـي زمینه برابره کړې ده او ترورېزم یې د سیاسي موخو د پرمخبیولو د عادي وسیلې په توګه بدل کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترور او وېره خپرول، د مخالف لوري د ایمان او پوهې د ټینګې واکمنۍ پر وړاندې د ماتې خوړلې تروریست د کمزوري منطق د چلند ښکارندویي کوي. تروریزم په سیاست کې د جنایت د اکټ د نښې په توګه تېر مهال پر دې نه دی بریالی شوی، چې د خپلواکۍ د ابدي ارزښتونو، برابرۍ او عدالت د ترلاسه کولو لپاره د انسان د مبارزې خنډ شي او په راتلونکي کې به هم بریالی نه شي.

ب- روغه: تر یوې لسیزې زیات جهاد، د دې سبب شو، چې ټول جهادي تنظیمونه خپل غړي وسلوال کړي او له دې وسلې، نه یوازې پر دښمن باندې د ګوزار، بلکې ځینې وخت د خپلمنځي اختلافونو لپاره ګټه پورته کړي.

وسلوال خلک، چې د وسلې له کارونې سره روږدي شوي دي، په دې خبره قانع کول، چې د سیاسي تاو تریخوالي د له منځه وړلو لپاره له قهر شیندلو پرته بله لار (لکه ټاکنې، رفرنډم، لویه جرګه) هم شته، ډېر سخت کار دی، خو ناممکن نه دی. هغه څه چې لږ څه ستونزمن ښکاري، دا دي چې: موږ هغه وسلوالې ډلې چې تل یې په خپلو ځانګړو سیمه ییزو اغېزمنو برخو کې فعال ژوند کاوه، د انتخاباتو له پایلې نه د اکثریت د راپیدا شویو نظر درناوي ته راوبولو. د اکثریت د واکمنۍ منل او د مخالف (نه دښمن) لږکي په واسطه د نه کولو د امر ترسره کول، (د دودیزو جرګو له لارې) تعاملي یا (په اوږده واټن کې د هغې د زده کړې او القاح له لارې) اکتسابي پدیده ده. د نړدې شلو کلونو جګړې، د ټولنې د دودیز ژوند زیاتو ارزښتونو ته پرته له دې چې د ولسواکۍ نوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښتونه يې ځای ونيسي، زيان اړولی دی، خلک د ولسواکۍ له يوې ډېرې بنسټيزې پديدې يانې د رايې له حق څخه د ګټې اخيستلو تمرين نه لري. تر ۱۹۲۱م کال (د لومړي ليکلي اساسي قانون تر تطبيق) وروسته د ۱۹۷۸م کال تر کمونيستي کودتا پورې يانې تر نيمې پېړۍ نه په لږ زياته موده کې رايه ورکوونکي (هغه په سلو کې ۲۰ کسان، چې د رايو حق يې درلود) يوازې درې ځله (په ۷مې، ۸مې او ۱۲مې دوره کې) د رايو ورکولو صندوقونو ته تللي دي، خو هغه ټاکنې، چې د ولسواکۍ د ښوونې په نيت ورڅخه تبليغاتي ګټه اخيستل کېده، تر لسو ځلو زياتې اعلان شوې دي.

ځکه نو زموږ په هېواد کې پر ټاکنو ډېره لګول، هغو ته د عقيده يي او رواني لارو چارو تر برابرولو دمخه ګټوره، پايله نه ورکوي. د هغه پښت لپاره، چې د خپلې ځوانۍ د عمر په زياته برخه کې يې، د ټوپک له ډز پرته بل هېڅ شي، د سياسي فضا چوپتيا نه ده ماته کړې او د خپل ژوند په اوږدو کې يو وار هم د رايو ورکولو صندوقونو ته نه دی ودرېدلی، ټاکنې يوازې د يوه سياسي شعار تر بريده کېدی شي ارزښت ولري.

ځينو تنظيمونو ته له ټاکنو سره مخالفت عقيده يي دلايل هم لري: بنسټپالې اسلامي ډلې د عقيده يي ارزښتونو له مخې، ((اهل حل و عقد)) جرګه د ټاکنو د ځاينيونې وړ ګڼي. د ((اهل حل و عقد)) شورا، چې له مذهبي پوهانو څخه جوړه شوې ده، ټاکنو ته د مذهبي پوهې او سياسي شعور د نه لرونکو پرګنو د ارادې د ځرګندوی په توګه، زيات ارزښت نه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اهل حل و عقد پلویان په دې ګروهه دي، چې مذهبي پوهه د حکمت کيلي ده. په دې ځای کې مورږ د هغه حکومت له طرحې سره چې د اپلاتون د نظر له مخې باید د فیلسوف په واسطه اداره شي د حل و عقد شورا د طرحې د نږدېوالي شاهدان یو.

د نږدې شلکلنې جګړې او له هغې څخه راپیدا شوي ټولنیز کړکېچ، د افغاني ولسواکۍ د یو ښکلي توکي (عنصر) په توګه د لویې جرګې اعتبار ته هم زیان ورساوه. د لویې جرګې دود ته مخه کول د سیاسي او قومي مخالفت له خطر سره مخ شول.

ـ سیاسي له دې پلوه؛ هغه شخصیتونه او ډلې چې د جهاد له لسیزې نه راپیدا شویو نویو شرایطو، هغوی د واک د نویو ستنو په توګه د پاملرنې وړ ګرځولي، لویه جرګه د واک کلاسیکه او پرې ښودل شوې پدیده ګڼله.

ـ قومي له دې پلوه چې قبیله یي او مذهبي لړکیو ته منسوبې ډلې د لویې جرګې په جوړښت کې د پښتنو قبایلو (چې د ټولنې اکثریت نفوس جوړوي) زیاته ونډه او د افغانستان د نوي دولت په جوړېدو کې د هغوی رول، چې په ملي لاربښوونه کې د نومړو قبایلو له رول سره یو ځای و، لویه جرګه (د نفوس په جوړښت کې د دې قبایلو د اکثریت شمېر ته له پاملرنې پرته) د پښتنو قبایلو د واکمنۍ د حقوقي توجیه حربه ګڼي او د دولت په اداره کې په خپلې پخوانۍ ونډې راضي نه دي. دا ډلې لویې جرګې سره له قومي پلوه چلند کوي. هغوی ان د افغانستان له تاریخ نه د لویې جرګې نوم د له منځه وړلو لپاره ((جرګه بزرګ ملي)) ((و)) ((شورای کبیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

میهني)) په نوم، د لويې جرګې د نوم بدلوني په لټه کې دي.[1] د لويې جرګې د تاريخي نومونې پر ځای، د جرګه بزرګ ملی، جرګه بزرګ میهنی او نورو اصطلاحاتو کارول، چې د هېواد د تاريخ د تحريف او د افغانستان د نوم د له منځه وړلو لپاره د معلوم الحاله عناصرو د عمومي پلان يوه برخه ده، د هغو کړيو ترمنځ د غم او خواشينۍ سبب شول، چې د افغانستان له تاريخي ارزښتونو سره مينه لري او هغه د خلکو ملکيت ګڼي. يو قوم، يوه سياسي ډله او يوه مذهبي فرقه د دې حق نه لري، چې هغه د لنډ فکرۍ او کينې له مخې لرې ګوزار کړي او د خپل ځان له خوا جوړ شوي او مصنوعي اصطلاحات د هغې پرځای کېنوي.

افغانان د يوې کورنۍ په توګه، د افغانستان په خاوره کې ژوند کوي. د دې کورنۍ يو غړی حق نه لري، د يوې کورنۍ ميراث، چې ټولو پورې تړلی دی، په يوازې ځان او د زور په ښکاره کولو سره له نورو واخلي. د لويې جرګې پر ځای د هرې بلې اصطلاح کارونه نه شي کولای د هغه څه ټول ځومره والی او ځرنګوالی څرګند کړي چې په لويه جرګه کې شته، د لويې جرګې پرځای د بلې کلمې کارول د افغاني ولسواکۍ (لويې جرګې) تر ټولو آر او نږه پديدې بڼه (قيافه) مسخ کوي او د افغانستان په تاريخ کې د ولسواکۍ پر اصولو د ولاړو موسسو د څېړنې په برخه کې، په ځانګړي ډول د بهرنيانو لپاره ابهامات او ستونزې رامنځته کوي.

---

[1] ((جرګه های بزرګ ملی افغانستان)) د محمد علي فيض زاده تاليف، ۱۹۸۹م کال، پېښور چاپ، کتاب ته دې مراجعه وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سويس کې مختلف قومونه ژوند کوي. خو د (لاندس ژمند) اصطلاح، چې د مستقيمې ولسواکۍ د څرګندو غونډو لپاره کارېدله، د سويس په معاصر تاريخ کې يې خپله لاره پرانيستې ده.

د ((بونديستاک)) او ((بونديسرات)) نومونې، چې همدا اوس د المان د پارلمان دوو جرګو ته کارول کېږي. اصلاً د شمالي المان (۱۸۷۱م کال تر ۱۸۹۹م کال) او وروسته د المان امپراتورۍ (۱۸۷۱م تر ۱۹۱۸م) د کانفدراسيون جرګو ته کارېدلې.

د ((لوک سبها)) او ((راجاسبها)) نومونې، چې د هندوستان د پارلمان د دوو جرګو نومونه دي، اصلاً آريايي کلمې دي، چې د هندوستان په مختلف النژاده او ګڼ قوميزه هېواد کې د نژادونو او قومونو د بريدونو له خطره بچ پاتې شوي او د هندوستان د اوسني اساسي قانون په غېږ کې ارامې پرتې دي. د يو تاريخي ارزښت د ښکارندويه نومونو د ساتنې په برخه کې کېدی شي ګڼ شمېر بېلګې وړاندې شي او د هغو کسانو لپاره، چې غواړي د افغانستان له کړکېچن حالت څخه ملي ضد او د هېواد د قومونو د يووالي خلاف، ګټه پورته کړي، د پوهېدنې سبب شي.

په هرحال! د اساسي قانون له څلورو متنونو څخه، چې د افغانستان د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته د ثور تر کمونيستي کودتا پورې نافذ شول، د هغه دري متنونه د قهرجنو پېښو په واسطه لغوه شول، ځکه نو د څلورو لويو جرګو له پرېکړو څخه، چې د څلورو اساسي قوانينو د تدوين په چوکاټ کې منعکس شوې وې، د قهر تر رازېږېدو وروسته د پرېکړو دري کټه ګوريو، د وخت په اوږده بهير

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پلي کېدو مجال پیدا نه کړ. له همدې کبله د سولې او سیاسي روغې د روحیې په پیاوړتیا کې د لویې جرګې روزونکی رول په ټيټه سطحه پاتې شو.

له قانون سره سم په اداري چارو کې نه بلد تیا او د مقصد پر لوري د اوډلي او پلانیزه یون نه لرل، زموږ پر روحیې داسې سیوری خور کړی، چې د مجاهدینو هغه لنډ مهالی حکومت، چې په پېښور کې جوړ شو، نه یې اساسي قانون درلود او نه حکومتي کړنلاره.

سربېره پر دې هغه ایتلافي اداره، چې د جمعیت تنظیم په مشرۍ تر ۱۹۹۲م کال وروسته د کابل پر ځینو ناحیو کې واکمنه شوه، اساسي قانون یې نه درلود او هېڅکله یې خپله تګلاره (چې اصلاً یې وجود نه درلود) اعلان نه کړه.

د طالبانو اداره، چې تر اوسه یې د افغانستان درې پر څلور برخې تر خپل کنټرول لاندې راوستې دي، نه اساسي قانون، نه ملکي حکومت او نه هم سیاسي تګلاره لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

د افغانستان خلک ډېر لوړ سیاسي شعور نه لري او د سیاسي ثبات د جوړوونکي په توګه یې د ولسواکۍ له تجربې څخه ګټه پورته کړې نه ده.

نړدې شلکلنې جګړې د قبیله یي ولسواکۍ پر دود د شک او تردید سیوری خور کړی دی. په داسې حال کې، چې د افغانستان خلکو د یو ملت په توګه د جهاد په کلونو کې خپل ملي پیوستون ساتلی و، د جهاد په پای کې ملي یووالی وشلېد. تراوسه پورې داسې مشر، چې د خپل شخصیت پر شاوخوا د ټولو باور جلب کړي او د افغاني ټولنې بېلې شوې ټوټې د یوې واحدې مشرۍ په چوکاټ کې راټولې کړي، څرګند شوی نه دی.

په افغانستان کې همدا اوس د قهر او روغې دواړه پدیدې د پښښو پر زېږون بوختې دي، خو د هېواد په ګوټ ګوټ کې د ډزو تر غږه د سولې غږ ډېر لوړ غوږونو ته رسېږي.

جګړې تل د ملت د ارادې په څرګندېدو سره پایته رسېدلې دي. د سولې د ټینګښت او د افغان ملت د ارادې د څرګندېدو لپاره ډېرو ځواکمنو کورنیو او بهرنیو لاسونو پر اغېزمنتوب پیل کړی دی.

د افغانستان په ګاونډیو هېوادو کې د حکومت د ټاکلو لپاره د ټاکنو دایرول، د افغاني ولسواکۍ دودیزو موازینو ته مخه کول، چې په لوړه کچه د لویې جرګې په واسطه تمثیلېږي، په ذهنونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راڅرګندي شوي دي. هېڅ يوه دښمنه ډله د سولې او سياسي ثبات د تامين د وسيلې په توګه د انتخاباتو دايرول نهردوي. اختلافات يوازې د ټاکنو د دايرولو پر وخت دي.

د جګړه مارو د ځينې او ټکونې په تګلوري سره د طالبانو راټوکېدل د دې سبب شول، چې نن روځ په افغانستان کې په پوځي او سياسي ډګر کې دوه ډلې (طالبان او له بلې خوا په جمعيت تنظيم پورې تړلی ايتلاف) د لسګونو وسلوالو او دښمنو ډلو ځای ونيسي. دې کار د ملي تفاهم له ټينګښت سره مرسته کړې ده.

افغاني ملتپالنې د هېواد تاريخ د يو لوی جوړونکي ځواک په توګه د افغاني ټولنې پاشل شوي عناصر، د ټولنو او ملي جبهو په چوکاټ کې له يو بل سره يوځای کړي او په لوړ غږ يې بهرنيو لاسوهنو ته اخطار ورکړی دی.

د افغانستان شخړې يو ځل بيا ورو ورو د سترو هېوادو او د سيمې هېوادو پر اړيکو د واکمنۍ عمومي ستراتيژۍ په محتوا کې ځای نيولی دی. له دې سره پر يوه وخت د افغانستان شخړې د حل لپاره د ملګرو ملتو رول ډېر محسوس شوی دی. ملګرو ملتو تل په سيمه او نړۍ کې د سولې د وقايې لپاره په افغانستان کې د سولې پر اړتيا ټينګار کړی دی. سربېره پر دې د منځنۍ اسيا له شتمنۍ او سوداګريزو امکاناتو څخه ګټه اخيستل، په افغانستان کې د سولې او سياسي ثبات له تامين سره مستقيم اړيکي لري. دا کار ځينې هېوادونه ناچار وي، چې د افغانستان شخړې د ژر تر ژره حل په نيت د ملګرو ملتو پر موسسې له خپل اغېز څخه کار واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتنيو کورنيو او بهرنيو لاملونو د افغانانو د دښمنيو په نرمولو کې زيات اغېز لرلی او هغوی يې د ټولنيزو شخړو د حل لپاره، روغې ته رابللي دي.

په هرحال! راتلونکی افغانستان به د قبيله يي اداري له دوديز سيستم سره، د کړکيچ او د جګړې د بهير د ((نوښتونو)) په يوځای کولو سره ببرته سياسي ثبات ترلاسه کړي.

افغان ملت به د پېښو له خطره ځان وژغوري. سوله به د ملي خپلواکۍ د ډاډځي په توګه تامين شي، خو په هغه هېواد کې، چې تاريخ يې په وينو ليکل شوی، د تلپاتې سولې او ټولنيز ثبات تامين به د وخت تېرېدو ته اړتيا ولري. د داسې وخت تېرېدل، چې په هغه کې به سوله او روغه د ژوند د يوې طبيعي او اوږدې ضابطې په توګه، چې د يو ملي حکومت له خوا د يو ماسټر پلان په ډول طرح او پلي کېږي، د زور او قهر ځای ونيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون
د حاجي محمد خان
زوی پر ۱۳۴۲ل کال،
د لغمان ولایت د
الینګار ولسوالۍ
دنیا زیو په یوې
روښنفکرې کورنۍ
کې زېږېدلی دی.
لومړنۍ زده کړې یې
د الینګار ولسوالۍ
د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لیسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لیسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکلیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندیبیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه دد ې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د نازو انا یاد د سیمینار د لیکنو ټولګه دویم ۱۳۸۷
- د استاد الفت نثري کلیات د استاد الفت نثرونه دریم ۱۳۸۷
- سیندونه هم مري د اسحق ننګیال شعري منتخبات دویم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستارتره کي اثر دویم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه
  د نینسي دوپرې اثر دویم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دویم ۱۳۸۷

د - یونلیکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو یونلیک دویم ۱۳۸۷
- که یون دی یون دی د اروپا یونلیک لومړی ۱۳۸۷
- د پښتناګون ترڅنډو د امریکا یونلیک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه دویم ۱۳۸۷
- استاد زیار د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری دویم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود دویم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زیانونه دویم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- بېرنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سياسي کړليچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړيوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد يون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زيار کې ورته د نور زغم او سبلې هيله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل-افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

Authority structure

in Afghanistan according to sociology

Written by:

Professor Dr. M.Osman taraky

Translated to pashto by:

M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-11-2

9 789936 500112 >

د خپرونو لړ: (۱۲)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library